

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון, שמעון הלקין

חיים ליף — חבר המערכת

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

חוברת ד' (264)

ניסן, תשכ"ז

שנה כ"ה (כרך נ"ה)

ה ת ו כ ן

195	לחוברת . . . . . המערכת
196	מדינת ישראל ויהדות הרוח . . . . . שלמה שרן (סינרה)
199	גילוי אמריקה . . . . . משה הנעמי
205	התפלספות יהודית כיום — כיצד היא באפשר? . . . . . אריה מור
	המתח בין ישראל ו"אדום" על פי יצירותיו האחרונות
212	של ברדיצ'בסקי . . . . . א. יואכיאלשטיין
	שירים . . . . . יהודה עמיחי, א. יואב, י. יניב, י. אליאך,
218	ר. כהן־בקר, חנה קרקואר, אהרן בר, מ. הנעמי
	בחורות האקרופולים ואיך הציל הורדוס את
222	הקיסרות לרומאים (סיפור) . . . . . יניץ רמגל
226	ערב סתו (פרק מרומאן) . . . . . צבי לוז
230	האקדמיה של העיר אכבאתאנא . . . . . יעקב משיח
232	נר נשמה לידידות גדולה . . . . . דבורה וויסלבסקי
234	מחודש לחודש . . . . . י. מישראל
238	פסיפס ישראלי . . . . . י. ר.
	הערבות ודברי בקורת:
240	(א) ראובן ואלנרוד בסיפוריו . . . . . אברהם אהרוני
242	(ב) סיפורו האחרון של ואלנרוד . . . . . חיים ליף
244	(ג) ספרים וסופרים . . . . . י. ע.
246	(ד) "לא בחידות" לאלהו יעקבי . . . . . צבי שמוק
247	(ה) המאבק על חופש הכיטוי והמחשבה בישראל . . . . . ג. חורגנין
248	. . . . . ידיעות

" בצרון "

1141 ברודוויי

ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Executive Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-Eighth Year of Publication

Vol. LV

NISAN, 5727 (March, 1967)

No. 4 (264)

CONTENTS:

On the Current Issue of BITZARON	<i>The Editors</i>	195
The State of Israel and Judaism of the Spirit	<i>Shlomo Singer-Sharan</i>	196
Discovering America	<i>Moshe Hanaami</i>	199
Today's Possibilities For Jewish Philosophizing	<i>Arieh Mor</i>	205
Ideological Aspects In Berdichevsky's Last Novels	<i>A. Yoav-Elstein</i>	212
Poems by <i>Yehuda Amichai, A. Yoav, Y. Yaniv, Y. Eliach, R. Cohen-Becker, H. Krakauer, A. Bar, M. Hanaami</i>		218
On a Tour to the Acropolis and How Herod Rescued Rome (Story)	<i>Y. Rammgal</i>	222
An Autumn Evening (Story)	<i>Zvi Luz</i>	226
Persian Fable	<i>Yaakov Mashiah</i>	230
Zvi Woislowski In the Light of Reminiscences	<i>Dvora Woislowski</i>	232
The Month In Review	<i>I. Mishael</i>	234
Israeli Kaleidoscope	<i>Y. R.</i>	238
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:		
(a) Reuben Wallenrod — In Memoriam	<i>A. Abaroni</i>	240
(b) Wallenrod's Last Novel	<i>H. Leaf</i>	243
(c) Book Notes	<i>I. I.</i>	244
(d) E. Yacoby's Collected Poems	<i>Z. H. Stock</i>	246
(e) M. Carmilly's "The Book and the Sword"	<i>G. Churgin</i>	247
News and Events		248

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

Copyright 1967, by Bitzaron, Inc.

בַּצְרוּן

נומד עליירי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"ח (כרך נ"ה)   ניסן, תשכ"ז   חוברת ד' (264)

לחוברת

בחוברת זו הוקדש מדור מיוחד לסופרים ישראלים צעירים שרובם משתלמים באוניברסיטאות באמריקה לקראת תעודתם בעתיד. אך בעוד שכל אחד מתגדר בתחום לימודיו, לא ניתקו את זיקתם ליצירה העברית, כל אחד לפי כשרונותיו, הלך־רוחו וחוג התענינותו.

צעירים אלה נמצאים בנכר, נכר של סביבה, של אווירה ושל חוויות נפש והוויות חיים. אולם אף בתוך עולם חדש ועשיר נסיונות ורשמים זה שהם חיים בו לפי שעה וסופגים מרוחו ותרבותו, הם מבקשים לתת ביטוי לתחושות־היסוד שבנפשם, לעיונם והגותם.

„בצרון“ רואה זכות לעצמו לשמש אכסניה לחוברת סופרים צעירים אלה והוא מקדיש את רובה של החוברת לדבריהם, דברי מסה, סיפור ושיר, מפרי עטם. נסיון חדש הוא זה של ירחוננו לעודד את היצירה העברית הצעירה בכל מקום שהוא. הספרות העברית לא ידעה תחומי מקום וגבולות ארץ, כי שיתוף רגש ורוח ליוצר העברי אם בקצווי מזרח או מערב. אנו תקווה שכתחרות הסיפור העברי הקצר לפני כן, שעוררה ענין ותשומת־לב מרובה בין חוגי הקוראים העברים באמריקה ובמדינת ישראל, כך גם המדור הזה ישמש גישור בין דורות היצירה העברית בארץ ובגולה.

המערכת מודה לחברים יואב אלשטיין ומשה הנעמי על סיועם בריכוז החומר והבאתו לדפוס. החומר נתקבץ ברובו כתוצאה מפגישות חוג ספרותי ישראלי שנתכנס בשנתים האחרונות בניו־יורק ביוזמת מרכזי המדור ויהודה יניב.

המערכת

מדינת ישראל ויהדות הרוח

מאת ד"ר שלמה שרן (סיננר)

א

יהודי ממדינת ישראל שבא במגע עם אחינו מבני-ישראל בגולה, מיד הוא נעשה מטרה לטענות ותלונות כלפי מדינת ישראל ויהודיה. אפשר להבחין בשני סוגי תלונות. האחד מתייחס לבחינה הדתית: מדוע נתרקנה החברה הישראלית מזיקתה לדת ולמסורת? למה יהודי הגולה שומרים אימונים למסורת היהודית יותר מהיהודים במדינת ישראל? יהודי הגולה מטפחים את ערכי היהדות, את נוהגי המסורת, ולא המדינה החילונית. יהודי הגולה, לפי גירסה זו, מקיימים את היסוד הרוחני המיוחד שביהדות, ויסוד זה הוא לבד ערב להמשך ההיסטורי של היהדות. לעומת זאת, העם בציון התפרק מנכסי-העבר שקבעו את היחוד הרוחני שלנו. המדינה החילונית מחקה את אומות העולם ומתקרבת אליהן עד כדי ביטול אופיו ההיסטורי של עם ישראל. החילוניות וההתקרבות לאומות העולם יש בהן סכנת התבוללות החמורה פי כמה משיבה בגולה. השמירה על המסורת היהודית תקיים אותנו לעתיד לבוא בכל אתר ואתר ותבטיח לנו חיי-נצח כפי שהצליחה לעשות עד הנה. הגולה תישמר בזכות נאמנותה לתורת ישראל, לרוח היהדות.

סוג שני של תלונות שהיהודי מישראל נתקל בו בגולה, שרשיו נעוצים בחוגי המתבוללים למיניהם. לא ההשקפה הדתית עיקר כאן, אלא הגישה המוסרית-הקוסמופוליטית. לפי דעתם, גבולותיהן של המדינות הריבוניות הולכים ומתבטלים. שוחרי הקידמה בעולם חותרים לקראת חברה כלל-אנושית. הלאומיות הוקעה כגורם פסול והרסני. תעודה ניתנה לנו ליהודים להפגין קבל עולם שאפשר לאדם לחיות חיי-רוח צרופים מבלי להזדקק להגשמה לאומית ומדינית. חסד עשה אתנו הקב"ה שפירנו בין הגויים ונתן לנו תעודה נשגבה זו להגשים את חזון האתווה הכלל-אנושית, שהוא חזון נביאי-ישראל. מדינת ישראל מסלפת את מהותה הרוחנית של היהדות ונותנת לה ביטוי לאומי בלתי-רצוי.

ב

המחנה האחד, לכן, דוגל ברוח — והשני מטיף ליהדות-הרוח. הצד השווה בין שני המחנות הללו ששניהם מעריכים את היהדות כמערכת של אמונות ודעות. הם מעמידים אותה על תוכן מסויים וקבוע שהיהודי חייב להודות באמיתותו. כיוון שהועמדה היהדות על „אני-מאמין“ מוגדר, היא נעשית ענין לזיכוח פילוסופי או תיאולוגי. נפתח הפתח לדרשות שכלתניות על „מי הוא יהודי“, והזיהות היהודית נעתקת איפוא מהתחום ההיסטורי אל תחום ההחלטה האישית-הסובייקטיבית: מתחום המציאות החברתית אל תחום החווייה הפסיכולוגית. נוצרת האשלייה הרת-הסכנות שהרשות בידו של כל יחיד ויחיד להחליט החלטה סובייקטיבית שזיקתו ליהדות היא ענין לזיקה חפשית, ואין יהדותו בחינת מציאות היסטורית-אובייקטיבית הכופה מרותה עליו.

שוגה היא היהדות הרוחנית התולה את קיומו של עם ישראל אך ורק

בשמירה על ערכי המסורת. הקיום הלאומי איננו תלוי בדברים שבנוהג ואין בהם עירבון לקיום הלאומי. פעמים ערכי תרבות מסורתיים של אומה מתחלפים ומשתנים וגוף האומה לא נפגע לרעה. מצוי גם החזיון ההפוך: ערכים שנעקרו משרשם הלאומי מאריכים ימים בקרב אומות-העולם הרחק ממקור מחצבתם, תורמים את תרומתם לאנושות, בעוד שהעם שהולידם חלף ואיננו. התרבות המערבית, למשל, מושתתת על העקרונות הפילוסופיים מבית מדרשם של אפלטון ואריסטו. כלום אצרה כוח הפילוסופיה האפלטונית להציל את האומה היוונית העתיקה מכלייה מדינית והיסטורית? ומה בעניין האימפריה הרומית האדירה שהנחילה את יסודות החוק לעולם המערב? רוסיה האלילית, ככל ארצות אירופה, החליפה את האלילות בנצרות, וכעבור אלף שנים בערך שוב החליפה את הנצרות בקומוניזם האתיאיסטי. גילגולי-תרבות אלה גרמו לשידוד-המערכות בתוכן התרבות הלאומית של רוסיה ולשינויים מקיפים בדפוסי החיים, ולא נתערערו יסודות קיומה של האומה הרוסית.

אין גורל אחיד לתוכן התרבות ולגוף האומה ולא תכלית משותפת לשניהם. נמצאנו למדים שערכי תרבות עוברים מאומה לאומה, וקונים עצמאות בנפרד מן האומה שיצרה אותם. גורלנו כעם קשור בזיהותנו הלאומית ולא בהערכת תרבותנו וערכיה, ואין השמירה על "רוח-היהדות" מקיימת אותנו, לא במדינה ולא בגולה. יש ושמירה על גופי-תוכן אחדים של המסורת היהודית הביאה אותנו לידי מצב של שיתוק וקיפאון, והיא חיבלה בקיומנו הלאומי. הציונות התקוממה, למשל, נגד הסבילות ההיסטורית שרעיון הגאולה המשיחית כפה עלינו באיסור על "דחיקת הקץ". בוודאי קיים יחס הדדי בין העם ותרבותו, אבל הוא יחס שבאופי ולא שבגורל.

מסתבר, על כן, שהיהדות הרוחנית על שני אגפיה מערבת נקודת-מוצא של ערכי-היהדות בנקודת-תכליתם ההיסטורית. היא הופכת התחלתו של תהליך למטרתו הסופית, ולא היא. אם תעודתנו היא להפגין בפני אומות העולם את רעיון הנביאים על האחווה הכלל-אנושית, הרי שמירת ערכים זו יפה לאומות העולם ושלומן ההדדי, ואין היא יפה לקיום היהודי המיוחד. כוונתה של היהדות הרוחנית להוכיח שבעיית היהודים בגולה נפתרה ללא ויתור על רוח היהדות. תכליתה של היהדות הרוחנית להפקיע את היהודים מיחודם הלאומי ולעשותם חלק מאומות העולם בתנאי שהרשות בידם לשמור על ערכים מפשטים מסוימים, על "רוח-היהדות". אין היהדות הרוחנית מרגישה בסתירה שבטענתה, שמחד שומרת היא על הקיום הלאומי בגלות, ומאידך מעמידה היא כתעודה להקריב את לאומיותנו על מזבח האחווה הכלל-אנושית ולהיאחז ביסודותיה האוניברסליים של הדת היהודית.

ג

המציאות הוכיחה היפוכה של תכלית זו שהתכוונה אליה היהדות הרוחנית, דהיינו — שנתקיים קיום ערטילאי בגולה ללא זיקה לזיהות לאומית מיוחדת. החיים היהודיים התרוקנו מתכנם ורק שרידי נימוסים וטקסים משתיירים מחורבן תרבותנו הלאומית העשירה. כלום יש לראות בקליפה ריקה זו תוכן תרבותי, כפי

טענת היהדות הרוחנית? כלום מטפחת יהדות הגולה את תרבותנו היהודית? הרי נתייבשו כל מקורות היצירה היהודית בגולה, וכל כוח היצירה של היהודים בגולה מעשיר את אוצר תרבותה של האומה הנכרית. אף-על-פי-כן לא נמחקת הזיהות הלאומית של היהדות בגלות, ואין היא נקלטת קליטה טבעית בקרב אומות העולם. תוכן היהדות מיטשטש והולך במידה שלא היתה כמותה בכל תולדות הגלות, אבל היהודים נשארים בייחודם הלאומי כחטיבה אתנית מובדלת ומבודלת, ההיפך מתקוות היהדות הרוחנית.

כיצד נבין תופעה מופלאה זו של התייחדות יהודית בגולה על אף דילדול רכוש התרבותי? את ההסבר אין לחפש בכוח-הקיום המיסטורי של נימוסי הדת, אלא בגורלו ההיסטורי של עם ישראל ויחסו לאומות העולם. הרגשת הזרות היהודית כלפי הסביבה הנכרית שימשה מעין מסגרת לאומית מיטלטלת בנדודי-הגלות. היא הגשימה הגשמה סימלית את הכרת האחדות הלאומית של העם נוכח האומות הנכריות. חזון הגאולה נתן כיוון לכל חיי-הגולה לקראת הגדרה עצמית שלימה. באה היהדות הרוחנית ומנסה לכונן את כל המפעל ההיסטורי היהודי לקראת גאולה עצמית אל מטרה אחרת, אל תעודה למען אומות העולם שכל-כך רצינו להיגאל מתוכן!

בגלל סיבות שאין כאן המקום לנתחן, לא כבשה הדת היהודית עמים אחרים מלבד עם ישראל. גבולותיהן של הדת היהודית והאומה היהודית זהים, כך שכל בן דת משה מן ההכרח שהוא גם בן האומה היהודית, שלא כמו בנצרות ובאיסלם ובבודהיזם. נמצא, שאין אפשרות ליהודי להיטמע טמיעה לאומית בקרב עמי-הנכר עד שהוא פורש גם מן הדת היהודית על-ידי המרה דתית. יהדותו מעידה על זיהותו הלאומית הזרה של היהודי בכל מקומות מושבותיו. אין הזיהות הלאומית הזאת מעידה על השקפתו הדתית של היהודי היחיד, אלא על מוצאו הלאומי. יהודי ריפורמי איננו פחות יהודי מיהודי מסורתי. יש גם להדגיש את הצד השני של המטבע: אין חבר השומר-הצעיר או חבר ה"בונד" פחות יהודי מחסיד לובאביץ'. עצם היותו יהודי, ללא כל יחס לתוכן דעותיו האישיות, מוציא את היחיד מישראל מחוץ לתחום הלאומי של כל עם אחר, וקושר קשר של גורל בעם ישראל. תולדות עם ישראל בגרמניה הנאצית, ברוסיה הקומוניסטית, באלג'יריה האיסלמית, בדרום-אמריקה הקתולית — יוכיחו. והיות ואין ולא יעלה על הדעת שיהדות הגולה תמיר את דתה בדת אחרת, אין להניח שעם ישראל יחלץ ממצבו הלאומי בגולה, ואין סיכויים שבעיית היהודים בגולה תיפתר פתרון טבעי. מכוח הגורמים הללו מתקיימת גם היהדות הרוחנית, ולא מכוח אמונותיה ודעותיה.

ד

היהדות הרוחנית, בשל התכחשותה לתקוות הגאולה, אינה שומרת עוד אימונים לרוח היהדות ולעם ישראל. אין היא מחוקת את הקיום היהודי בגולה אלא חותרת היא תחת אשיותיו לעשותנו סניף לאומות העולם. היהדות הרוחנית הפכה את האמונה בגאולה נסית של היהדות המסורתית לענין של דחיית הקץ המביאה רבים לבגידה לאומית ולהתכחשות לגורל היהודי. לעומת זאת מדינת

גילוי אמריקה

מאת משה הנעמי

א

כמה מידידי הבאים מתל-אביב לניו-יורק נראים כאילו באו מפתח-תקווה לתל-אביב. הצדק אתם, אולי. סוף סוף העולם הגדול נעשה כיום קטן מאד. ביחוד קצר המרחק בין תל-אביב לניו-יורק. עתון היוצא ביום ו' בתל-אביב מונח בתיבת הדואר שלך בניו-יורק בשבת ב-9 בבוקר. מקיוסק העתונים המפורסם בברודווי פינת 96 מציצים אליך "מעריב", "העולם הזה", "חדשות הספורט", "הארץ", "היום", וכו'. ובתל-אביב מרחפת אוירת ניו-יורק, כשם שהיא פושטת בעולם המערבי כולו.

ובכל זאת, יש ממה להתרגש. יש הבדלים ויש גילויים. הגילוי הגדול ביותר הם בני האדם. מתגלה לך כי סדנא דארעא חד הוא. גם פה, מעבר לאוקינוס, חיים בני אדם עם דאגות יום יום, עם הצלחותיהם ואזלת ידם, מסתובבים במעגל הקסום של חיים ומות, כבארצך. השינויים הם חיצוניים. יותר טלפונים, יותר מרחקים, יותר שתיקה וזרות בין אנשים ברחוב. בתים אפורים. הרבה חלונות. וככל שאתה מתקרב, אתה מגלה מעבר להבדלים החיצוניים ארץ פשוטה ואנושית, שונה לגמרי מזו שהצטיירה בדמיונך מרחוק. תגליותי הפרטיות הן בשני מישורים — האנושי-הכללי והיהודי-ישראלי. קשה להפריד בין השנים, ולמרות נסיוני לעשות זאת, יהיו תמיד נקודות מגע ביניהם.

ישראלי יליד הארץ, היוצא לראשונה לאירופה ולארה"ב, צפוי לכמה זעזועים. אני זוכר עד כמה הוקסמתי מעיר הנמל האירופאית הראשונה שראיתי — מארסיי. פגישתי עם עיר זו היתה חווייה כה עמוקה עד כי אף היום, אחר ארבע שנים, זכורים לי קולות, מראות וריחות כאילו התנסיתי בהם אתמול. וכיהודי, אני זוכר איך נרעד לבי למראה חנות סגורה בשבת במארסיי. ידעתי, זו חנות

ישראל, בפעם הראשונה בהיסטוריה אחרי חורבן הבית השני, נותנת לעמנו צורה לאומית טבעית שבמסגרתה רשות לו לפתח תרבות ותוכן לאומי לפי רוחו. תוכן לאומי זה, שהוא רק בראשית תהליך התגבשותו אחרי החורבן הגדול שהומט עלינו, עשוי במדינת ישראל להתחדש ולהתרחב, לחבק בזרועותיו עולם ומלואו: מדע, אמנות, ספרות וטכניקה, וכל מה שהכשרון הלאומי של היהודי מוכשר ליצור. היהדות הרוחנית פוטרת עצמה מכל דרישה ליצור יצירה חדשה: הכל ניתן לה בירושה מן העבר. היהדות הלאומית במדינת ישראל נושאת באחריות כבדה: שיקום העם מחורבנו תוך כדי יצירת ערכי תרבות ורוח חדשים. רק במדינת ישראל יכול העם היהודי לפעול לקראת יעוד גדול זה.

של יהודי. אותו יהודי, מימי לא ראיתו ואף לא אראנו, כנראה, אך תריסי חנותו המוגפים חרותים בזכרוני. ואחר כך — בית הכנסת הראשון שראיתי בגולה — באותה גולה שהיתה כה רחוקה ומופשטת לגבי. כל לימודי הספרות וההיסטוריה היהודית לא הצליחו להמחיש לי את ההווייה היהודית בגולה כאותו בית-כנסת בעיר ניצה שבריביירה הצרפתית. ברחוב הומה, בין חנויות, מכריז שלט קטן בעברית „מה נורא המקום“. ובפנים, היה זה ערב שבת, קומץ אנשים. אני זוכר שהתרגשתי.

אני זוכר שרציתי להיות זר, אלמוני בעולם, פתוח להרפתקה. אך שלטי „בשר כשר“ צימצמו למעני את העולם הגדול, קרבו אותו, עשוהו מוכר, זר פחות. משהו משפחתי נכנס בכל הענין. אתה מגלה פתאם שאותם מרחקים שמעבר לים התיכון הם בעצם רק שינויי תפאורה. מושגים מופשטים מתחילים לקבל צורה: יהודים, גויים, וביחוד — גולה, המושג המפחיד הזה שריחף כרוח רפאים מעל לשעורינו בבית-הספר העממי והתיכון, שכה הרבינו לדבר עליו בלא לדעת מה הוא. הנה זה כאן, לפני.

ואחר כך — אמריקה. אני מוכרח לציין כי דעתי על אמריקה ויושביה, יהודים ולא יהודים, נשתנתה תכלית שינוי מאז בואי הנה. ליליד הארץ ניתנת תמונה מסולפת על אמריקה. אשמים בזה כמה גורמים, וביניהם אמריקה עצמה, המשגרת לעולם סרטים טפשיים ומבריקים, תמונות שחקנים בשינים מבהיקות, שירים אידיויטיים ומיקסרים. לפני צאתי לאמריקה אמר לי חבר: „נוסע לאמריקה? עוד מעט תשב עם רגלים על השולחן ותעשן סיגר“. ואין זו אשמתו שזוהי אמריקה בעיניו. אמריקה היא חלום גדול לעולם כולו, לאלה שאינם יכולים להגיע אליה, וליהודים בפרט הרי זה חלום שצץ כבר בשרי הערש הנוגים שזימרו לנו אבותינו באידיש. ליליד הארץ אמריקה היא גם תיירים שמנים עטורי מצלמות עם גשותיהם הצעקניות בכובעים ססגוניים. אמריקה היא מכוניות מבריקות. אמריקה היא הכוח, התיקווה וההצלחה של מדינה קטנה מוקפת אויבים.

אדם שבא מישראל לאמריקה עובר הרבה שלבים של שינוי התמונה שהוא נושא עמו. בין היתר, הוא מגלה את יהודי אמריקה, ורואה שחיהם אינם בדיוק כפי שתוארו לפניו בארץ. דברים על סילופה של תמונה זו כבר החלו להישמע לאחרונה בארץ ועוררו זעם. ומעשה שהיה כך היה:

בקיץ האחרון נתפרסם ב„מאזנים“ ראיון עם הסוציולוג שלמה אבינרי מהאוניברסיטה העברית. בראיון העז אבינרי לומר שדו-שיח ישראלי-אמריקני יתכן רק אם אנו, הישראלים, נראה את יהודי אמריקה כשווים ולא נטיף להם מוסר. דברים אלה עוררו את זעמם של חברי מערכת „דבר“. שלמה גרודזנסקי הפתיע בכתבו כי הוא מכיר את האינטלקטואלים היהודים באמריקה — הלא הם בניהם של החייטים והפרוונים ובעלי המכולת. ואם כך, אל להם להיתפס לאשליות לאור הצלחתם בספרות ובמדע. בן חייט ישאר בן חייט, אליבא דגרודזנסקי. הוא הוסיף ואמר שהאינטלקטואל היהודי באמריקה נלחם מלחמות קלות בלבד, וברגע שהוא מקבל פרופיסורה או משרה שמינה אחרת, הוא מפסיק בכלל להילחם.

דברים אלה, מפי איש המכיר יפה את יהדות אמריקה, מעידים על העוררון של יושבי הארץ לגבי אמריקה. ואם אני הטועה, אולי מעידים דברי על עוורוני אני. כפי שנראה לי כרגע, הדברים הנ"ל אינם נכונים, אם לנקוט לשון עדינה. ידועים לי באמריקה אנשים, יהודים, שנלחמו על דעותיהם בלא לשים לב לסיכון הקריירה. (ראה, למשל, מאמרו המקיף והאמיץ של נועם חומסקי — „אחריותם של האינטלקטואלים” — ב- *New York Review of Books*, 23.2.67). ואני יודע על יהודים רבים וידועים הנלחמים בעוז למען מטרה נעלה, גם אם אין הדבר לטעם הרוב, ואף לא לטעמו של נשיא ארה"ב.

הצרה היא, שלא תמיד מלחמותיהם של אותם אינטלקטואלים יהודים הן למען מטרות יהודיות. וגם על כך יצא זעמם של אנשי „דבר”. משמקבל אירגון יהודי החלטה למען שוויון הכושים, מסיקים אנשי „דבר” שאירגון זה בגד ביעודו היהודי.

בזה אחד ההבדלים בין הדור „הישן” בארץ, לדור „החדש”, דור ילידי הארץ. ניתן להבין את הדור למוד הסבל ובעל הנסיון, שאולי איבד את אמונו באדם אחר כל מה שעבר עליו. עם זאת, אני מסרב ללמוד מההיסטוריה. אני רוצה לראות בעולם כולו אויבים בלבד, עם כל מה ש„ההיסטוריה מלמדת”. עלי להשתדל שהעתידי יהיה טוב יותר לכל אדם, ואיני חייב לקבל שמה שהיה הוא שיהיה.

הפגישה עם היהודים בחוץ לארץ, וביחוד באמריקה, מאירה לך שני דברים באור חדש — עם ישראל ומדינת ישראל, שניהם ביחד וכל אחד לחוד... אנו הרי חונכנו לבזו ליהודי הגולה. והנה אנו נפגשים פה עם יהודים, ומתקבלים בחמימות, כשם שיהודי רגיל לקבל את אחיו. אך אנו עדיין אמונים על רגשות הבזו והעליזנות של ילידי הארץ על היהודי הגלותי. ואנו פוגעים בהם, אולי לא מתוך רצון רע ולא בהכרח. אני רואה פה יהודים מניצולי שואת אירופה, שנקלטו באמריקה ובנו פה חיים חדשים. הם מתפרנסים בכבוד, חפשיים לעשות כרצונם. הם אינם מרגישים נוח בחברת ישראלים. „הישראלים סנובים”, אמר לי אדם אחד, יהודי מפולין הגר בניו-יורק. מה יכולתי לענות לו? אני יודע כי נערה ניו-יורקית, שיהדותה ניכרת בפניה ובכל הליכותיה, הדוברת אידיש בבית, אינה מרגישה כל זרות באוניברסיטה האמריקנית שבה היא לומדת. לעומת זאת, ידוע לי מה תהיה קבלת הפנים לנערה כזאת בירושלים או בתל-אביב.

המושג יהדות אמריקה, שבארץ מתייחסים אליו כאל גוש אחד סגור, שניתן לדבר עליו בהכללות, נעשה פתוח, גדול ורב-גוני ככל שאתה מתקרב אליו. הרי אלה בני-אדם, בסופו של דבר, וכל אדם שונה מחברו, עם כל התכונות המשותפות שיש לבני ציבור מסויים. חיהם אינם שונים בהרבה מחיינו בארץ, אם כי הבדלי המקום, התנאים, התפאורה, עושים הרבה. ההכללה שיהודי אמריקה הם מטריאליסטים וחסרי ערכים נכונה בדיוק כמו ההכללה שבארץ מצוי עושר ערכים שאדם שוקע בו עד צוואר. אם הבחינה היהודית חשובה, דומני שבאמריקה יש תודעה יהודית הרבה יותר מבארץ. הדבר טבעי, כי פה גרים היהודים בין

גויים, והיהדות היא דבר שמרגישים בו, ולא סתם מתנת חינם הניתנת כסרח עודף לכל יליד הארץ, לרצונו ובעל כרחו. יליד הארץ הוא, כמובן, יהודי וציוני, כיון שכך אמרו לו בבית-הספר. מי שמסרב להודות בזה, או מי שמנסה לחשוב ולהגדיר מה הוא באמת, מוחזק תמהוני, אם לא למעלה מזה. אבי, שבא בנעוריו מהגולה על מנת להשתקע בארץ, הוא ציוני. אך אני, שנולדתי בה, איני רשאי לנפנף בדגל זה. והוא הדין בשאר תוויות המודבקות אלינו: כל זמן שאיננו חיים אותן בצורה אקטיבית, הרי הם בחזקת אמת חיצונית, אך לא תחושה אמיתית וחיה.

תחושת-היהדות האקטיבית בולטת גם מתוך הספרות האמריקנית היהודית, שהיא יהודית הרבה יותר מהספרות העברית החדשה הנכתבת בארץ. וזאת, כיוון שיהדותו של האמריקני היא בעייה קיומית שהוא מרגיש בה ממש. מבחינה זו הספרות הישראלית «גויית» ו«נורמלית» יותר. יש סוברים שצריך לבכות על כך, ולראות בזה חוסר ערכים וכו'. האמת היא שאולי יש לשמוח שהגענו לזה. מבקר ספרותי הדין יצירה לפי כמות היהדות שיש בה אינו חש כי הוא חוטא ליעודו כמבקר וכיהודי. כמבקר — שהרי ספרות אינה כלי תעמולה או מכשיר להבעת רגשות לאומיים ודתיים דווקא. בחינת כמות היהדות ביצירה ספרותית הריהי ענין לסוציולוג. כיהודי וכציוני — הרי כל ימיו ציפה לכך שהיהדות כבעייה תחדל. והנה, דור שלגביו היהדות אינה בעייה והוא אינה מביע אותה בכתביו, נידון לשלילה על ידי מבקר זה. משנשאל פרופ' קורצווייל באספה בניו-יורק מדוע אין המבקר האמריקני מודד כמה קבין אמריקניות יש ביצירה ספרותית, השיב שלאמריקאים זה לא איכפת כיון שהם עם גדול של כמה מיליונים. המסקנה היא, שסופר ישראלי הרוצה למצוא חן בעיני מבקר זה, חייב לסלף קצת את תחושת עולמו ולהיות יהודי יותר.

האמת היא שספרות טובה היא ביטוי לעולמו הפרטי של הסופר. מה שמובע ביצירות אלה מעיד על בעיותיו האמיתיות ביותר. אם היהדות מזדקרת בכתבי הסופרים היהודיים באמריקה, משמע שלגביהם זו בעייה אמיתית. וכן להפך.

ב

בחיוו של הישראלי באמריקה נאבקים שני היסודות — האנושי-הכללי מצד אחד, והיהודי-ישראלי מצד שני. זה מאבק בין המשותף לבין המבדיל, ובשעה של מאבק בין השנים חייב אדם להחליט מה חשוב בעיניו יותר. כישראלים, אנו שוהים במדינה זרה. כישראלי, אינך מרגיש כי אתה רשאי להביע דעה בפה מלא על בעיותיה של אמריקה. למשל — מלחמת וייטנאם. על ימין ועל שמאל מתנהל המאבק נגד מלחמה זאת. ואתה, למי תיתן יד? הרי אמריקה אינה מדינתך, ואיך תוכל לבקרה. נוסף על כך, אולי תזיק בזה למדינתך שלך.

מאידך, האווירה הקוסמופוליטית בניו-יורק בעיקר, ואף בשאר מרכזי ארה"ב, מבטלת גבולות. ובתוכך מתגבר הבוחן המוסרי, הכלל אנושי. יסוריו של ילד קטן אינם ענין לחישובים פוליטיים. אם אני משוכנע שמלחמה זו

אינה צודקת, אל לי לשתוק. אל לי לנהוג כפי שנהג רוב העולם בשעה שהובלו ילדי עמי לטבח. תגובתי המוסריות כאן חייבות להיות אותן תגובות שהייתי מגיב לו הייתי היום במדינת. צעירים בתל-אביב הפגינו מול הקונסוליה האמריקנית נגד המלחמה בווייטנאם. אם הייתי עושה זאת בתל-אביב, עלי לעשות זאת גם בניו-יורק. אם אני אשתוק כיוון שאני ישראלי, ואחר ישתוק כיון שהוא אנגלי ושלישי ישתוק כיון שכך אמר לו הכומר שלו, וכן הלאה, שוב לא ינהג אדם לפי מצפונו אלא לפי המסגרות שאנו שרויים בהן, שהם תוספות להווייתנו האנושית. במעגל האנושי נפגשים כולנו, והחישוב האנושי קודם לכל חישוב אחר. הדבר נוגע גם לשאלות של יום יום. אתה פוגש בדרךך בעיר שיכורים וחולים הזקוקים לעזרה. ידיד שבא זה מקרוב מהארץ אמר לי: "מה איכפת לך — אלה הצרות שלהם". היה זה בעקבות סיפור שסיפרתי לו, שגילה לפני הרבה מפרצופה של "אמריקה האחרת", הפשוטה, האנושית. וזה הסיפור:

בצהרי יום הלכתי עם בתי בת ה-4 לעבר ביתי בניו-יורק. על המדרכה המשופעת ממול לבית שכב אדם, ראשו כלפי המורד, רגליו כלפי מעלה. לא היה בו כח אף להפוך את גופו ולשכב בצורה נוחה יותר. לידו עמד אדם זקן וניסה לקרוא אנשים לעזרת השוכב. רמזתי לו שאעלה את בתי הביתה וארד. לפי הלך הרוחות בעיר זו, איני חושב שהאמין לי. עליתי וירדתי. ראיתי שבינתים מישוה עזר לשוכב לסובב את גופו. רגלו השמאלית נתונה בגבס, קבים לצדו, אפו ועיניו נוספים, הוא התרומם בקושי וגימגם. ניכר היה שהתרגש והכיר תודה. אחז בכח בידי, קרבה אל פיו וצקקה. "מה אפשר לעשות למענך?" שאלנו אותו. "שום דבר", אמר. "אני בסדר. אתה בסדר? אתה בסדר?" שאל אותי ואת הזקן. "אני דואג לכם ולא לי". הוסיף החולה. אדם זה, שייסורים איומים עברו עליו ברגעים אלה, נותר בו זיק אנושי כה חזק, ואפילו חוש הומור. הוא עיקם את פיו בחיוך — קשה היה לו לחייך — וחזר: "אני דואג לכם ולא לי". את לחיצת ידו לא אשכח. זהו המגע האנושי שמעבר לכל גבולות של דת, פוליטיקה ולאום.

עם זאת, איני בטוח כלל כי אם אמצא במצוקה יבוא מישוה לעזרתי בעיר הזאת. מבחינה זאת, נשמר צלם האדם הרבה יותר בישראל. תחושת הניכור הקיימת בערים גדולות אינה קיימת בעיר כירושלים ואף לא בתל-אביב. אם ישמע אדם שם זעקות עזרה יחוש לעזור. כך אתה מגלה באמריקה את הערכים שלא הרגשת בהם במולדתך: יחסי בני אדם, האווירה המשפחתית שבארץ הקטנה, אותה אווירה שלפעמים מעיקה כל כך, אך לנוכח הניכור שבעיר גדולה אתה מעריך אף את זה. ואם תמשיך בהשוואה תגלה עוד הבדלים, שהרבה מהם יקרים וחשובים לך: האור הרב, השווקים הישנים המלאים חיים — לעומת שממונו של הסופר-מרקט, ריח עצי התאנה בקיץ, הצעקות ברחוב, האפשרות לחיות חיים בעלי משמעות, חדשים, טריים, שטרם נכנסו למסלול קבוע — כל אלה הם מתנות חינם שניתנו לך במולדתך ולא יכולת לעמוד על מלוא משמעותם לגביך עד בואך לניו-יורק. זו תגלית חשובה, שבדואי מרגיש בה כל ישראלי השוהה בניו-יורק. צא וראה שלא כשהותו של האיטלקי או הפורטוריקני כאן, זו של הישראלי. ישראלי בניו-יורק, החש מדי יום א' לראות את חדשות הספורט ולדעת מה תוצאות

משחקי הכדורגל בראשון-לציון, גופו אולי כאן, אך נשמתו שם. בניו-יורק זו, המלאה בני עמים שונים, לא ראיתי כישראלים קשורים למולדתם ועוקבים אחר המתרחש בה, ממאורעות מדיניים ועד ללחישות הרכילות האחרונות בדיונוגוף. כך, לנוכח הרקע הזר, מגלה אתה את עצמך ואת מה שהוא שלך.

תגלית אחרונה היא כמות הישן שמצאתי בעולם החדש. בעיני יליד הארץ אין אמריקה מצטיירת כארץ דתית. מורשת החינוך הסוציאליסטי בארץ קישרה קידמה עם כפירה. בארץ, כל מה שקשור בדת נחשב למפגר, מסיבות שונות. והנה אתה מגלה עד כמה ארץ הקידמה הטכנית היא גם ארץ דתית, לאו דווקא במובן העמוק של מלה זו, אך במובן הפשוט. אתה מגלה מה רב התפקיד שממלאת הדת בחיי האמריקני. אלהים מדבר אליו בראדיו, בטלפון, במודעות בטלביזיה ובאטוובוס. הדת, יהודית כנוצרית, מתגלה כאן בעושר ואריאציות עצום. יהודים אורתודוקסים, קונסרבטיבים, רפורמים, משיחיים, סתם יהודים, נוצרים על המון כיתותיהם, וכי' וכי'. ועמוק יותר, בתוך העם — כמה אמונות תפילות, מגידי עתידות, קוסמים ומנחשים. אדם נתבע לדין על כי הוא וכמה מידידיו התזיקו בגופת אשה שנפטרה ולא קברוה, כיון שהאמינו כי היא יצאה לטיול בחלל ועתידה לחזור לראות בתחיתו של המשיח (ניו-יורק טיימס, 28.1.67).

ואתה העומד וצופה בכל המחזה האנושי המרהיב הזה, בעל כרחך תשנה את עמדתך הן לגבי העולם החדש, הן לגבי עצמך. ערכים שהיו מוחלטים לגביך, כגון דת, מתעגלים, נעשים מוחלטים פחות, לנוכח גיוון עצום זה. אתה נוכח שבעצם אין "צודק" בענין זה, והכל ואריאציה על נושא, במלים אחרות, בניסוחים שונים. לנגד עיניך, בעולם החדש, מתהלכים צעירים שעוד חלב אמם על שפתותיהם, והם עוטים בגדי כמרים, וחבריהם בני גילם פונים אליהם בלשון Father. ונזירות צעירות ורכות שולחות מבטים אטומים, זהירים, אל העולם. ואתה עומד משתאה לכוחו של "העולם הישן" שכה העמיק לחדור אל "העולם החדש". הלא זוהי אמריקה שעליה כתב היינה, אולי באירוניה: "זוהי אמריקה! / זה העולם החדש! / לא כאירופה כיום, / עולם מבובז ונובל... / מה חזק ובריא עולם זה!.. / אין זו ערימת חרבות / אף לא פאות נכריות וסמלים מאובנים / או מסורת טחובה ומעופשת! / מתוך אדמה בריאה פורחים שם / פרחים בריאים. אף לא אחד / בארץ זו משועמם מרוב שפע..."

זו התמונה האידיאלית של ארץ זו למסתכל ממרחקים. מקרוב, מעבר לברק, אתה מגלה ארץ שלמרות הישגיה העצומים היא יצירה אנושית, ועל כן לעולם בלתי מושלמת, לעולם מעניינת ונוגעת ללב.

התפלספות יהודית כיום —

כיצד היא באפשר? *

מאת אריה מור

המלה התפלספות אשר בכותרת — ולא פילוסופיה — באה להצביע על-כך, שאין המדובר במאמר זה במשנה סדורה ומוגמרת, כי אם בשיגיושיה של המתפלסף עם עצמו ועם זולתו — כלומר, בהגות בהתהוותה. אין הכוונה להציע כאן תורה פילוסופית המצהירה קבל עם ועדה על יהדותה ומבקשת להטמיע יהדות זו בתוך המשנה הפילוסופית הכוללת. המטרה היא להבהיר מה אפשרויותיה של התפלספות יהודית כיום, מה תהיינה הנחותיה המיתודיות, המובלעות והגלויות ואם אכן היא בגדר האפשר — אנה היא תוליך, ומה יהיו גבולותיה. יוצא איפוא שאין המדובר — בשלב זה של גיבוש דרכנו בהתפלספות — בנסיון לנסח את עיקריה התוכניים של תורה פילוסופית יהודית נוספת, אלא הכוונה היא להציע סדרה של עיקרים מיתודיים, שיהיו מונחים ביסודה של משנה פילוסופית כזאת. עד כמה שהיא באפשר.

שתי ההערות שלעיל מתיחסות אל המושג „התפלספות” ואל התואר „יהודית”, כמות שהם מופיעים בכותרת. יש להוסיף הערה ביחס למושג „כיום” ולאמר, כי התפלספות המבקשת להקנות לעצמה מימד יהודי, איננה רשאית לעשות זאת בכלים של אתמול בלבד וכל נסיון להישאר בגבולות האתמול, היינו, כל נסיון להתעלם במכוון, בשל טעמים אלה או אחרים, מבחינות מסוימות של הסיטואציה האנושית כפי שהיא מתגלה כיום, כמוהו כנסיון שיש בו כדי להוליך שולל. התפלספות של ממש, יהיו תואריה כאשר יהיו, לא תיתכן אלא בתביעה לטוטאליות; ואין הטוטאליות וההתעלמות במכוון בחינות כלשהן של ה-*situation humaine*, מסוגלות לדור בכפיפה אחת.

הערה אחרונה זו מבהירה כי — לדעתנו — נקודת מוצאה של כל התפלספות היא באכספליקציה חד-משמעית של המיתודה הפילוסופית המונחת ביסוד ההתפלספות, מכאן, והיעדים המוצבים בפני ההתפלספות, מכאן. יכול אתה לתפוס הן את תכניה של ההתפלספות והן את המיתודות שלה באופנים שונים, ברם חובה עליך בתורת מתפלסף לנסח מראש ובמפורש את עיקרי המיתודה ואת היעדים שאתה מציב לעצם התפלספותך; באופן שכזה המבחן האחרון בו תידרש התפלספותך יהיה כושרה לעמוד בפוסטולאטים המיתודולוגיים והתוכניים שהיא הציבה לעצמה. ניסוח עיקרי המיתודה קובע מיניה-יוביה את גבולות התפלספותך. על כן נצעד נא איפוא את צעדנו הראשון במיכלול הטענות הפוזיטיביות

* דברים אלה הם תוכנית למחקר מקיף בנושא זה ומהווים אך חלק מתוך פרקי המבוא.

שלנו, על-ידי כך שנבהיר את טיבה של ההתפלספות, כדרך שאנו מבינים אותה. את זאת מן הראוי היה לעשות בשני נתיבים שונים: שומה היה עלינו להבהיר בראשונה מהו שאיננו כלל בגדר התפלספות והמהווה את גידרה של ההתפלספות. ברם, בשל קוצר המצע נצעד כאן רק בנתיב השני.

* * *

אם ראשיתה של ההתפלספות המפורשת, זו ההופכת לחלק מן הנשלה התרבותית של האדם, היא בניסוח המיתודה והיעדים של ההתפלספות בחינת מימד של התיחסות אל העולם, — הרי שראשיתה של ההתפלספות בתורת עמדה אונטולוגית בה נוקט האדם בתוך העולם. כלפי העולם היא בהנחה, התופסת את האדם בראש וראשונה כיצור ראציונאלי. משמע, ראשיתה של התיחסות המתפלספת לעולם, נעוצה בראציונאליות של האדם בכלל ושל האדם המתפלסף בפרט. כל התפלספות העומדת על גילוי כלשהו של אי-ראציונאליות ומעמידה את ההתפלספות כולה על גילוי זה, יוצאת מניהיוביה מגדר התפלספות, לפחות על פי האיפיון המוצע כאן, שכן ההתפלספות והראציונאליות עגונות הן זו בזו, ואי אפשר לה לאחת מבלעדי השניה.

אמנם אפשר לו למתפלסף לחשוף את היסודות האי-ראציונאליים הטמונים בעולם והמהווים את אחד מרבדיו; ברם אין הוא יכול לעשות זאת בלא להיזדקק לכלים ראציונאליים בכלל, ולכלי הראציונאלי הבסיסי ביותר — השפה — בפרט. אם להתיחס עתה על דרך החיוב אל המיתודה הפילוסופית, הרי ששומה עלינו לעמוד על טיבם של המרכיבים המייסדים מיתודה זו, כדרך שהם עולים מתוך תולדות ההתפלספות, מכאן, וכדרך שהם מתבררים מתוך הניתוח הפינומנולוגי של מושג ההתפלספות, מכאן, הדרישות שבהן תידרש ההתפלספות, בתוך השיטה המוצעת כאן, הן שלוש: טוטאליות באשר לתחומים, אוניברסליות באשר להיקף התחולה והנושאים והכרחיות באשר לתוכן.

ההתפלספות חייבת להיות טוטאלית באשר לתחומים השונים בהם מתגלה רוח היצירה האנושית. פירוש הדבר הוא, כי ההתפלספות איננה רשאית להתעלם מעובדת ריבוי התחומים שבהם מתמודד האני האנושי עם הלא-אני (מבחינה זו אין הבדל עקרוני בין התחומים ולפיכך אף אין מקום להציע מעמד עדיף לתחום האחד על פני רעהו). ריבוי זה רומז לקיומם הסימולטאני והאקויוואלנטי של הגיונות פנימיים, האופייניים והטבועים כל אחד בתחומו שלו, מבלי שעובדה זו תוכל לגרוע אף כמלוא הנימה מן העצמיות ומן העצמאות של כל תחום ותחום. ההתפלספות התובעת לעצמה את כתר הטוטאליות, מבקשת להיות מעין מיטא-תחום שבו כל הסתירות, ההתנגשויות והמתחים הנובעים מתוך עצם עובדת ריבוי התחומים באים לידי התרה.

זאת ועוד: ההתפלספות איננה יכולה להסתפק בעריכת מיפוי תחומי היצירה והקיום האנושיים וקביעת מקומם היחסי של תחומים אלה בתוך מכלול עולמו של האדם. היא תובעת לעצמה לפחות עוד שני כתרים: מצד אחד, כתר של אוניברסליות; ואתגרסליות בהקשר זה פירושה, שהניתוח והתכנית הפילוסופיים יחולו במידה שווה על כל אדם באשר הוא יצור בעל תבונה ולא

תסתפקנה בתחולה חלקית על קבוצה זו או אחרת של בני-אדם (יוצא איפוא שכבר בנקודה זו נמצאת ההתפלספות על פי הגיונה הפנימי, מנוגדת ליהדות בתורת שכזו, שכן תכניה של זו האחרונה, על-פי הגדרתם, חלים וקיימים לגבי קבוצה מסוימת של בני-אדם ואילו שאיפתה הפנימית של ההתפלספות היא לנסח תכנים כאלה שיהיו חלים על כל בני-האדם שבעולם. יוצא איפוא שלא בנקל תהפך היהדות לחלק בלתי נפרד מן ההתפלספות); ומצד שני, כתר של הכרחיות; והכרחיות בהקשר זה משמע הכרחיות לוגית, היינו, פילוסופיה בעלת תוכן כזה, שהכרחיות וודאות הפנימיות לא תוכלנה עוד להוות אובייקט לספק מיתודי כלשהו. והספק בתורת מיתודה — במשמעות הקרטזיאנית של מושג זה — הנו חלק בלתי-נפרד מן הראציונאליות; יתר-על-כן, הטלת הספק בחינת חלק מן הראציונאליות היא לעולם מיתודה ואף פעם לא ספקנות מוחלטת שכן הספקנות המוחלטת יכולה להיות אחריתה של ההכרה, בעוד שהטלת הספק בחינת אבן-פינה של הראציונאליות הנה ראשיתה של ההכרה.

אלה הן איפוא שלוש התביעות שאנחנו תובעים מן ההתפלספות: טוטאליות, אוניברסליות והכרחיות. היעדים שאנחנו מציבים לאותה התפלספות עצמה יהיו שנים: תיאור פיננומנולוגי-ראציונאלי של העולם ומעמד האדם בו, מכאן, ומתן ביסוס אחרון למערכות הנורמטיביות המארגנות והמסדירות את התנהגותו בעולם, הן על דרך חישוף המערכות הערכיות המובלעות בתוך גווי המציאות והן על דרך ניסוחן וביסוסן של מערכות חדשות העתידות לכוון את מסלולי התהוותה של המציאות, מכאן. ההתפלספות חייבת איפוא להתחיל את צעדיה בניתוחה הפיננומנולוגי של הפיסיוגנומיה הרוחנית של העולם בו נתון האדם בחינת יצור בעל תבונה, וחייבת להסתיים במתן ביסוס ראציונאלי אחרון למערכת הנורמות שהן לדעתה מהוות יחדיו את המוחלט.

* * *

האירוע היסודי המהווה את הגרעין המוליקולארי של הקיום העצמאי והעצמי של הדת מצוי מעבר לגבולה של הרפלקסיה הראציונאלית שכן, האירוע הדתי הוא מפגש ממשי בין אדם לאלהים על כל המשתמע מתוך, והמובלע בתוך אפשרות התרחשותו של מיפגש מעין זה. היסוד לקיומה העצמי של הדת הוא התרחשות אונתולוגית ממשית ולא רפלקסיה לוגית, בין אם התרחשות זו נתפסת כאפשרות פוטנציאלית העשויה להיות מנת-חלקו של כל אדם ובין אם היא נתפסת כהתרחשות היסטורית חד-פעמית, שהיתה מנת חלקו של אדם בעל תכונות מיוחדות במינה. בין כך ובין כך, התא הבסיסי של האורגניזם הדתי הוא תא העשוי להיות מושאה של רפלקסיה פילוסופית אך איננו כשלעצמו התרחשות פילוסופית באשר התרחשות פילוסופית תהיה התרחשות שבה התבונה מוסבת על עצמה, על תכניה ועל ממצאיה. עד כמה שהחוייה הדתית היסודית עשויה להיות מושאה של רפלקסיה, התרה אחר ההנחות הסמויות והמובלעות בתוך חוייה זו, מחד, ואחר התנאים המאפשרים את התרחשותה של חוייה זו, מאידך, העיון הפילוסופי בפינומן הדתי הוא בגדר של בריקים; ברם, עד כמה

שהמדובר הוא בנסיון להשתית את הדת על ההתפלספות או להעמיד את החוייה הדתית היסודית על בסיס של הוכחה פילוסופית-ראציונאלית, הרי שהמדובר הוא אי־פירוי בנסיון-נפל, הנידון מראש לכשלון, לא בשל קונטקסט אמפירי זה או אחר, אלא מתוך אנליזה מושגית עקרונית. הערך המוקדי והבסיסי ביותר סביבו מתגבשות גם ההתפלספות וגם הדת, הוא ללא ספק ערך-האמת, ברם לא הרי ערך-האמת, אחריו תרה ההתפלספות, כהרי ערך-האמת אחריו תרה הדת; האחת מבקשת את האמת האובייקטיבית, החלה במידה שווה של תוקף והכרחיות על כל בני-האדם באשר הם יצורים ראציונאליים ובעלי תבונה, בעוד שהאחרת מבקשת את האמת הסובייקטיבית ואת האופן בו ניתן לגבש מימדים אובייקטיביים מסויימים מתוך האמת הסובייקטיבית הבסיסית. ההתפלספות מבקשת את הכללי והעקרוני ותרה אחריו בתוך סיטואציה היסטורית נתונה תוך שהיא מבקשת לגבור על היסוד האמפירי והפרטיקולרי שבסיטואציה הנידונה, בעוד שהדת — כל עניינה בסיטואציה ההיסטורית הפרטיקולרית האחת, על כל החד-פעמי שבה (ושוב אין זה משנה כלל אם המדובר הוא במיפגש בין אדם לאלהים שאירע לו, או במיפגש היסטורי שבמהימנותו ובקימומו אני מאמין באמונה שלמה). השיטה של ההתפלספות האידיאלית חותרת לקראת מצב בו האופציה למענה תיעשה בשל ההכרחיות הלוגית-הראציונאלית של תוכנה, ולפיכך החירות הפילוסופית היא חירות של כפיפות (כפיפותו של בעל התבונה לתכניה של התבונה) — בעוד שהאופציה למען הדת היא לעולם אקט של חירות טהורה.

במעבר אל מערכת היחסים שבין ההתפלספות לדת היהודית אפשר לאמר, בראש וראשונה, שהתמודדותו של המתפלסף היהודי עם הדת היהודית, כמוה כהתמודדותו של כל מתפלסף, עם כל דת, והריהי בכללותה הודאת המתפלסף בכשלונו שלו כמתפלסף; אין המדובר כאן בכשלונו האמפירי של מתפלסף זה או אחר, שקוצר השגתו מנעה בעדו מלהגיע אל האמת, אלא זהו כשלונו האימננטי של ההתפלספות, העומדת בפני התביעות, שעליהן הצבענו בראשית דברינו. יוצא איפוא, שהתמודדותו של המתפלסף היהודי עם יהדותו, הריהי הדרך שבה מבקש לגבור המתפלסף היהודי על כשלון המתפלסף שבו. אין בהתמודדות אינטלקטואלית חדשה זו של המתפלסף שום ערובה להצלחה, אך זהו מעין פתח-הצלה אחרון, שביב של תקווה, ההולך ובוקע לתוך עולמו של המתפלסף. כל נסיון לבסס באופן ראציונאלי את הזדקקותו של המתפלסף היהודי אל הדת היהודית, כל נסיון להראות שהדת היהודית אמיתית יותר מכל דת אחרת, או „טובה“ יותר מבחינה מוסרית, או מתקבלת יותר על הדעת מכל דת אחרת, סופו להתגלות כנסיון אפולוגטי-דוגמאטי, שאחריתו לא תהיה בביסוס הראציונאלי המבוקש, אלא בראציונליזציה הולכת וגוברת, ומאידך, בהנחת המבוקש. ישנה רק דרך אחת בה ניתן להזדקק אל הדת היהודית, בחינת דת, הלא זוהי הדרך בה אפשר לעשות שימוש בקאטיגוריות על-תבונתיות; והמחסומים המונחים לפיתחו של גתיב זה, עשוויים להיות מסולקים מלפני המתפלסף, רק לאחר שהוא יודה, כי הקאטיגוריות הראציונאליות-תבונתיות בהן הוא עושה שימוש בתחום התפלספותו אינן בנות-ישום לתחומה של הדת. קביעה תוכנית זו, בעלת האופי

השלילי, עשוייה להוות נקודת-ראשית חדשה למתפלסף, אך בה בשעה היא אף עשוייה להובילו אל מבוים-סתום, חסרת-קוה.

בנקודה האחרונה, בה המתפלסף מכיר בגבולות אפשרויותיה של ההתפלספות, ניצבות לפניו אלטרנטיבות אחדות: או שיקיים וימצה עד תום את המסקנות הקשות המשתמעות מתוך ההודאה בגבולותיה ובאפשרויותיה של ההתפלספות (סארטר בספרו "הישות והאין"), או שיקיים את עצמו ואת התפלספותו בתוך שיווי-משקל עדין ובלתי-יציב בגבולות הנתונים לו תוך כדי הדגשת האבסורדיות שבשיווי-משקל זה, (קאמי בספרו "המיתוס של סזיפוס"), או שיכין את עצמו לקראת אפשרות התרחשותו של מה שכינינו לעיל בשם "אקט של חירות טהורה", תוך ידיעה שעצם ההתכוננות לקראת התרחשות כזאת, איננה כמובן ערובה שאכן היא תתארו.

יוצא איפוא שיהודיותו (או יהדותו) המודעת והמפורשת של המתפלסף היהודי, זו המקבלת את צידוקה בהיותה קיימת ומקיימת את עצמה לצידה של ההתפלספות ולא בתוכניה, כמוה כמחיר שמשלם המתפלסף היהודי לעובדותיה אחת ואחרונה עיקשת ומרדנית באופייה: העובדה שהוא נולד יהודי.

המתפלסף המבקש לנקוט באלטרנטיבה האחרונה, חייב לשלם מחיר בעבור הצלת העולם בתוכו הוא חי; הסיטואציה בה הוא נתון מחייבת אותו לשלם את המחיר, גם אם חשוף הוא לסכנה שלא יקבל דבר בתמורה. בשלב זה, הכרעתו לחשוף את עצמו לקראת אלוהי ישראל דווקא הופכת להיות אקט פראגמטי: אם בין כך ובין כך יש לשלם מחיר ואם בין כך ובין כך הכרעתי עשוייה להיות בטלה ומבוטלת, כי אז מוטב לשלם את המחיר לקרוב ביותר אלי, לעובדת-טבע, שאמנם איני יכול להיות אחראי לה, אך בכל זאת עובדת-טבע שהיתה בעלת משמעויות תרבותיות-רוחניות מרחיקות לכת לגבי דידי. ההכרעה למען היהדות כדת איננה פילוסופית ואיננה יכולה להיות פילוסופית; היא הכרעה סוציולוגית ונושאת בחובה מיטען של הכרחיות סוציולוגית גרידא. מצד צידוקה הפנימי-פילוסופי יכול היה המתפלסף היהודי הבוחר באלטרנטיבה האחרונה, להכריע למען היפתחות לקראת דת אחרת כלשהי והכרעתו לא היתה יכולה להיות פגומה מבחינת הגיונה הפילוסופי, כיון שמעיקרו של דבר היתה זו הכרעה מחוץ לתחומה של הפילוסופיה. ברם, הכרעה כזאת של המתפלסף היהודי, היינו, הכרעה להיפתח לקראת אלוהיה של דת אחרת, היתה הופכת להיות הכרעה בלתי-טבעית מבחינה תרבותית-סוציולוגית. ההכרעה למען האלטרנטיבה השלישית, היינו, הכרעתו של המתפלסף למען היחשפותו העצמית לקראת מיפגש אפשרי עם אלוהי הדת היא אחד האקטים המובהקים של חירות טהורה; הכרעתו של המתפלסף היהודי למען אלוהי ישראל דווקא היא הכרעה מותנית בסיטואציה היסטורית נסיונית מסוימת, הנושאת בחובה מיטען של הכרחיות תרבותית-רוחנית, שאי-אפשר ואין טעם להתעלם ממנו, אף כי התניה זו איננה התניה, שאי אפשר למרוד בה, בשעת הצורך.

שלב זה בתהליך התגבשותה של ההתפלספות היהודית, הנו שלב של "בינתיים", שלב, שבו ההתפלספות היהודית בממש ובפועל עדיין איננה בגדר

האפשר: על-כן, אפשר אך להאמין באפשרות קיומה, ובינתיים? בינתיים המתפלסף חייב לחכות, לחשוב וללמוד.

מסקנת דיוננו עד כה היא, איפוא, שהתפלספות יהודית תהיה בגדר אפשר ובעלת משמעות רק לאחר עשיית שימוש בקאטיגוריה על-תבונתית, כדוגמת הקאטיגוריה של ההתגלות; אפס, עשיית שימוש בקאטיגוריה כזו אפשרית רק לאחר התרחשות אונתולוגית מסויימת — אקט של אמונה בהתגלות היסטורית או מיפגש קונקרטי עם ההווייה האלוהית. או אז, לאחר התרחשות כזאת, שהיא לפי טבעה סובייקטיבית לחלוטין, תתאפשר ההתפלספות היהודית בתורת ההתבוננות רפלקטיבית וניסוח ברשות הרבים, של כל המובלע והמשתמע בתוך ומתוך ההתרחשות ההיא. ברם, התפלספות כזו, עד כמה שתגבש תבוא לבסס ולהסביר אפוסטריורי את תכניה הרחניים-מוסריים וההיסטוריים של היהדות. נקודת ראשיתה תהיה בהתרחשות בעלת אופי סובייקטיבי (אם המדובר בהווייה של התגלות שאירעה למתפלסף) או חלקי (אם המדובר בחוויית ההתגלות כפי שזו עולה בתוך ההיסטוריה של הדת היהודית). בין כך ובין כך, התפלספות יהודית כזאת, אף אם תוכל לעמוד בדרישות של הכרחיות באשר לתוכן ולטוטאליות באשר לתחומים, לא תוכל לעמוד בדרישה של אוניברסליות באשר לתחולה. ברם, העובדה שבאופן עקרוני התפלספות יהודית, לא תוכל לעמוד באחת התביעות בהן נדרשה ההתפלספות בתורת התפלספות, איננה גורעת דבר מן הלגיטימיות של התביעה; בנקודה זו ההתנגשות הטראגית שבין ההתפלספות לבין הרליגיוזיות תעמוד בעינה ואף כאן יושג לכל היותר — אם בכלל יושג — שיווי-משקל עדין ובלתי-יציב, העשוי להתערער לכל משב קל של רוח אוביקטיביסטית, שכן מקורה של אי-יציבות זו הוא דווקא באותה נקודת-ראשית ארכימדית שהיא לעולם או סובייקטיבית או חלקית. ייתכן, שזהו המחיר האחר שצריכה ההתפלספות לשלם לעובדה, שלעולם ההתפלספות היא בת תרבות מסויימת, המהווה רק מיקטע מתוך כלל התרבות האנושית, זו האקטואלית, שנצטברה כבר במשך דורות עברו, וזו הפוטנציאלית, העתידה עוד להצטרף אל המאגר של התרבות האקטואלית. ברם, שיווי-משקל עדין ובלתי יציב זה יהיה לפחות בעל תוכן חיובי (בניגוד לשיווי-המשקל המושג ביצירה כמו זו של קאמי, בה מודגש הדגש היטב התוכן האבסורדי), אף כי כאמור עשוי הוא להיות כהרף-עין ותור-לא. המשתמע מכאן הוא, שהתפלספות יהודית, עד כמה שהיא בכלל בגדר אפשר, לעולם תהיה טמונה בה מתיחות שתוביל להתנגשות, לעולם תתייצב היא על עבריי-הפחת של ההתמוטטות, למרות שהשגתה תהיה כרוכה במאמצים כבירים ותהיה, ללא ספק, מנת חלקם של בני-אדם בודדים בלבד.

* * *

במסגרתו של מאמר פרוגרממטי זה, יש עדיין צורך להתיחס אל האספקט המיוחד שבעיית ההתפלספות היהודית לובשת בימינו, בתקופה שלאחר השואה ולאחר הקמת מדינת ישראל. ברי לי מעל לכל ספק שהשואה חייבת להטביע את חותמה על נתיביה של התפלספות יהודית, אלא שהדברים בפרשה זו אינם מחוורים לכותב שורות אלה די הצורך ומכל שכן שאיני יכול להעלותם על הכתב, בשלב

זה של דיוני. מתוך ידיעה ברורה שדיוני בהקשר זה איננו שלם, אני דוחה את פרשת הדיון במשמעותה של השואה לגבי אפשרותה של התפלספות יהודית כיום, לעת מאוחרת יותר.

עד כמה שהדבר יישמע פאראדוקסלי, הקמתה של מדינה יהודית עצמאית הקלה על דרכי התגבשותה של התפלספות כזאת ובפרשות מסוימות אף החמירה עליהן. הקמת המדינה היהודית בתורת מסגרת פוליטית לעצמאות יהודית באה לידי התגששות חריפה עם הדת היהודית על זרמיה השונים, משבאה זו להפקיע מידי הדת הממוסדת פונקציות מסוימות שהיא מילאה בתוקף המצב ההיסטורי בו היתה נתונה היהדות בגולה; פונקציות אשר מדרך הטבע נתונות היו ונתמלאו על-ידי המדינה בגולה, בהעדר מדינה יהודית עצמאית. באו המסגרות הדתיות — ובדין באו — למלא פונקציות בעלות אופי חברתי-אינטגרטיבי, אשר אינן שייכות לפי עצם מהותן לתחומה המיוחד של ההתעסקות הדתית. ברם, הקמת המדינה הביאה בעקבותיה את התביעה הלגיטימית כי פונקציות אלה תועברנה מידי המסגרות הדתיות לידיה של המדינה, על מוסדותיה ומנהיגיה. באופן שכזה הדת היתה צריכה להיות מוחזרת אל תחומה *par excellence*, תחום ההתמודדות וההכרעה של הסובייקט, הנאבק עם עצמו בתוך דלת אמותיו. הקמת המדינה טפחה איפוא על פני הדת היהודית המאורגנת והורתה אותה לדעת: לא למשך עת ארוכה תוכלי עוד לעשות שימוש בכלים לא לך ולמלא תפקידים שלפי עצם ענינם וטיבם שייכים למקום אחר ולדרכי-פעילות אחרות; עליך לחדד את כליך שלך בתורת דת על מנת להתמודד עם המציאות החדשה; עליך להביא את האדם היהודי בשעריך לא עוד באמצעותם של כוחות היצוגיים, שניתנו לך מתוקף המסיבות ההיסטוריות שחלפו, אלא בכוחותיך הפנימיים שלך, מכוחה של ההתפלספות היהודית המונחת ביסודך. המדינה היהודית העצמאית והישוב הכמעט עצמאי בא"י שקדם להקמת המדינה "העניקו" לדת היהודית את מימד המשבר, המצוי מזה זמן רב בכל דתות העולם בנות-זמננו ואשר לא פקד את הדת היהודית דווקא משום שזו נדרשה למלא אחר תפקידים שחרגו הרבה מעבר לתחומה *per se*. הצורך בהתפלספות יהודית הפך להיות דחוף וחרוף, לגבי הדת היהודית, אפס "... וכוח אין ללדת". הסיטואציה בה נתונה הדת היהודית כיום, ביחס למדינה היהודית, היא בבחינת אנאכרוניסם, שכן מסגרות האתמול נעדרות הכלים הממלכתיים העומדים לרשות מדינה עצמאית, אינן עוד מספיקות למצבה ההיסטורי של היהדות כיום. התמודדותה של הדת היהודית עם המסגרת הפוליטית החדשה, המבקשת להפוך מסגרת פוליטית זו למסגרת יהודית, מוכרחה להיות הרבה יותר אמיצה, מאומצת ושורשית, מכפי שהיא כיום; באופן פאראדוקסלי למדי, הישגיה הפוליטיים של הדת היהודית במדינת ישראל הם כל כך דלים, וכל כך שטחיים, עד כי לא אחת מושמעת הסברה שהקהלה היהודית במדינת ישראל נתונה בתוך תהליך של התבוללות בעל קצב מסחרר. המדינה היהודית העצמאית חשפה מעל פני הדת היהודית את מסוותיה הפוליטיים ותובעת ממנה — ובצדק — את נסיגתה לתחומה היא. ובאמת דומה כי סיכוייה היחיד של הדת (החשך בענני 237)

המתח בין ישראל ו"אדום" על פי יצירותיו המאוחרות של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי

מאת א. יואב אלשטיין

א. הקרע בין הרציונלי והאמוציונלי

למרבית סופרינו מתקופת סוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 משותפת חוויית-יסוד אחת, המונחת בתשתית יצירתם. חווייה זו דו-ערכית היא: שוסעת את היוצר לשנים ומכוח המתח הקיים בין שני הקצוות בוצרת ונוצקת היצירה האמנותית. חווייה זו נעוצה במחלוקת שבין הרציו והאמוציה; יחסם הרציונלי של הסופרים אל החוויית החיים היהודית בגולת מזרח אירופה הוא שלילי והם מודעים ברורות על הצורך בשינוי ערכים. ברם, יחסם האמוציונלי אל החווייה זו הוא יחס של הימשכות, הבנוי על חיבת ההווי היהודי בגולה. הרי כאן חיוב ושלילה המתנגשים (אהדדי).

דרך הפתרון של כל סופר, פתרון למצוקת הניגודים, שונה. והשוני צומח מכמה גורמים שאין אחד מהם בלעדי ועומד בפני עצמו. מקומו של כל סופר בתוך קשת הפתרונות השונים יכול להסביר את שוני דרכי ההבעה של כל סופר וסופר.

כדי להשתחרר ממועקת הניגודים קיימות שלוש דרכים עיקריות: 1. להכריע לטובת הרציו ולרתום את האמוציה להכרעה זו. 2. להכריע לטובת האמוציה ולרתום לה את הרציו. 3. להישאר בתיקו. לא להכריע ולא להתיר את הסבך; להתבונן בו בעינים אובייקטיביות, כביכול, ולתארן. להיות ניזון מן המתיחות כמות שהיא.

בכל סופר מסופרינו קיימת אחת משלוש האפשרויות שמנינו. יתר על כן: בכל סופר קיים איחוד של כל שלוש האפשרויות אלא שמידת הפרופורציה של שלושתן משתנה מסופר לסופר. האפשרות השלישית היא המעניינת ביותר ונדמה שהיא יכולה גם להבשיל אפיקה טובה יותר. אפשרות זו היא מעין הקפאת הדברים כמות-שהם-במתיחותם, כך שאפשר יהיה להתבונן בהם כדי לשוב ולהזיחם. יש סופרים שיעמידו את עיקר הבעתם על מידה זו ויתנו בה דגש חזק. יש סופרים אחרים שיפנו אליה רק אחר נסיונות להביע את שתי האפשרויות האחרות.

מה מקומו של מ. י. ברדיצ'בסקי בענין זה?

בין הסופרים שרובם הכריעו את הכף לטובת האפשרות הראשונה או השנייה ניכר ב' באי-ההכרעה והוא מתאר את המתיחות כשלעצמה. נידמה שאין להניח שב' יצר בסיפוריו מקבילה למשנתו העיונית. במשנתו העיונית מעמיד ב'

תחליפים לתפיסות המסורתיות המקובלות או לתפיסה האחד-העמית. ברם, ביצירתו הספרותית עמד ב' מלוא רגליו בתוך הקלחת הרוחת של החיים. אמנם, היסוד השולל עדיין קיים, אך אין ב' מבין את שרשיו כדרך שהבינוהו סופרים אחרים. ההתפוררות בעיירה חלה לפי ב' בגלל הכוח הטמון באינדיבידואל, כוח הרוחה בו מקדמת-דגא, מכוח האני הקיבוצי, המקראי וטרומ-מקראי, שנושא אותו אדם מישראל בתוכו; אדם מישראל זה הוא אנוש החי בהווייה שבשרשה כולה טבע היא, טבע ולא תרבות²).

עירתו של ב' עומדת איפוא במתיחות התפוררותה רק בגלל התפרצות היצרים הקמאיים, היסודיים, של אנשיה, ברם, דפוסי החברה, פרי התרבות שאינסה את הטבע, משתדלים לבולמם ותוך כדי מאבק זה ניצב היוצר מול המאבק ומנגד לו, ומשרטט אותו במכחול אמנים.

סערותו של המאבק הדביקה את היוצר והטביעה את חותמה על יצירתו ובתוכה. האפיות השליווה פשטה את שלוותה המדומה ולבשה את דמות הסערה. הדינמיות הזורמת כמי פלג שוקטים הפכה להיות דינמיות פראים כשטף מים רבים של נהר פורץ. דינמיות זו הריהי ההסבר לשטף המאורעות, העלילות, והדברים הבאים ועזברים לפנינו בזה אחר זה ביצירתו של ב'. וכאילו ניסה הסופר לומר את אשר בלבו ולא הצליח לאומרו; כאילו ניסה להתפיס לנו בדרך המכשיר הלשוני את מה שראה הוא בעיני רוחו, ונאש מן המכשיר שלו, ושוב שב לנסותו. כך חוזר ב' ביצירותיו על חוויית היסוד שלו בליווי ניואנסים דקים המשתנים פה ושם, ונדמה לפרקים שיותר משהם מרחיבים את החווייה הם מעצימים את רושמה.

מצוקת הניגודים שתוארה לעיל יש לה יישומים (אפליקציות) במישורים השונים של היצירה: 1. במישור הפורמאלי. 2. במישור האידיאי 3. במישור התימאטי³. סדר המישורים המובא כאן, בא בדרך זאת אך ורק לצורך הדיון שיבוא מיד.

ב. מיתוס, אגדה וסמל ביצירת ברדיצ'בסקי (ישום במישור הפורמאלי)
את הרומאנים הקצרים כתב ב' בתקופה האחרונה של יצירתו, אחרי שעסק שנים רבות בחקר האגדה ובעיבודה. סימנים אלו ניכרים ביצירותיו המאוחרות. ברם, קישרה של האגדה ליצירת ב' אינו גובע רק מן העובדה האמורה והוא מסתמן יפה גם ביצירותיו המוקדמות של ב'. קשר זה של ב' לאגדה אינו מקרי אלא נתון בטבע אישיותו והגותו של המספר; על כן יש לברר את זיקתו הכללית של ב' לאגדה. הדיון הזה שיכול להיות נרחב יהיה גידון להלן במצומצם ורק בה במידה שיעזור להבנת יצירותיו המאוחרות של הסופר.

זיקת ב' לאגדה אינה איפוא מקרית. ב' ראה את עולמו-עולמנו כתחום דו-אנפין בעל זיקה לעולם המיתוס העתיק. זיקה זו נחלקת לשתי ראשים: 1. עולמנו הוא העתקה של העולם העתיק על כל יסודותיו ובעיותיו. 2. עולמנו נמצא בעימות (קונפרונטציה) מתמיד עם העולם הישן תוך כדי מתח-התמודדות הקיים בין השנים.

הפאראדוכס הקיים בין שתי האפשרויות המתוארות לעיל אינו מפחית במשהו מעמדת ב'. אין הוא מנסה לבנות מערכת לוגית נטולת סתירות פנימיות. איפכא הוא: ב' מתאר את הפאראדוכס והניגוד בכל חומרם; תופעת-עולם היא וצריך לראותה גופא כמות שהיא קיימת. יצירת ב' קיימת מכוח הדחף של הענין השני, הסתירה בין שני העולמות, אבל היא עוברת ומתארת את הענין הראשון — את ההקבלה הקיימת בין הישן והחדש. בתוך יצירת ב' מופיעים איפוא שני הראשים שהזכרנו כמשלימים זה את זה.

זאת ועוד: תפקידם של המיתוס והאגדה ביצירת ב' הוא כתפקידם בכל ספרות — עיצוב עולם הסמלים. הסמל מוגדר כפריט ממערכת אחת הרומז אל פריט ממערכת אחרת או אל פריטים ממערכת אחרת. טינדל¹⁾ בספרו על הסמל מסביר שיש 5 סוגי סמלים. בימי הביניים היה רווח הסוג האליגורי. הסמל האליגורי הוא פריט ממערכת אחת הנמצא ביחס מקביל לפריט ממערכת אחרת. היינו: לכל סמל יש מסומל אחד והוא ידוע. בתקופה מאוחרת יותר התפתח הסמל המיטאפיסי-הרומז ומסומלו עמום ובלתי מוגדר בדרך רציונלית והוא שרוי אי שם בעולמות העליונים. עם משבר האמונה הדתית ואבדן האמונה בישות המיטאפיסית נסגר הסמל בעולמנו שלנו והוא רומז ממערכת פנימית אחת בתוך העולם אל מערכת פנימית אחרת. הסמל שובר איפוא את מחיצות המערכות הפנימיות שבעולם. הסמל ממערכת החי, לדוגמא, רומז למסומל ממערכת אחרת, הצומח, לדוגמא. במאה האחרונה חלה התפתחות נוספת. צץ ועלה "זרם ההכרה" אשר בגבולותיו נושא הסמל תפקיד של סימן חיצוני הרומז אל מערכת נפשית-פנימית והריהו מושפע מן הכיוון הפסיכולוגי. אחריו בא עידנו של הסמל המיתי בעקבות השפעת ספרו המפורסם של פרייזר. (ט. ס. אליוט מתוודה על השפעה מכרעת של ספר זה על יצירתו "ארץ השממה").

מה מקומם של סמלי ב' בתוך מיון זה?

סמליותו של ב' היא מן הסוג האחרון, לפי מיונו של טינדל. סמליות זו בין שהיא מורכבת מסמלים קטנים, בין שהיא מקיפה סיטואציה סמלית נרחבת, מקורה בעולם העתיק והיא שוברת מחיצות הזמן ויוצרת התנגשות של עבר והווה המתלכדים לאחד. סמליו של ב' חוזרים ומאשרים את היות המספר אורח שני העולמות: אורחו של עולם העיירה שמן המאה ה-19 וראשית ה-20 ואורח עולם המיתוס העתיק. אופיו של הסימן הטכני של סמלים מעיד על אופיו הרעיוני של המספר. כדי לגשר על פני שני העולמות הנזכרים (לא קשר של פיוס והשלמה אלא של מתיחות ותודעת-קטבים מתמדת) מטלטל אותנו ב' מעולם העיירה לעולם המיתוס וחוזר חלילה, הוא עושה זאת במידה מרובה על ידי האמצעי הסמלי. דוגמאות לכך מצויות לרוב ביצירותיו ודוגמאות מובהקות ביותר נמצא ברומאן "בסתר רעם".

ג. המתיחות בין תרבות וטבע (ישום במישור האידיאלי)

אמרנו כבר שבספרות מהווה הסמליות מעין חתירה אל מעבר למציאות ריאליית נתונה. היא חוצה גבולות ועם שהיא מפוררת הוויות קיימות, בונה היא

מחלקיהן הווייה חדשה. הסמליות היא איפוא פריצה אל הוויות שונות אשר מחלקיהן תיבנה מציאות יצירתית חדשה.

מהו הגורם המלכד את שברי ההוויות?

אצל סופרים שונים, בספרותנו החדשה, הגורם המלכד הוא המערכת ששמה: תרבות. מערכת התרבות שניכפתה על החברה האנושית בתור מערכת של סדר, היא המלכדת את החטיבה הסיפרותית בתודעתו של היוצר, וכל שיוצא דופן ממערכת זו הריהו כניצוץ תועה מעולם התווה.

לעומת זאת רואה ב' את הגורם המלכד בטבע. אין כאן רק מלחמה במה שבני אדם קוראים תרבות, אותה תרבות שמשמשת מצע להתקפה בכל כך הרבה סיפורים; היסוד המלכד את שברי ההוויות הוא הטבע; אותו טבע, שאחרים הבינוהו כאחד הגורמים לשברי ההוויות הוא, לדעת ב', מערכת סדר המלכדת את השברים ובונה אותם על פי דרכה היא. זהו נוסח הספור על פי ב'. (סיפורו של עגנון, כמדומה, בנוי על מערכת הסדר התרבותי; גם כשהוא מספר על התפוררות הסדר החברתי הקיים הוא מחפש סדר חברתי מסוג אחר; בסופו של דבר — תרבות, זהו הדבר המכריע ביצירתו).

אצל ב' אין המשבר קיים בעיירה. גם כשהוא קיים מבחינה היסטורית אין הוא מעניין את ב' בנושא סיפורי. אין הוא נוגע בעיירה החייה בזמן מסויים דווקא. במידה שקיים משבר הוא משורש בהווי חיים מסויים מפני שהווי החיים הזה גופו הוא סמל להווי נצחית ארכיטיפית של חברה אנושית; הווי שתדיר קיימת בה מתיחות בין התרבות והטבע. ועל כן תמיד, גם בזמן התפוררות העיירה במציאות היסטורית בתזמנה, עדין היא משמשת קוטב-כוח העומד מול הקוטב האחר שהוא הטבע. שני הכוחות ההיוליים, תרבות וטבע, קיימים בתוך העיירה והמתיחות ביניהם אינה פגה גם כשנידלדל כוחה היהודי של העיירה. תפיסה זו מונחת בשרשה של החווייה שאותה בא ב' לתאר.

את הרעיון על כוחו של הטבע שאל ב' מניטשה ושופנהאואר; הוא יישם את הדעות המכריעות של שניהם בתוך המישור הספרותי. דיון נרחב צריך להקצות לצד האידאי של ב' ולא כאן המקום לכך. ברם, אלו הטוענים שב' היה אנכרוניסט בזה שנלחם בעיירה המתפוררת בזמן שזו היתה על סף גסיסתה ואיבדה את כוחה, אם מייחסים מלחמה זו לעולם סיפורי, טועים בהבנת הפיגומן ששמו ברדיצ'בסקי. עיוניו של ב' כמו סיפוריו הרי הם גסיון נפשי למצות את עומק המאבק לעצמיות טבעית בתוך חברה תרבותית שעיוותה את עצמה וכלי הסוגר שלה חזקים גם בזמן שידוד מערכות ומשברים חברתיים או אידאיים. סוף סוף אחרי עבור המשבר ימירו בני אדם כלי-סוגר אחד בכלי-סוגר אחר ובעיית השיחורר מן המערכת התרבותית-הסוגרית לעולם עומדת^ד.

ד. בעיית הסדר החברתי ו"הזר" (ישום כמישור התימאטי — א —)

ב' עומד, איפוא, על סף סדר החיים בעירה וצופה בהישברו. ודוק; עמידתו היא על סף השבירה ואין ענינו בשבירה המוחלטת של סדר זה. להיפך: הוא מעוניין בסדר. בתוך מערכת שלמה, לכאורה, יש לחשוף את העולם והמסותר — את השברים והבקיעים המתגלים. הוא מעוניין בהסרת הלוט מעל החברה תוך

גילוי היסודות המיתיים-אנארכיסטיים הפועלים בתוככי העירה. (ג. שלום, במפעלו, מתאר תופעות מקבילות בתחום הדת היהודית ומוצא חתירה-לחרות-מסדר בחיים הגנוזים של השבתאים ושל מיסטיקאים בכלל).

התמונה של העיירה המשתקפת מתוך התיאור בספר *Life is With People*⁶

התולה את מושג הסדר במושג הרציו ובמושג האלהים הריהי עדות לעיירה שאיננה בנוסח ב'. אמנם נוסח זה הוא הרקע בו פועלת המציאות הנסתרת, הגלומה במציאות הגלויה, רקע שבתוכו חותרים כוחות של הר געש כבוי שעוד מעט ישוב לחייו כמקדם.

בעולם הסדר האלהי-רציונלי מתגלים בקיעים המעידים על גורליות המתקיימת מכוח דחפים מטאפיסיים ופסיכולוגיים אדירים; הדחפים המטאפיסיים, שאינם ניתנים לשליטה, הרי הם בבחינת הכוחות הפועלים בדראמה היונית ומצביעים על גורל קבוע וצפוי-מראש הפוקד את האדם. הדחפים הפסיכולוגיים גם הם מוליכים את האדם בכיוון של אנטי-סדר ואנטי-רציו ובמלים אחרות: אנטי-אלהים. הדחפים הפסיכולוגיים מקבלים ערך של כוחות מטאפיסיים. הם פועלים באדם לא מגבוה אלא מבפנים והם חזקים מן האדם עצמו, מתגברים עליו, וכל היודע ומכירם יראה מראשית את כשלונו הצפוי באחרית.

האנשים בעיירה עדיין חיים בתודעה של סדר אבל בחייהם מתערב כבר הכוח הדימוני, נציג הכאוס. זוהי חלק מן המתרחשות המתוארת בספורי ב'. כוחות גורל אלה, כמוהם ככוחות הגורל שבדראמה היונית, הינם צפויים ולא צפויים ביחד, והמאבק בהם לא יצליח והעומד מולם כשלונו צפוי מראש. חייב אדם במסלול כוחות אלה, התובעים "שעיר-לעזאזל" ללא ויתור. הרי הם כוחות טבע הקובעים גורל אנוש. הם לא יוותרו על קרבנם וחייב אדם לתת להם "את קרבני". גילויים של כוחות אלה מתבצע בתוך המערכת החברתית-אנושית בעיקר בשני אופנים: 1. החטא, 2. היופי. שניהם פורצי סדר הם; גוברים על האדם והוא ניצב מולם כולו פחד רתת וכניעה. היות ומדובר כאן בחטא מיני, ולעולם הריהו קשור ביופי, הרי ששורש אחד לשני הכחות ומתאחדים הם בשרשם.

לולא החטא והיופי כי או נעדרה השירה; לולא החטא והיופי כי או נעדרה מציאותם של הדברים. חטא ויופי הם נסיון לשוב אל טבע הדברים ולא להיכנע לסדר שכפתה התרבות על בני-אדם⁷.

נמצא שסיפורו של ב' נולד מכוח מגעו של האדם בחטא וביופי ומכוח פריצת הסדר שגורם מגע מזעזע זה. אולם גם כאן: לעולם אין ב' מכריע את הדברים לצד אחד. להיפך, תיקונו המלא של הסיפור הברדיציבסקאי מעמיד את הסיפור על מתכונת מיוחדת לו: מתיחות ללא הכרע בין תרבות וטבע וענין אין-קץ בעולם זה שמתיחות זו גלומה בו באופן בסיסי כל כך והיא שמעצבת אותו כפי שהינו.

ה. המתרחשות בין "ישראל" ל"אדום" (יישום במישור התימאטי — ב —) מתוך כל האמור לעיל מתברר שאותה בעייה הנקראת "תהייה ותחייה" בספרותנו החדשה מקבלת אצל ב' דגש שונה מן המקובל. סופרים אחרים ידגישו

את המלה השנייה שבנושא זה: "תחייה". התחייה היא הגורם לתחייה לדעתם. ואילו ב' יתן את הדגש במלה הראשונה: "תהייה"; סיפורו של ב' היא התקרמות עור וגידים של התחייה בכל עוצמתה.

רוב סופרינו חזו איפוא את העיירה ככוח מתפורר. רצונם להקים כוח זה מחדש בא דמות התחליפים השונים שהציעו. ב' ראה את החברה היהודית כגורם בעל כוח שכוחו עדיין שמור איתו; החברה מתפוררת אבל הרוח היהודית, נושאת הסדר התרבותי, נשארת עדיין. הוא רוצה להעמיד, מתוך עימות ליהדות, שיטה אחרת שתוכל להתמודד עם היהדות בעלת הכוח.

"תהייתו" על כוחה של היהדות. הרצון שלו להינתק מן המורשת שאהב אותה כל כך, בדרכו הפראדוקסאלית המיוחדת — התחייה הדוחה, המעורבת בתחייה מקרבת, הריהי מנת חלקו של ב'.

תהליכי המעשים והאירועים בספורי ב' — נשמתם היא המתיחות הדרוכה שבין שני עולמות: התרבות והטבע. אבל במישור הסמלי אנו נתקלים במתיחות בין "אדום" (נציג הטבע) ובין "ישראל" (נציג התרבות). שיקור העין לאדום וחיובו של מבט מצודד זה הביאו אחדים לכנותו בשם "אחר". אין שם זה נושא איתו מיטען של גנאי, כמקובל. ישעיהו רבינוביץ מציין כבר את האהדה הניסרת של העם ל"אחר" ההיסטורי. יתירה על זו האהדה שאנו רוכשים למגלה המעמקים וה"טמירין" שבהויית האדם היהודי בעיירה היהודית השקטה-סוערת באירופה.

הערות:

- 1) עיין ספרה של סוזן לאנגר, *Philosophy in a new Key*, Mentor Book, N. Y. 1964, 1-50. בו היא תופסת יסוד זה כמרכיב יסודי של האדם בזמנו.
- 2) עיין י. קויפמן בספרו "גולה ונכר". כרך ב', 404-486. עיקר דיונו מתיחס ליצירתו העיונית של ב'; אבל הקורא יכול להתרשם שלדעתו ב' הוא "השולל הגדול" בסיפוריו כבמסכת רעיוני, ולא היא.
- 3) אני משתמש בשלושת המושגים "פורמאלי", "תימאטי" ו"אידיא" קרוב לדרך המקובלת, אבל בהבדלמה. אני מבין "פורמאלי" כמסמן את הכלים הספרותיים או מה שקוראים "אמצעים ספרותיים" (כגון: מקורות; סגנון; אגדות וסמלים שהם כולם חומר הגלם לתוכן הכתוב). במושג "תימאטי" אני מתכוון לנושא המעוצב ביצירה באופן גלוי. יכול הנושא לנגוע בבעייה מופשטת אך ורק בדרך העיצוב הספרותי הינו: הלבשתה בסיפור-מקרים. במושג "אידיא" אני מבין "רעיון" שרשיו חורגים משהו הדיון הספרותי והיצירה נוגעת בו במובלע ולא במובלט. הדיון הישיר באידאה שיך למדע הפילוסופיה.
- 4) עיין טינדל *W.Y. Tindall, The Literary Symbol*, Indiana Univ. Press, Bloomington, 1965, 1-67.
- 5) עיין קויפמן, שם, הטוען כי ב' היה אנכרוניסט ומלחמתו דון-קישוטית היתה עיין גם לחובר בספרו "ראשונים ואחרונים", ספר שני, במאמרו על ב'.
- 6) *M. Zborowski & E. Herzog, Life is With People (The Culture of the Shtetl)* N.Y. 1965. ביהוד חלק שני. יש לציין במיוחד את חשיבות הפרק האחרון לעניינו, עמ' 409-430. תמונה מרוכזת יותר של הרקע הסוציהיסטורי שבו צמחה ספרותנו ניתנת בספרו של ש. הלקין ביהוד בארבעת פרקיו הראשונים: *S. Halkin, Modern Hebrew Literature*, Schocken, N.Y. 1950.
- 7) ש. י. פנאלי במאמרו "פריצת גדר הזמן", משא, חי באדר, תשכ"ה, 12 במאס 1965.
- 8) י. קויפמן, שם, 388.
- 9) ישעיהו רבינוביץ, יצר ויצירה, "על פתחו של גנוז", 223.

שירים

בימים הראשונים בני-יורק

מאת יהודה עמיחי

לט סמט

בימים הראשונים בני-יורק
הרבינו לדבר על מותו
של אלהים. לא דברנו
אלא רק התפללנו שאחרים
גלו עכשו את מח שגלנו
אנחנו במדבר הגדול
אחר חבר-מצות. לא בקולות וברקים, לא ברעש
אלא בדממת וכיבד
הצליחו לתעלים את מותו
בדרך שמעלימים את מותו
של מושל גדול ונערץ, באין יורש.

אתה תפליג. שערך המלבין געשה
את האנה לאגית דגלה.
אתה נוסע לעירי. אני נשאר בשלה.
תחלפת שמקפה של מקומות
במשחק של ידידות וידיעת סות.

באחרונה ראיתי אותך מביא
בגדים לנפוי,
כדי שאבך ירושלים תהיה חדש עליהם.
ורועותיה חבכו את הצרור הגדול
ולחצתי את שרואל מעילה תריק לשלום.

אנחנו שנינו בגיל כזה
שבו טוב לא יאמר יתום
על מי שמת לו אלהיו.

דְּבָרִים אֶל קִין

אֲנַחְנוּ שְׁנֵי חִלְקֵי הָעוֹלָם
שֶׁבְּהַעֲדָר אֶחָד מֵהֶם
אֲנִי רוֹאֶה עוֹלָם שְׁלֵם בְּהַשְׁכָּרוֹ.
אֱלֹהִים אֲמֵן גְּדוֹל,
אֵינּוּ פּוֹסֵק מִלְּעַגְל וּלְעַגְל;
אֱלֹהִים אֵינּוּ פּוֹסֵק מִלְּבָרָא.

וְאֲנִי אֵינִי פּוֹסֵק מִלִּירָא.
קוֹל דְּמֵי אָחִי צוֹעֲקִים עֲדִין.
וְאֲנִי אוֹמֵר אֶל אֱלֹהִים
אָרוּר קִין.

מִמְדַּבֵּר מִתְּנַחַה: שִׁיר מוֹלְדֵת

אֲנִי הוֹלֵךְ וְרוֹאֶה
אֲבָגִים בְּדֶרֶךְ;
אֶבֶן מִתִּימָן, מִפָּרָס, מִפּוֹלִין.

אֶחָת לְאַחַת, מִכָּל אֲרָצוֹת הָעוֹלָם,
מִתְּקַבְּצוֹת אֲבָגִים וְשָׁמוֹת אֶת רֹאשׁוֹן
מִתְּחַת לְרֹאשֵׁי
וְאוֹמְרוֹת לִי: פֹּה לִין.

כָּל־גִּדְרֵי שֵׁל יוֹכִים

אֵת שׂוֹאֵלֶת וּמַה הָאָרֶץ.
וְאֲנִי שׂוֹאֵל וּמַה אֱלֹהִים.
אָבֵל יִשְׂרָאֵל־עַם־קְדוֹשִׁים שׂוֹאֵלִים
וּמַה שׁוֹק הַמְּנִיּוֹת
הַחֹק אִם רָפָה.

כָּל גִּדְרֵי אֲנִי סוֹפֵר כָּל חַיִּי,
בְּכָר בְּכָר וְעָרֵב עָרֵב.
וְהִנֵּה בָּבוֹא לַיִל יוֹם כְּפוֹרִים
וְאֲנִי יוֹשֵׁב בְּבֵיתִי וְשׁוֹמֵה קָפָה.

טִימָם סְקִנִּיר

עַם תְּרַגְּלוּלִים זוֹרָם.
(גְּלָמֵי שׁוֹטְרִים בְּפִנְתֵּם).
וְהֵם עוֹבְדִים יוֹמָם וְלַיִל
אֶל הַזְּמָה שֶׁל קְבָתָם.

שִׁימֵי קָצֵת בַּפּוּךְ עֵינֵיךָ.
עֵינֵיךְ שִׁימֵי קָצֵת בַּפּוּךְ.
כֵּלָם רָצִים אֶל הַקְּדִימָה
וְאֲנִי הוֹלֵךְ אֶל תְּהַפּוּךָ.

אֲפָרִי מִחֶשְׁבָּה

מאת יהודה יניב

אֲפָרִים שֶׁל סְתֵו רְחוֹק
הִפְכוּ לְמַחְשָׁבוֹת
מַחְשָׁבוֹת — לְזִכְרוֹנוֹת
הַלְמוּ
עַם תָּם מְסֻעַ.

לְצַפְרִים גֵּשׁ כּוֹוֹן
לְמַחְשָׁבוֹת — גּוֹוֹן
וּפְרוּעוֹת עֲפוֹת
כוֹרְעוֹת
מִגְטָל מְעַמָּסָה.

מאת יפה אליאך

בין בתרי ההר העפיל הרוח
 לופת באבן דולומיט,
 עוקר צורות סלעים
 והגיא סביב — צרוב שפתים —
 שותה אבק סלעים ויזע רוח.
 מתח הרוח את גופו, הנמיד קומה
 עלה אל שביל נחש
 שם מצא דממה,
 צמודה אל הר — והלוקה הימנו
 רעולה בהוד ומגים — גלויה לרוח
 כבדה משמוע — שדופה מלהט.

בסדום ככתה השמש
 כמצדה האיר כוכב.

עם זכרונות

מאת רחל-כהן-בקר

בשקטם ולאטם
 חולכים עמי
 כל הדברים היפים
 לארץ וגוגיות בתלות
 בארץ נכר.

נפלאים עד מאד
 מדם פאבי
 עצי החרף הרבים
 של הארץ הנרה.

ורחובה על המונת
 אנשיו הבוודים
 לא מאיר
 בהתמשך פנסי
 העצב.

רק מאור עיניך התכל
 עוד שב אלי
 עם התמשך הזכרונות

ולו רק יכלתי אהרך
 אז בדרך המגמרת.

שבו עה זרוקה
 מאת חנה קרקואר
 הנגנו את מחול הפעמונים
 שם, בסלע הפורה,
 בלחך הלהבה את
 גוף העצים
 — נצת שביב
 וכמו הרוח שרדף
 אחר גחליל
 — רדפנו רוח.

בצמרות עצים הצליף משב
 והד גשמע בלחש עשבים.
 גזעים עלו, שרגו בלהב שבועה
 של עולמות קדומים.

ישבנו רכונני ראשים,
 גשוקי דממה.
 וכמו ברכת הפהגים
 הענפים פשטו אל נכח
 אדמה.

ארץ שוממה

פירות הן האובד

מאת ריינר מריה רילקה
עברית: משה הנעמי

מאת ת. ס. אליוט
עברית — אהרן בר

1. קבורת המתים

לפרש עכשו מן המערפל אשר
שלה הוא אך אינו שיה לך,
פניך נשקפים בו כמו בבאר
רבת שנים, והתמונה דלוחה;
מפל שמנסה, ולו עוד פעם,
כבקוצים להאחז בך;
דומם וחי שלראותם תדלתי,
(מראות יומיים שפה בהם הרגלתי) —
פתאם לבחן, ברח ובפיוס
וכמו מהתחלה ומקרויב;
לחוש בצערה, להיטיב לראות
איך את הכל היה עושה לרב
עד הילדות מלאה בו על גדות;
ואחר כך ללכת, יד מיד,
כמו שוב לקרע פצע שנגלד —
אבל לאן? אל הבלתי בטוח,
הרחק אל ארץ לא נודעה, חמה,
אשר מעבר לכל פעל גתונה
פתפאורה שות נפש: קיר, גנה;
לפרש — מדוע? דתך, קצור רות,
מורשת דם, משאת לב עמומה,
היות בלתי מבין, בלתי מוכן;

אחר שאלה על כתפה תטען
אולי תשליך את שמכבר נרפש,
למות לבד, ולא תדע על מה —

הו כניסה לתור חיים חדש?

אפרייל הוא האבנר בחדשים, מוליד הוא
לילכים מאדמה מתה, מערב
זכרון ותשוקה, מעיר
שמשים וילים בגשם אביב.
החרף הגן על חמנו, פסה
ארץ בשלג שכהן, הזין
מעט חיים בפקעות מיבשות.
הקיץ הפתיענו, בבואו מעל אגם שטרנברג
בגשם סוף; עצרנו בשדרת העמודים
והמשכנו בשמש אל ההוף-גרטן,
ושתינו קפה, ושוחחנו שעה.

Bin gar keine Russin, stamm' aus Litauen,
echt deutsch.

ובעודנו ילדים, כשהיינו אצל הארכידוכס,
בן דודי, הוא לקח אותי במגלשה,
ואני פחדתי. הוא אמר, מרי,
מרי, תחזיקי חזק. וטסנו למטה.
בהרים, שם תחוש חפש.
אני קוראת, רב הליגה, וגוסעת דרומה בחרף.

מה השרשים האוחזים, מה הענפים הגדלים
מתלי אבנים אלה? בן-אדם,
לא תוכל לאמר, או לנחש, כי תדע רק
גל צלמים שבורים, שם השמש מכה,
והעץ המת לא ימן מחסה, הצרצר — הקלה,
והאבן היבשה — קול של מים. רק
יש צל מתחת סלע אדם זה,
(בוא בצל סלע אדם זה),
וארצה דבר השונה גם
מצלה בבקר הרודף אתריך
או צלה בערב העולה לקראתך;
ארצה לך פחד בקמץ עפר.

בחורות האקרופוליס ואיך הציל הורדוס את הקיסרות לרומאים

מאת ינץ רמגל

ישובים היינו באחת המסעדות של עיר החוף היפה ומצפים למנותיגו והנה מופיע בן-ששון בקרן הסימטה. שלא ככלכלים ראשיים אחרים* טרם ניסה בן-ששון להתעשר על חשבון קיבת הצוות במחי מסע אחד, ומשום כך טרם הוחלט להטילו בשעת הכושר אל הכרישים, דבר שראויים לו כלכלים רבים אחרים, על טבחיהם.

— בן-ששון! בן-ששון! — קוראים אנו אליו מן השולחן.
בן-ששון סר מאורחו ומסב חרטומו לעברנו.
— מה זה חברה? ... דווקא כאן? ...
— יותר מלוכלך יותר טעים — פוסק לו ישמח-חאלאבי את פסוקו.
— לאן הרגלים, יה בן-ששון? —
— לאן? — מתחידך הוא ומתישב בינינו — לאן שהן מוליכות!
קטנה אנייגו ולא נדיר הוא שיתרועעו דרוגים, קצינים וצוערים ליד שולחן ערוך בחופשת חוף:
— אתם יודעים מה אני אומר תמיד לרגלים שלי: 'לכו באשר תלכו — אני כבר אגיע אחריכן', והן תמיד מוליכות אותי מן המקום שאליו הגעתי אל המקום שאליו עלי להגיע. אין בעיות — רק שלוקח קצת זמן, מה לעשות...
— עוד יתנו לך אנייה גדולה, אניית נוסעים — אומר צוער המכונות בערגה ומעלה מהגיגי לבבו הכמוסים של עכברון-יבשה שטרם טבל סנפיריו כדבעי, ו'אניית נוסעים גדולה' היא לגביו שיא השיאים של יוקרת ימאי עלי ימים, בין אם הוא מכונאי ראשי, כלכל ראשי, רב חובלים או נגב בוכנות עלוב.
— אתה עוד תגיע 'רחוק' — מנחם אני את בן-ששון.
אם אתה 'חדש-על-הים' או בטח 'תגיע רחוק' — משמיע אמריו גם עייף-החיים — תקבל כל אנייה שתמצה, כל זמן שתמצה ולכל קו שתמצה וחת-שתיים תהיה מפקח!... תראה! בקרוב ישלחו אותך למספנות בצרפת, ביאפאן, לעזור שם בפיקוח על בניית אניות שלנו! רק ותיקים-מסכנים נסחבים שנים על שנים באיזה קר-נידה, יושבים נסיעה אחרי נסיעה על איזה ארגו-חלוד בקו-מערב-אפריקה!
— קו-מערב-אפריקה פ'סדר גמור! — מתריס כלפיו ישמח חאלאבי

פרק מסיפורים בכתובים.

(* מנהל משק האניה, הממונה, בין השאר, עם הטבה, על הכנת תפריטי הסעודות.

רוכב-בוכנות, קרבן-שלהים, ומוסיף בליגלוג עוקצני רב-משמעות — אם הקצינים בסדר ואם הם זוכרים שגם הצוות זה בני-אדם ולא חותכים להם 'שעות נוספות' אם התבררה 'רושמים' קצת יותר שעות בחום הארור! ...

אתם תתפלאו, חברה — אומר בן-ששון, בן עלית צפון-אפריקה בחיך נינוח של ביטחה עצמית, פרי שנות שירות כסמל אספקה בצה"ל — ה'רחוק' לפעמים קרוב מאד... אתה יוצא לדרך ונדמה לך שאתה הולך על השטח, אבל בעצם אתה הולך במעגלים, כמו צל-נגרר, עושה סיבוב-אפריקה ענק רק כדי להגיע למקום קרוב-קרוב שאחרת לא היית מגיע אליו, אם מתוך טיפשות או מתוך שאי-אפשר; כמו אחד שמוכרח להקיף חצי כדור כדי להגיע דרך הים מחיפה לאילת, ויש אלפי 'מחיפה לאילת' כאלה בחיי אנשים! כל מקום שצריך להגיע אליו יש לו מפת-דרכים וחוקי דרך משלו, זהו גורל-אדם, כל אדם הוא מין ימאי, ימאייבשה, ימאיים...!

— נכון! — מכריז ישמח חאלאבי בהתרגשות — אמת התורה זה! תשמעו! תשמעו מה היה לנו בנסיעה שעברה! אתם יודעים: מתי כבר עומדת משאת ישראלית בפיראוס, היוונים המסכנים, את מעט הזיתים והתאנים שיש להם למכור הלא מעבירות אניות הנוסעים שלנו עם שקי-הדואר, כך שתמיד רק הן מגיעות לשם, המשאיות רצות לוונציה, מתגלגלות דרך גמלים יוגוסלביים קטנים לסיציליה ודרך הבוניפאצ'יו תופסות את מחרוזת נמלי-הריביירה או קופצות לך ביונק ישיר על אשכול הענבים של ברצלונה-וולנסייה-מלגה-קאדיז ומשם נותנות חיבוק לישבן התלוי של פורטוגל, ל'פאדיסטות', הזמרות עם הלבי-הבוכה-השבור ב'קאנטינאט' של ליסבון ו-היידא חברים, קדימה! עם התפוזים-החמים-מלאים-העסיס שלנו — בתוך המחסנים ובין הרגלים — על הבארים של אנטוורפן, רוטרדם, ליברפול, קופנהגן.

הנה, הפעם פרקנו עוגן בפיראוס, ואני הלא משוגע לשירה יוונית! כשאני יושב בחוף המקום שלי זה קפה אריאנה ביפו, על הסלעים. חצי תליאביב יושבת שמה כל שבת, ה'מאנדוליני' ו'הבוזוקי' של המנגנים 'נותנים לו' את ה'נינא-נינא-נא', את ה'מיסירלו', את ה'זאמב'אקיקו', את ה'קאלאמאטיאנו', את ה'חא'סאפיקוס', זה ריקוד-הקצבים היווני — להשתגע מהריקוד הזה! — והרקדניות! אוח הרקדניות של אריאנה! עם טנבורי ה'דובי' וה'דאולי' הקופצים, המשקשים להן בידיים שלהן! הקהל שלנו, כל החברה, 'הולכים לך' 'פאלאמאיקה' — נותנים קצב במחאות כפיים, והן מעכזות ישבנים למוות! והתזמורת, אוח התזמורת של אריאנה שורפת את הלב! משגעת את הנשמה!

אז שמחתי מאד כשעמדנו במקרה בפיראוס. עוד לא יצא לי לעמוד אף פעם ביוון, ואמרתי לחברה: עכשיו נשמע 'סוסוראדה בוזוקיאה' כזו שהאלה באריאנה עוד לא חלמו עליה! אנחנו יורדים והנה מתלבש עלינו נוסע-עובד 'תפרן' מסכן אחד מירושלים, סטודנט שקיבל נסיעה ללמוד, לחקור בפאריז את ה... איך קוראים להם פיני... פיניקים... בארץ, הוא אומר, אין עם מי ללמוד על זה. הפרופסורים הירושלמים מפחדים. רק את אבקהנגב והג'ארות השבורות שמה, רק בזה הם מחטטים. למה? — פעם מצאו כתובת, בעברית עתיקה מזמן

הרומאים: 'בזו להורדוס העבד האדומי ולפרשת קיסריה', ואז נתן בן-גוריון הוראה לא לחפור יותר ביפו אולי ימצאו שמה עוד שרידים של ימאים יהודים מההיסטוריה, וזה מסוכן זה — הימאים היהודים ביפו — 'היו פיראטים', אמרו הורדוס והרומאים, אתם יודעים — שודדים, מטורפים, פורשים, כמו שקראו בן-גוריון והאנגלים לחבר'ה של לח"י ואצ"ל שעלו לגרדום, וזה נגד ה'סוסיאליות' זה... אני דווקא לא מתנגד לסוסיאליזם, אבל שיהיה כמו בשוודיה, לא כמו במצרים ובספרד שראש הממשלה גותן פקודה לשדר מהדורת חדשות אחרונה ברדיו בשעה תשע מפני שהוא הולך לישון בתשע וחצי! שיגוז בחיי, כבר הגיע הזמן, העיקר, התלבש עלינו הבחור הזה, השם שלו רמי. למה התלבש? — לא יודע יונית' כאילו אני יודע יונית וכאילו צריך לדעת 'יונית' בשביל להגיע לאן שצריך בפיראוס או לכל חור אחר בכדור הארץ הזה!

היה לו ראש לבחור הזה! קודם כל יעץ לנו לא לבזבז זמן בפיראוס. ובאמת, רק התחלנו עוברים שם התנפל עלינו מכל חור של כל חנות חנווני כמו נמר, ובעברית: "שלום!" "שלום!" "תל-אביב!" "תל-אביב!" ורק שנקנה, ומכל אחד מהם, את הסמרטוטים המזוייפים שמוכרים שם לתיירים. ראינו הענינים ככה, אז עשינו מה שאמר לנו בחור זה: תפסנו רכבת לאתונה, באים לאתונה והבחור משגע אותנו — באמת — איזה ראש! שם של כל רחוב הוא אומר לנו מי היה הזקן שעל שמו השלט, כמה מלחמות עשה ואיפה, ולמה, איך ומתי הרגו אותו וכמה חתיכות (בערך) אהב. זה 'ענין היסטורי', הסביר לנו, כי הרבה מהבנים של 'החתיכות מהצד' נהיו מפקדים וכובשים. היה שם רחוב של יווני אחד מרומא, יוליוס קיסר. זה הלך ונתן את יריחו לקליאופטרה מלכה אחת מאלכסנדריה. כל גנב רומאי נהיה לך בעל בית על ארץ ישראל! אבל בסוף דפקנו אנהנו אותם! תראו, נאפולי — זה לא מושבה של יפו, זה? עם הצעקות, עם נפנופי-הידיים, עם הריחות, עם הקולות והדיבורים, כאן אני יפואי אני, אבל ביפו אני נאפוליטני אני.

רק דבר אחד: זה 'הורדוס' כמה שהיה חונף ומלקק לרומאים, ידע שאין מדינה בלי ים! הבחור מירושלים נתן לנו עליו הרצאה, ואני עכשיו מומחה להורדוס אני. כשביקרו אצלו הרומאים השתגעו מהנמל שבנה בקיסריה, שהיה גדול מהנמל של פיראוס! והנה יום אחד, קם אחד מה שמו, המלך של איך-קוראים-למקום-הזה? בו... בו... כן! בוספורוס! לא בוספורוס של היום רק יותר למעלה! שמה עליך אודיסה — חצי האי קרים של היום. היו שמה אז כל מיני רוסים עתיקים ושמה גידלו חיטה שיהיה לצבא הרומאי בבלקן מה לאכול. העיקר, יום אחד קם שמה המלך ואמר שהיות והסבא של הסבא שלו, זה דווקא אני זוכר ת'שם! — מי-טרדאטס! רואים איך אני זוכר את ההרצאות שלי! מיטרדאטס הגדול, המלך הגאבאדי של הארמנים, שאף פעם לא היה תחת הנעל של הרומאים, אז הוא, סקריב... לא-זוכר-מה-שמו, קם ומורד עליהם! חמור אחד זה! — רק היהודים היו שווים בלמרוד נגד הרומאים. לא 'בוספורים' ולא חמורים רוסים עתיקים! עשה מרד זה ועוד מעט היו צריכים כל החיילים הרומאים בסביבה לאכול את סוליות הסנדלים שלהם והמלך הרומאי

הגדול התחיל להשתין שמן מרוב פחד מפני שבלי צי אי אפשר להוריד צבא בקרים, כמו כל המלחמות שהיו שם אחר כך, והצי הרומאי בים השחור היה קטן. נזכרו הרומאים בזה המלך היהודי הורדוס, בנמל שלו האל"ף אל"ף ובאניות-מלחמה שבנה שמה, ושלחו לו אס.או.אס., יאללה תציל אותנו! ריחם הורדוס על החיילים הרומאים הרעבים, עזב את מעון הקיץ שלו על הכרמל ואת כל החתיכות שהיו לו, העמיד עשר אניות עם חבריה תופסי-משוט ונחתים ואודרוב! — יאללה! על הים השחור! על יד רודוס תפסה אותו צפונית וזרקה את האניות דרומה, אבל אין כמו הורדוס! זה איך שזורקים אותו נופל על הצפרנים! כמו נמר! התחיל לעשות זיגזגים נגד הרוח, וכמו פרשים דהרו המפרשיות שלו בדרך הסלעים, מה שהיום זה הבוספורוס התורכי, אבל בלי נתבים ובלי גוררות! דהר והופיע לרומאים, שהשתגעו משמחה, בנקודת-הריכוז שבחוף צפון-תורכיה! על הרגע הופיע להם ויאללה — צפונה! — הוא בראש והם, הצי הרומאי, אחריו! ככה עלה על הרוסים העתיקים בבו... בוספורוס שבקרים!

אבל אלה לא נכנעו לגמרי. מה עשה הורדוס? זה, נחש-ערום זה, הלוא לקח את כסא המלוכה לא רק מבית דוד המלך, רק גם מכל הנכדים של מתתיהו הזקן החשמונאי ובניו, ימח שמו הורדוס! הוא נתן עצות-נחש לרומאים איך לסכסך ולשגע אותם שהאחד יאכל שמה את השני, ועד היום לא יודעים הרוסים מי 'הינדס' אותם! הם חושבים — הרומאים, אבל בספרים הנכונים יש כתוב: הורדוס עם הצי ועצות הנחשים שלו!

איזה מזל היה לרומאים! רק מעט אחרי זה פרצו מעבר לדנובה לתוך הבאלקנים האויבים שלהם, פראים ערומים על סוסים, וחמש שנים 'אכלו' מהם הפראים האלה איזה עשר חטיבות, הרגו, שחטו, שרפו ולקחו מהם לעבדים! מה היה אם הורדוס לא היה מבטיח להם את העורף הזה, הא?

ככה זה! מול של בן-אדם הורדוס זה; כולם מקללים אותו. היהודים — שהיה אדומי ולקח את כסא המלוכה מהחשמונאים שלקחו-אותו-ממשיח-בן-דוד, מכל אחד שכתוב עליו שמגיע לו הכסא לקח אותו הורדוס. הנוצרים — שהרביץ בהם כהוגן ושרף את אחוריהם. אבל שזה היה המלך היהודי הראשון שלא שלח להביא חתיכות מחבש, שן פיל מהודו ותוכיים מדרום-אפריקה — רק היה לו מוח לשלוח אניות מלחמה לים השחור ודפוק את הרוסים — את זה, השלומיאלים המורים האשכנזים, לא מלמדים! והלוא הוא גם בנה את בית-המקדש מחדש, שיהיה מודרני! ואם לא רמי שעשה עליו חקירה לא הייתי יודע מזה הענין שום דבר! יה אוניברסיטיות של כלום!

אבל הוא לא נתן לנו מנוחה הסטודנט הזה — אני מחפש טאברנה טובה וזה מושך רק לצד אחד — למעלה — על ההר הזה, אפש' האבנים השבורות, מה שמו זה? כן! אקופולי... אקופוליס!... רק על האקופוליס רוצה שנטפס, לפי מה שכתוב בספר שלמד בירושלים! ראיתי שדווקא יעץ לנו פ'סדר ובנסיעה עבה, לא התבטל כמו הבנים של ה'אנשים החשובים' שבאים כביכול 'נוסע עובד', יושבים על התחת כל היום והרב-חובל רועד, לא אומר להם מלה... אז אני מדבר

ערב סתו

מאת צבי לוז

באמצע המידשאה, זו השטוחה עתה, ריקה ומוארת קלושות, פיקוס רחב היה שומט מצדדיו כמין פעמון שתוכו שחור וחופה על דמות מרפרפת בלבן; ולא בשדירת הפואנציאנות שמנגד ולא בכביש שמאידך, לא נראו צללי אדם. ילדים שהיו משחקים כאן כל הערב — נאספו מכבר: בעונה זאת לא ישתרעו בני-נוער במידשאות, תחת-השמים.

מכונית חולפת בסיבוב הכביש ירתה אור באילן ובנערה בלבן. שימטה ראשה, ופניה מוצלות. מכווצת היתה על ספסל-עץ החבוי בצל הרחב. בקצה המידשאה בין עצים כהים ניצנצה פיסת-מדרכה, כאילו לא תוליך לשום מקום. נפלו הברות — קול עבה, ולעומתו דיבור רוטט, גבוה — ושתי דמויות חבוקות התנוודו לבדן בעולם. ממקומה הביטה אחריהם, עד מבוא בית-קומותיים שמנגד: משהעלו אור בחדר-המדרגות עדיין מצומדים היו.

ונער שורק לו בשפתיו הפסיע לקצב הנעימה. השקט נסגר אחריו. צעדים מהירים, ועברה דמות מכוסה חשיכה. הנערה ניתרה, מלבינה במעומד וידה אחוזה בדופן הספסל. העובר הפך פניו, כמעט שעצר והישיר אל בית-הקומותיים. לא הביטה אחריו; צמרמורת רחפה בכתפיה (ציגה נושבת, ושמלתה הקלה חושפת זרועות וחלקת צוואר וחלקת-גב). קשויית-גוף כנציב לבן בתוך החורשך — קפאה כאותו אילן.

היה לילה מלא דברים: נוף-הפעמון מושט שמימה ברחש לא-נשמע; נחל שחור, חרישי, זורם הכביש במישור של חושך; טללים יורדים, גותנים ריח חדש של סתיו.

„הו...“ פלטה נשימה עצורה. הפכה ראשה הנה והנה: המדרכה ריקה מאדם, רק פסיעותיה נשמעות. בבית הקומותיים — חדר קיצוני שבדיוטה שניה מוגה רכות, הסמוך לו מואר ודיבור קולני בו. בחדר-המדרגות לא העלתה אור; נתדפקה קלות על הדלת השניה. כאחד בקעו קול עבה וקול גבוה-מתמשך, כאילו ציפו שם אחר הדלת:

„יבוא! בבקשה!“

„לילה טוב לכם, סליחה“, היססה, וגמרה ונכנסה, „באמת, אין זו שעה מתאימה. אלא שנזכרתי“...

„אוהו!“ השמיעה הבחורה, מרווחת במושבה ועטופה חלוקי-בית פרחוני מבהיק. „בו, דינה'לה, הכל אצלך יכול לקרות!“
„שבי, דינה!“ כמעט צעק הבחור, שקם ממקומו, ונראה היה נרגש במקצת.

* פרק מרומאן בכתובים.

„לא זאת“, אמרה בשקט, „לשבת לא כדאי, רק ספר רציתי. לפעמים נשארים בלי ספר לקרוא; ואת סיפרת על ספר נפלא, תמי. קראת אותו, בני? הנה, אקח את הספר ואלך עכשיו“.

בני צחק. „ספרים נפלאים יש לתמי תמיד“, אמר וקולו רחב; עומד היה לפניה, נמוך ממנה ומסורבל בנעלי־הבית.

„בני!“ נצטעקה תמי; ורישרשה בחלוק המשי אל הכוננית המזוגגת. מצפה עדין סמוך לדלת, קשובה, ובשתיקה שנשתררה אותו רגע דימתה לשמוע משהו זע מעבר לקיר, בחדר הקיצוני.

„זהו!“ הושיטה תמי ספר בכריכת־גייר, „בייחוד, אני אומרת לך, יש בו משהו לאשה...“

„תודה רבה“, נכנסה בחופזה. „רואה אני, יפה אצלכם, הכל חדש. קן־משפחה, כמו שאומרים. ונעים לומר זאת“.

„כמה יפה מצדך“, חייכה תמי.

„לא נכנסתי אצלכם מזמן. עכשיו אלך, השעה מאוחרת“.

„תבואי פעם, בשעה מתאימה“, משכה תמי הברות הברות; ובני נזדקר אחרי גבה, מגחך לו.

„לילה טוב“.

„מוכרח את לבוא“, קראה תמי; פניה האדימו מריגשה ועיניה הוריקו; „נשוחח קצת על הספר. מעטים כלי־כך מבינים אצלנו בספרות“.

דינה פתחה את הדלת. „תודה רבה!“ שנתה וקולה רם מדי, „לילה טוב לכם, לילה טוב“.

המסדרון ריק היה, וחדר המדרגות חשוך, ולמטה, לאורך־המדרכות — כה וכה הטילו פנסים מעל עמודים גבוהים עיגולים סהרוריים, קרים, ואילו בשדירה ובשיחי הגדרות נצטברה אפלה כחשכת חדר אטום. שלא־מדעת נקלעה אל חדר־האוכל והבית הגדול חשוך בכל חלונותיו; רק מעל למבוא הבהבה נורה יתומה, מרעידה בקור. בצילצול זגוגיות סבה הדלת אחריה. למה באתי הנה? צחקה וטילטלה את הדלת. והצילצול הילך מוזרות בדממה הריקה. יצאה, ובחוף, בצינה הטובה תחת שמיים חדשים, חלפה לה כרוח לבנה מרחפת מעל לשיחים, בין אילנות, הלוך ושוב בשדירה, בכביש, לבדה בחוצות ריקים, בין בתים חשוכים, שגגותיהם המשופעים נוצצים משום־מה כעין בשורה פתוחה.

ופנתה לה אגב הליכה לרוחב המידשאה. טללים שבעשב ליחלחו את רגליה המסונדלות. צחקה בקול. טעם שכוח כזה, קרירות עזה עד עצירת נשימה, עושה חשק להתפלש עכשיו בדשא הרך ולספוג מלוא־גוף טל קריר, טהור. גחנה וחפנה טל, הגיעה טל אל מצחה, וכך — כפה על פניה — דישדשה חזרה תחת העץ. מגע הספסל כמגע הברזל הצונן. על ברכיה מצאה ספר מונח, אגבי־הטילתו על הקרש. הלילה הביט בפניה: מרעידה כולה, חובקת בורועות עירומות את כתפיה ומתנשמת מהירות וחמות אל חיקה, היתה גוש מצונף ודומם. העמיק החושך בין ענפי הפיקוס, ובכל העולם הקר נצטלצלו חצות.

צעדים, וצללית חמושת רובה צפה מעל לכביש. קפצה לצל העצים;

בטפיפה מהירה הקיפה את השדירה וחזרה לפני בית-הקומותיים. בדיוטה שניה — חדר קיצוני מואר עדיין, השני חשוך ומוגף. נשימתה יצאה כלאחר מאמץ רב. כל רחש לא נשמע בחדרים הסגורים, אך במסדרון, בתוך האורה הקלושה שמח ליבה, משום-מה, לחזיון תמוה מעיקרו: זוגות זוגות נעליים לאורך הקיר. סרטה על הדלת הקיצונית; בפנים לא זע דבר; באחת ישרה שמלתה עליה, הקישה שלוש נקישות קצובות.

„דינה?״ נשמע לחש.

לא עמד בה הכוח ללחוש. הדלת נפתחה ובריבוע המואר נסתמנה צללית ממוצעת, דקת-גרבם. מעל הסף הביטו זה בעיני זה. „ובכן, היכנסו.“ ובלי להמיש עיניו זו מלפניה. צמרמרה כולה קפאה בפתח. „ציפיתי לך, דינה“ צחק חרש מין צחוק קטוע, לעצמו; ונטלה בשתי ידיה. „ידיך קרות כלי-כך“.

משכה ידיה, נכנסה. צנחה תחתיה על כסאו. עומד באמצע החדר השתאה לה, שותק. רק מנורת-הקריאה דלקה, אך ספר לא היה על טבלת-השולחן. בלי להביט בו התחילה מדברת, וקולה מהיר ושכיר; ונדמה לו תחילה, שאינה מכוונת העניין כלל: „בחוק, לילה יפה של סתיו. ראית זאת, יריב? לא, פניכום לא יצאו בצינה הזאת, לא יעמדו לראות“.

„הרי רוטטת את, דינה.“ אמר בשקט.

„לא זאת“, סחטה בנשימה. „אתה אינך יודע. אינך רוצה לדעת כלום. תאר לך, לילה שחור, קריר, ואני מסתובבת לי בשמלה הלבנה, הקלה“.

באין-אומר ישב מולה על מיטתו המגובבת.

„אין דבר, יריב. אתה הרי קם והולך לך למקומות אחרים, אתה חוזר אחר זמן, איך תוכל לדעת? היום, עבדתי כלה-היום בחדר-האוכל, וזה הכל. ערכתי מאות צלחות, מאות מזלגות, וטורי השולחנות ישרים, מדויקים, ומאות אנשים אוכלים, אוכלים. המאות מפליאות אותי. סובבת אני וסופרת: עוד אחד ועוד אחד“...

„בו, בוודאי, חדר-האוכל“, קולו לא-נשמע כמעט, וכמאלהין קיבצו פניו שאט-נפש לא-מובן.

„הו!“ רהטה כרצה אל משהו, „על כן לבשתי לי הערב שמלה לבנה. הכל יכול להיות יפה יותר. ערב חול רגיל — צוחקת אני לי והולכת בשמלתי הלבנה, בחוק. ואני הזוכרת מרוב צחוק, איך בכל הקבוצה... בכל הקבוצה רק אני בלבן, ואיש לא יבין“...

„פיות שבאגדה תמיד לבשו לבן“, כיוון שהתחיל בלחש — עדיין ליחש מוזרות, „ונסיכות לבשו לבן; ולפנים היו בתולות תמימות יוצאות בלבן“.

בבת-ראש הקרה לתוך עיניו, ישירות.

„אינני נסיך מן האגדות“ צחק בלי שמחה, „ושמלה לבנה, הריהי רק שמלה לבנה“ — עיניה נצטמצמו, כאילו היתה מעיינת בו, והוא השפיל מבטו וגמר: „מוטב שנדע זאת דינה“.

„כן, יריב“, לחשה כמותו, „ראית שם שמלה לבנה, תחת העץ, ואמרת

לעצמך: הרי זו רק שמלה לבנה. אני מבינה, קר בחוק, ובחדר הזה שלך חמים ומאובק כל-כך. למה לא תכבד את החדר, יריב, שתוכל נערה לבקר פה, אחרי כל-כך הרבה זמן?"

התבונן בה במבט ארוך, רחוק. "מה קרה לך, דינה?"
 "מה יכול לקרות לי? כלום לא יקרה לי. רק דינה אני."
 "מה יהיה הסוף?" — השמיט לנפשו, בלי-משים.

"למה אתה שואל על הסוף?" חטפה בנשימה מהירה, "הבט אלי, יריב. ראה אותי עכשיו. בעוד שנתיים שלוש אני כמו חנה גיטתי. מבשלת במטבח בשמלטה המכוערת; אדומה, מזיעה, ומשמינה והולכת מרוב טעימות שהיא טועמת. הנערה היפה של יונתן! הו, קר לי, כעת קר לי. לא, אתה לא תבין, עברת במדרכה, ולא ראית. לא עמדת לראות. רציתי שתראה. אמרתי לקרוא לך, ונכנסתי אצל תמי ובני. חדרם המסודר, הישר, מחניק אותי, כמו זוגות הנעליים לאורך הקיר. אינני יכולה ככה! אינני רוצה!"

הוא גיחך מרירות. "דינה, אותה דינה'לה".
 "בוא מכאן יריב!" קמה על רגליה, לקחה את ידו. "בוא מהחדר הזה, החוצה".

"ידך קרה עדיין", החזיק כפה בכפו, "אולי מוטב שנישאר כאן".
 שוב נסתכלה בעיניו ומבטה חרד, תחינה נשקפה בו. משכה ידה, לא הביטה אחריה. במסדרון, בגרם-המדרגות האפל, ריפרפה שמלטה לפניו כפרפר לבן; טופפת על המדרכה, ולרוחב המידשאה התופחת בטללים, לא עצרה אלא תחת הפיקוס, וסבה פתאום, פניה אל פניו.

"כאן טוב יותר", יצאו מליה דחופות כבקדחת, "אמור לי, למה לא באת מלכתחילה? אמור, יריב! לא, אל תדבר עכשיו. נביט. יודעת אני את הלילה על בוריו, לי לי הלילה. גם המלים יפות. הכל יכול להיות יפה..."

כתפיה הרעידו. הוא עטפן בזרועו. הצטנפה על חזו, ונרגעה. אונה לחוצה על לוח ליבו, ניסתה להקשיב לפעיותיו, וחשה את נשימתו החמה על עורפה. "דינה'לה", דיבר אל תוך שערה, "יופי, זה מה שאני מוצא בדברים; ואני מוצא בהם כרצוני".

"הו, אתה חכם מדי, יריב. אל תחשוב, רק תקשיב, תביט. יש חשיכה רחבה, פתוחה מעל לעץ; יש שקט צלול כל-כך. תקשיב, השקט עשוי רוח חרישית וצירצור של צרצר, וצלילים קטועים, של ציפור אולי. והכל הוא שקט; ויש אולי איזו כפרה על שעות ארוכות, על טורי שולחנות, על מאות כלים."
 מעל ראשה צופה היה בעומק הלילה. "דינה'לה", ליחש על עורפה ואימצה בורעותיו, "אם הלילה יפה הרי זו את, את..."

"ככה אני אוהבת. לא בחדרים המאובקים, בבתיים המרובעים. בוא! כמה פניך קרירים. יריב שלי, מה יהיה, יריב. למה הלכת, למה שותק אתה כל הימים?"
 "בואי!" צעק בלחש רותח. "בואי, בואי".

"כן" לאטה וקולה לא נשמע. "כן. כן."
 תחת הפיקוס ובמידשאה הרחבה ובכל העולם הטלול נצטלצל אין-שמע חילוף אשמורות. אשמורת שלישית מהבהבת בין כוכבי סתיו.

האקדמיה של העיר אכבאתאנא

בימיס מקדס היה היתה בעיר אכבאתאנא אקדמיה מפורסמת. בסעיף הראשון של חוקתה היה כתוב לאמור:

«על חברי האקדמיה לחשוב הרבה, לכתוב מעט ולדבר מעט ככל האפשר».

בגלל תקנה זו נקראה האקדמיה בשם «אקדמית השתקנים», ועל פני האימפריה הפרסית רחבת-הידיים יכולת אך בקושי למצוא מלומד שלא ישא נפשו לבוא בסוד חבריה.

באחד הימים גונב לאזניו של מלומד נודע, חכיס-זיבא שמו, כי נפטר אחד מחברי האקדמיה ומקומו עודנו פנוי. באחת יצא החכם לדרך וגמא בחופזה את המרחק הגדול של מאות הפרסות, שהיה מפריד בין עיר מגוריו לבין אכבאתאנא.

משהגיע למקום, כתב מכתב לנשיא האקדמיה בו ביקש שיטפחהו כחבר למוסד. מה צר היה לו כאשר שמע שהמקום הפנוי נתפס זה עתה על ידי אחד מנסיכי הממלכה. הנסיך הצליח בכשרון דיבורו לשכנע את אנשי האקדמיה כי לו תאות המשרה ובין יושבי שבת תחכמוני יחד מקומו.

ברם, ידוע ידע נשיא האקדמיה שחכים ראוי לכבוד הזה יותר מן הנסיך והדבר חזרה לו עד מאד. מה עשה? הוא קרא לחכיס-זיבא לבוא לאקדמיה ומבלי לפצות את פיו הניח לפניו גביע מים מלא עד גדותיו שלא היה בו כדי לקבל אף טיפה אחת נוספת. ישבו חברי האקדמיה והשתאו לדעת אחרית דבר. חכיס ירד בחכמתו כי רבה לסוף-דעתו של נשיא האקדמיה שנתכוון לרמוז לו שלא נותר עוד מקום פנוי באקדמיה. אולם חכיס, כשמו כן הוא, התחכם ותלש עלה מן הפרח שבידו והניחו קלות על פני המים מבלי שיוזעו או יגלשו על דפנות הגביע, לאמר, יש עוד מקום נוסף בשבילי.

חברי האקדמיה השתאו למראה חכמתו של חכיס. טיכסו עצה, נימנו וגמרו לספחו לחבר, והביאו את הספר שבו רשומים חברי האקדמיה, שיחתום שמו בספר. ראה חכיס-זיבא והנה לפני כל שם רשום מספר והוא החבר מספר 101. מרוב עניוותו רשם חכיס על יד שמו את הסיפרה אפס לפני המספר 100, לאמר: נוכחותי לא תוסיף מאומה לכבוד האקדמיה.

שוב השתאו חברי האקדמיה למעשהו זה ונשאו עיניהם לנשיא האקדמיה לראות מה יעשה. ראה הנשיא שיש לגמול לחכם כגודל עניוותו וחכמתו יחד, נטל את העט בידו והעתיק את הסיפרה אפס מראש המספר אל סופו, לאמר: נוכחותך, חכיס, באקדמיה תוסיף אך כבוד ויקר למוסדנו עשרת מונים.

עיבד על פי מקור פרסי: יעקב משיח

המשתתפים:

יפה אליאך

לומדת לקראת תואר הד"ר במקצוע הסטוריה רוסית באוניברסיטת העירונית של ניו יורק. פרסמה ספר שירים "אשת הדיג", בכתובים מצוי עמה רומאן שנושא קשור במלחמת העולם השנייה ופואימה שתראה אור בקרוב. עוסקת בהוראת היסטוריה יהודית במדרשה העברית של ברוקלין.

יואב אלשטיין

בוגר האוניברסיטה העברית ומוסמך אוניברסיטת ניו יורק. משתלם בסמינר התאולוגי בניו יורק לתואר ד"ר בספרות עברית. פירסם שני ספרי שירה "דרך הפעמונים" ו"פנים באימה מנגנת" וכן מאמרים ושירים בעתונות בישראל. ספרו השלישי "מסכות עץ" יראה אור בקרוב. עוסק בהוראת ספרות עברית בסמינר התאולוגי בניו יורק.

אהרן בר

בוגר באוניברסיטה בירושלים במדעי המזרח. משתלם באוניברסיטת קולומביה בספרות אנגלית ובפסיכולוגיה. עסק בכתיבה ובתרגום מן השירה האנגלית. מרכז שרת הדרמה ברדיו של אוניברסיטת קולומביה.

משה הנעמי

בוגר האוניברסיטה העברית ומוסמך אוניברסיטת ניו יורק. משתלם לתואר ד"ר בערבית באוניברסיטת ג'הן הופקינס. לימד ספרות עברית במכללת הוגטר ובישיבה אוניברסיטה. הוציא ספר "שירים קטנים". עוסק בתרגומי שירה מספרות העולם. פרסם מאמרים ורשימות על סופרים וספרים.

יהודה יניב

מוסמך אוניברסיטת ניו יורק. משתלם בטלביזיה. עוסק באמנות פלסטית, בסרטים ובכתיבה. תערוכת צלומים וציורים משלו ומשל רעייתו זהרה הוצגה לאחרונה בניו יורק.

רחל כהן

בוגרת האוניברסיטה העברית. ספר שירה ראה אור בהוצאת מחברות לספרות.

צבי לוז

חבר קבוצת דגניה. מוסמך אוניברסיטת בראילן ומשלים עתה את עבודת הד"ר שלו בספרות עברית. הורה ספרות עברית באוניברסיטת בראילן. מלמד עתה מקצוע זה באוניברסיטת ניו יורק. ספר ספורי "מקום שהנחלים הולכים" זכה בפרס עירית חולון לספרות יפה. מפרסם ספורים בעתונות בישראל. משלים רומאן בכתובים.

אריה מור

מוסמך האוניברסיטה העברית בפילוסופיה. משתלם לתואר ד"ר בניו יורק ובאוניברסיטת קולומביה. עוסק בבעיות המיטאפיזיקה והאסטיטיקה ופירסם מאמרים בשאלות אלה "בעיון" ובעתונות הכללית בישראל. השתתף בעריכת האנציקלופדיה הפילוסופית העומדת לראות אור בקרוב ומתרגם ספרות עיונית מאנגלית וצרפתית.

יעקב משיח

בוגר האוניברסיטה העברית. משתלם לתואר ד"ר במדעי המזרח באוניברסיטת קולומביה. מלמד באוניברסיטה זו ובהונטר-קולג' ספרות עברית ולשון עברית. עוסק בתרגומים של ספרות יפה מלשונות המזרח, ביחוד מפרסית.

ד"ר שלמה סינגר (שרן)

יליד מילבוק, וויס. קיבל חינוך עברי מסורתי בעיר מולדתו. סיים ביהמ"ל של ישיבה אוניברסיטה. למד שנה במכון גרינברג בירושלים. הוכתר בתואר דוקטור לפסיכולוגיה קלינית בבית-הספר לרפואה על שם אלברט איינשטיין. מרצה במקצועו במחלקת לפסיכולוגיה וחינוך באוניברסיטת תל-אביב. פירסם מאמרים בעתונות העברית באמריקה ובמדינת ישראל.

נר נשמה לידידות גדולה

מאת דבורה ויסלבסקי

צבי ויסלבסקי ויחזקאל קויפמן בנים נאמנים היו לדור ספוג תרבות. שניהם, בכל ההבדלים שביניהם, הן במהלך חייהם והן בהשקפותיהם, היו סמל וביטוי לתקופה. שניהם למדו תורה מפי גדולי חכמת ישראל שברוסיה ואחר כך המשיכו בלימודיהם הכלליים בברלין. ממילא היו קרובים ודבוקים זה בזה בנפש וכל אחד מהם הכיר מאין כמוהו את סגולות רוחו של חברו ואמנם אחרי עבודתו הראשונה של קויפמן ניבא לו ויסלבסקי עתיד גדול כמלומד.

ויסלבסקי היה מאושר שבימים הראשונים לכניסתו לשיבת רבי-צעיר באודיסה פגש בחור שבא זה עתה מעיר-שדה, בעל כשרון מקורי כמוהו, שואף כמוהו להשכלה ולהתפתחות עצמית. זה היה קויפמן. הם התקרבו מיד זה לזה ונעשו ידידים לכל ימי חייהם.

הם שקדו על כל מקצוע מדעי שעניין אותם ושנראה להם נחוץ להשתלמותם. קראו יחד, גם ביקרו יחד בבתי-גנות והיו מוקפים קהל חברים. קויפמן היה השתקן שבהם, אבל לשיחותיו עם ויסלבסקי לא היה סוף. עם הסתלקותם גסתם הגולל על ידידות גדולה בין שני תלמידי-חכמים ויצורים גדולים. במשך חמישים שנה היתה זאת ידידות-אמת שאינה תלויה בדבר, שופעת חמימות וטוב לב, מסירות ואהבת הזולת ללא סיג. יחסו של ויסלבסקי לא היה יחס רגשי בלבד; קויפמן עורר בו בויסלבסקי עניין יוצא מן הכלל כאדם, כסופר, כאיש-מדע. הוא היה מתבונן בו בעת פגישותיהם, עוקב אחרי דבריו ומעשיו, קורא בהתעניינות רבה כל מה שיצא מתחת עטו.

אף היה מדעתו לכתוב עליו מחקר מפורט וזכה לכתוב רק המסה הספרותית המשובחת ביותר, המרוכזת ביותר, העולה על כל מה שנאמר ונכתב עד כה על י. קויפמן. כשקרא קויפמן את המאמר אמר: „ער האט מיך געמאכט פאָר אַמענשױ (הוא עשני איש...)“

ויסלבסקי וקויפמן מעולם לא דיברו זה עם זה על קשרי הגפש שביניהם; אך אי-אפשר היה לא לראות מה כנה היתה אהבתם וכמה כיבדו זה את זה.

יהודה עמיחי

הבולט במשוררים הצעירים בארץ. עושה עתה בניירורק לצורך תרגום הרומאן שלו „לא מעכשו לא מכאן“. שיריו כונסו לפני שנים אחדות בהוצאת „שוקן“. פרסם גם ספורים קצרים ומחזות. סגנונו המושפע מהשירה האנגלית והגרמנית, השפיע ביותר על דור המשוררים החדש.

חנה קרקואר

בוגרת „בצלאל“ בירושלים. משתלמת בציריכ-בדים בניירורק. פרסמה שירים בעתונים בישראל.

ינץ רמגל

ימאי ומספר. היה בין אסירי קניה. ערך את העתון הימי „אליים“ בישראל. פרסם סיפורים ורשימות בעתונות העברית בישראל. זכה בפרס „יורדיהים“ ובפרס „בצרון“ לסיפור העברי הקצר. משתתף בעתונות העברית. עוסק בהתקנת רומאן מחיי יורדיהים.

לקויפמן היה כלל אחד יסודי שכל ימיו שמר אותו: לשמוע מה בפי כל איש ואיש ולא להישמע לאיש. כאשר קבע פעם דעה או רעיון שוב לא סר מהם לעולם. איש-סלע היה. בחייו הפרטיים יש וטעה לא פעם. אך נשאר נאמן לדעתו. הוא חי חיי נזיר. כבר בצעירותו החליט שלא לבנות בית. נדמה לי שבשנותיו האחרונות הצטער על כך.

לעתים קרובות היה ויכוח חריף בינו לבין ויסלבסקי, אבל מעולם לא פגע הריב קשה ביחסיהם הידידותיים, וכל אחד מהם הוסיף להיות נאמן לדעתו. כל מי שבא במגע עם קויפמן הרגיש כי כוח רב אצור בו. משבעים וחמש שנות חייו של קויפמן היו למעלה מחמישים מוקדשות למחקר ולעבודת יצירה ועל אף הגדולות שהשיג — הוא ידע יפה מה ערך תרומתו לספרות — היה עצב מלווה אותו תמיד. הוא היה בורח מן הכבוד ומפליג בזה מאד. בבואו לביתנו לפני עשרים וחמש שנים ראיתי לפני אדם בא בימים שעל כתפיו ראש גדול, ובפנים הבעה של בדידות ומחשבה מרוכזת. בשעת של עיון וכתובה היה זקוק לשקט מוחלט. ואם לא הצליח ולא זכה לו עבד בלילות. היינו מהלכים אז על בהונות רגלינו שלא להפריעו.

דלתות חייו הפרטיים היו סגורות ומסוגרות. ולא נפתחו אפילו לפני הקרובים אליו ביותר. הוא שמר על רשות-היחיד שלו שמירה מעולה. בשנה האחרונה של חייו, מחלתו גברה והחלה לתת אותותיה המבהילות. הוא הפסיק יחסיו עם אנשים, השתדל לשכוח ולהשכיח, להימלט מגורלו ומעצמו. התגברותה של המחלה נתנה את אותותיה לא רק בכושרו הגופני אלא גם בשיווי-משקלו הנפשי. יותר ויותר החל לחוש בתמוטת חייו. בשבועות האחרונים, ביסוריו ללא הפוגה וללא תקווה, היה חוזר על פסוק רוסי: „יפים ממני קוברים“. נשאר בוכרוני הסבל הגדול והעיינים המזהירות והחכמה העמוקה המבהיקה ממצחו הגבה.

בחורות האקרופוליס / המשך מענו' 226

אתו יפה ובשקט: תעשה טובה, רמי, אנחנו ימאים אנחנו, ראית שקורעים לנו את התחת באנית-המשא? אנחנו מטפסים די על תרנים ובסולמות חדר המכונות! שעות נוספות לא משלמים שמה על ראש ההר הזה. מה בוער לך? אלפיים שנה חיכה לך האקלופוליס הזה עם האבנים השבורות — יחכה עוד שנתיים. כשתחזור מפאריז תפוס ת'חבר'ה מאניות-הנוסעים, אלה חכמים אלה: נוסעים עם רבנים, עם כמרים, עם ראשי ממשלה, עם פרופיסורים, עם 'חברים-מנהלים' של ההסתדרות — והם כבר יקחו אותך למעלה! באתי פעם לפיראוס, אז אני מוכרח להראות לחבר'ה מה זה נגינה, מה זה חיים יוונים: מה זה 'ומבקיך' מה זה ריקוד 'קלפתיקר' מה זה 'קוריציאה', ילדה יונית, אני יודע עליהן הכל — אבל רק ב'חוץ לארץ' מיוון, כמו אחד גוי שמכיר יהודים מהשכונה שלו אבל אף פעם לא ראה אותם בארץ שלהם, ואף פעם לא ידע איך הם באמת, עד שלא יבקר אותם שמה! ואל תחשוב הכל זה פאריז, יה-חאביבי, ה'קוריצות', בנות-אתונה, גם הן מסוגלות ללמד משהו בחור מירושלים!...

מחודש לחודש

המחלוקת הערבית מהריפה

ערבית הועמד גנרל עלי עמאר וכסגנו ראש-המטה מונה ידידו המצרי עבד אלמונעם ריאד, החלו חוששים בבירות ערב שהמפקדים המצריים של הצבא הבין-ערבי ישתמשו במעמדם כדי להטיל מרותה של קאהיר על שאר מדינות ערב, שהרי יש הבדל גדול בין תיכנון אופיראטיבי משותף ובין ביצוע פעולות והסעת צבאות מארץ לארץ בתוקף הסמכות של הפיקוד הערבי העליון. אפילו המטרה המקורית דשת של הכנעת ישראל חדלה לקסום לשאר ארצות ערב ברגע שהחלו לחשוש מפני אבדן עצמאותן שלהן ומפני השתלטותן של נאצר. מכאן התנגדותן של ירדן ולבנון להצבת חילות זרים בגבולותיהן ולמעבר צבאות זרים בשטחיהן.

המופתי אצל חוסיין

חוסיין מלך ירדן נתגלה כבעל תכסיסים מובהק: כתריס נגד מדינותיו של שוקיירי וחיל השיחרור הפלשתינאי שלו, שירד בינתיים למחתרת בממלכת הירדן, הביא לירושלים העתיקה מהלבנון את המופתי הירושלמי אמין חוסייני, מי שהיה אויבם המושבע של האמיר עבדאללה ובית מלכותו וכעת — בעל-ברית לעת צרה נגד שוקיירי ונאצר. ארוכה פרשת אכזבותיו של המופתי שנגרמו לו על ידי נאצר ושגרמו לו שיעקור מושבו ממצרים ללבנון. לעת זקנתו ראה המופתי אפשרות חדשה לעצמו להפעיל את השפעתו ותכניו, כשהמלך הסעודי מממן את ההוצאות והמלך הירדני הצעיר נותן לו חסות ושדה פעולה. היוסיף המופתי חינוק לכסאו של חוסיין? — ספק הוא. אך התימרון כשלעצמו הוא נועז ובוודאי הפתיע את מי שהיה שותפו של היטלר לא פחות משהפתיע את נאצר ושוקיירי.

העולם הערבי לא היה מעולם מאוחד אלא למראית עין בלבד, ואולם בחדשים האחרונים מהריפה והולכת המחלוקת בעולם זה החצוי לשני עולמות ומסוכסך כאשר עוד לא היה. בוועידת הפיסגה הערבית הראשונה, בראשית שנת 1964, הוחלט על ייסודה של המיפקדה הערבית המשותפת. במושב מועצת ההגנה הערבית בקאהיר, באמצע מארס ש.ו. הובר, כי המפקדה הערבית המשותפת קרובה לפירוק. גם אם לא הכריזו במפורש על הפירוק ובחרו בדרך „ההקפאה של פעולות המפקדה הערבית המשותפת לשלושה חדשים“, כפי שהודיע מקור לבנוני, אין משמעותו של דבר שהושגה אורכת חיים בשביל „המת החי“ הזה. לא יהיה זה מן הנכון לומר כי רק חסרון כיס הוא שגרם לתקלות, שהרי גם חסרון כיס זה אינו אלא תוצאה ישירה מן המחלוקת האמורה ומפרישת סעודיה, ירדן ותוניסיה מדיוני המועצה. הסיבה לאזלת ידה של המפקדה הערבית העליונה היא, שמפקדה זו היתה, מתחילת בריאתה, יצור מלאכותי נטול כוח ממשי ונעדר תושר-ביצוע כלשהו. אך יצור זה יתקיים על גבי הנייר כל עוד יראה נאצר תועלת בקיום עלוב זה. כשפגע צה"ל במפעלי ההטייה של הירדן אשר לסורים, לפני 22 חודשים, נתגלתה המפקדה הערבית המשותפת בכל חידלונה, וכל ההתיעצויות הדחופות של ראשי ממשלות ערב לא היה בכוחן לשנות את המצב. הסורים תבעו עזרה דחופה ואילו נאצר דן אותם בצונגים. כשחדלו סעודיה וכוויית להזרים כספים לקופת המפקדה הערבית המשותפת הובר שאין סיכוי למוסד זה שהקצונה המצרית השתלטה עליו ועוררה מורת-רוח גלויה בכל ארצות ערב, לרבות „מתקדמות“ שבהן ההולכות בתלם האוריינטאציה על מוסקה, אם בראש המפקדה הבין-

יודע כי מבצעי פעולות הטרור בישראל הם גם אויביו, מהיותם סוכני דמשק וקאהיר. אך מכאן ועד שיתוף גמור בין משמרות-גבול משני הצדדים — עוד רחוקה הדרך. חוסיין מנסה לטהר את איזור הגבול, אך אין בידו למנוע לחלוטין חדירת חבלנים מצד סוריה והלבנון דרך תחומי מלכותו, בפרט שכמה מהכפריים הירדניים מוכנים ודאי לעזור לחבלנים, מרצון או מפחד. יש לחפש איפוא דרכים חדשות לשכנע את השכן בעבר הירדן המזרחי, כי בשלום ישראל גם לו שלום.

פיטוריו של עורך

בימים אלה נתבררנו על התפטרותו של ג'ון קמחי, עורכו של "ג'ואיש אובורוור" אנד מידל איסטי", היוצא בלונדון בחסותה של הפרדציה הציונית. מר קמחי נקט עמדה ביקור-תית בעניין משפטם החשאי של עורכי השבועון הישראלי הסנסאציוני "בול", ולא נחה דעתו עד שתבע התפטרותו של שר המשפטים י. ש. שפירא, שהיה המניע לשפיטתם של שני הנ"ל. סמוך לזה עמד מר קמחי לפרסם מספרים על האבטלה בארץ מפי הסטטיסטיקן חנוך סמית, דברים ששוודרו ב"קול ישראל" ולא היה בהם משום סוד, גם אם היו כנראה מופרזים, על דרך האומדנה הקיצונית. והנה, לאחר קבלת נזיפה מחוגי הממשלה בארץ, תבעו ראשי הפרדאציה הציונית באנגליה מאת מר קמחי שלא לפרסם ראיון זה. העורך סירב להישמע והתפטר. והנה, היה נימוק מספיק לתביעת התפטרותו של קמחי בשל הטלת דופי במערכת השיפוט הישראלית ובשר המשפטים, אך משום מה לא בחרו אנשי הפד-ראציה הציונית בלונדון בנימוק המבוסס והצודק כשלעצמו אלא דווקא בנימוק, שהוא בגדר "צנזורה כלכלית". יתר על כן, היה מקום לקמחי לטעון, שאם אמנם יש בארץ 96 אלף מובטלים (10% מכוח העבודה) כפי שסבור חנוך סמית — אין להעלים זאת מהיודי התפוצות וחובה להודיע להם על חומרת המצב. העתונות הכללית באנגליה וגם באמריקה עשתה מטעמים מן הניזיד הזה, למרבה הצער.

שני אורחים

ביקרו בארץ שני סופרים אורחים: ז'אן פול סארטר וג'ינתר

אצל נסיכי ערב

לפני כמה שבועות סר המלך חוסיין לבירת סעודיה וביקר גם אצל כמה מנסיכי ערב ואילי הנפט, ובפרט בנסיכות כוויית. הוא ביקש וגם קיבל תמיכה כספית להגדלת צבאו, באופן שלא יהיה תלוי במפקדה הערבית המשותפת. אמנם, כוויית ונסיכויות הנפט האחרות נמנעות עדיין מלהצטרף למחנה סעודיה וירדן נגד הגוש המצרי-סורי. גם סודאן וארץ הלבנון שומרות על נייטרליות כביכול בין שני הגושים. אך ברור למדי למי נתונה אהדתם של הנסיכים בדרום ערב ובמפרץ הפרסי. בעוד מלחמת תימן היא סלע המחלוקת בין פייסאל לנאצר, הרי הכל יודעים כי אין זה אלא צעד ראשון במסע ההתפשטות המצרי. קאהיר מחכה בקוצר רוח לפינוי עדן על ידי הבריטים והמלך הסעודי יודע, כי אם לא ירוסן נאצר בעוד חודש לא תהיה תקומה למלכים ולנסיכים בכל האיזור כולו של דרום-ערב.

נמנע מלחכותכן

לגבי ישראל הקו של נאצר הוא, לעת עתה, להימנע מלהסתכן. אך בו בזמן חל שינוי בתכסיסיו לגבי מדיניות החבלה והטרור. בעבר לא רחוק שלל נאצר את הטרור של "אל פאתח" ושל ארגונים אחרים מחשש שמא יאלץ להיגרר למלחמה עם ישראל במועד לא רצוי לו. עכשיו הוא סבור, כנראה, שאינו מחוייב אלא לשמור על השקט בגבול המצרי וליעץ זהירות גם לסורים בגבולם שלהם, ואילו בגבול הירדני והלבנוני של ישראל — כל המרבה בטרור הרי זה משובח. הנה נמסר על התנקשות ברכבת-משא ישראלית סמוך לבאר-שבע מצד הגבול הירדני; פעולה חדשה של "אל פאתח" מקץ ארבעה חדשים לפעולת העונשין הישראלית בהר חברון. הטרור הערבי המתחדש אירע בתקופת הפסקת המ"מ בועדת שביית הנשק הישראלית-סורית ובימים שאין בהם אלא סיכוי מועט לחידוש המ"מ, כל שכן להצלחתו. ח"כ משה דיין דיבר זה לא כבר על תקופה מיוחלת של שיתוף פעולה צבאי-משטרתי עם ירדן במאמץ להבטיח את השקט בגבולות. אולם מאחר שבירדן מבחינים, כי אין רצון בישראל לעשות מעשה שיערער מעמדו של חוסיין, מה ימריץ את הירדנים לשיתוף פעולה כזה? אמנם, חוסיין

אלה אינם זקוקים לתעודת יושר ואינם מחייכים במבוכה חיוך המשקט את מצפון הקרבן השכחן? ... כשביקר אדנאואר בארץ, העיר על הנזק שבפקיעה בידידים ובמבקשי שים לתקן את המעוות. ואם אמנם הרבה מאוד מן המעוות לא ניתן לתקון — האם אין להימנע מעלבונות כלפי אנשים שאינם ראויים להם? דב סזן העיר, כי עוד לא הגיע הזמן לערוך מסיבות חגיגיות עם גרמנים ולכבודם. אפשר שהדין עמו. אבל יש הבדל בין אי השתתפות במסיבות, או הימנעות מאירגון מסיבות רשמיות ובין החלטה האוסרת מגע ופגישה רשמית. אם לרשמיות — הרי גינתר גראס בא לארץ כאורח של משרד החוץ הישראלי ומי שאינו מוכן ויכול לחלוק לו כבוד — הרשות בידו, אבל אינו חייב לגרום לו בויונות. דומה כי הפעם שגגה היא שיצאה מלפני ועד אגודת הסופרים, וחבל.

סארטר וז'אן פול סארטר

האורח ז'אן פול סארטר, סופר ופילוסוף רב תהילה, ודאי יזכה בארץ לכבוד ולחיבה מלוא חופניים. גם עברו כיריב האנטישמיים וכלוחם אנטי-פאשיסטי מובהק, וגם מעמדו, כמייסד האסכולה האקסיסטנציאלית, מצדיקים זאת. אם כי ניתנה האמת להיאמר, שהשמאל הצרפתי הקיצוני, שסארטר הוא אחד מרועיו הרוחניים, נוהג ב"אובייקטיביות יתרה" בנידון המת-לוקת שבין ישראל וערב ואינו מבחין ביותר בין תוקף לניתקף. לפני זמן מועט אמר בעניין זה דברים בוטים, הסופר היהודי צרפתי שווארץ-בארט, מחבר הרומאן המופלא "אחרון הצדיקים".

קדם לביקורו של סארטר בארץ, בחברת הסופרת סימון דה-בוואר, ביקור במצרים. בשעת אותו ביקור נתקבלו סארטר ובת-לווייתו על ידי נאצר וגם הובאו למחנה הפליטים בעזה. סארטר אמר לסטודנטים בקאהיר — לפי עתוני מצרים — כי "אין מקום לויכוח על כך שלפליטי ערב יש הזכות המלאה לשוב למולדתם". הוא אמר גם כן, כי אחר הביקור במחנה הפליטים ברצועת עזה הבין את הטראגדיה של הפליטים שחיהם אומללים ועלובים. יש בדעתו "לכתוב בעתון צרפתי על בעית ישראל-ערב באובייקטיביות מרובה

גראס. גראס הוא סופר אנטי-נאצי מובהק, שלא רק סיפוריו אלא גם מאבקו המדיני העקשני והנועז מעידים עליו כמאה עדים, שהוא מתנגד ללא פשרה לנאצים ובכללם גם לנאצים-לשעבר. לא זו בלבד שאינו גורס את בחירתו של קיזינגר לראש ממשלה בשל עברו אלא שאף הביע תמיהתו על שאישים מרכזיים אצלנו עברו בשתיקה על התפקיד שמילא גלובקה בשעתו בממשלת אדנאואר, למרות עברו כאיש תחיקת-נירנברג נגד היהודים. בראיון עמו, שפורסם ב"הארץ", הביע גראס את תקוותו, כי "בעוד שני דורות או שלושה תתהווה שוב סימביוזה חדשה של היהודי והגרמני". להערת המרא-ינית, כי יש אומרים שאף בעבר לא היתה סימביוזה זו אלא אשליה בלבד השיב גראס, שאינו מקבל טענה זו ושעד היום "לא ייתכן בגרמניה קונ-טרס, או פולמוס רוחני-ספרותי, שעקבותיו אינם מוליכים אל היינה...". נניח לעניין הסימביוזה כעובדה של העבר או כמישאלה לעתיד. אבל ועד אגודת הסופרים העבריים בהחלטתו שלא לקיים מגע או פגישה רשמית עם גראס — עורך פליאה רבה, בפרט שהועד הודה, שאין בכך משום נקיטת עמדה שלילית כלפי האיש גראס ומפעלו הספרותי. ממילא מתב-קשת ומסקנה, כי האיש מוחרם בשל מוצאו (הגרמני) והרי לא ייתכן שלא להבחין בין גרמני לגרמני ואם יש "גרמניה אחרת" כפי שהתבטא פעם מר דויד בן גוריון הרי ודאי שיש הזכות לגינתר גראס לייצגה, משה דור כתב בעניין זה ב"למרחב" מאמר מלא הת-מרמרות על היחס הזה לגראס הסו-ציאליסט והסופר האנטי-נאצי ואף העלה את החידוש, שמכיוון שלפי דיני היהדות הבן הולך אחרי האם, ומכיוון שאמו של גראס היתה פולניה, הרי שהסופר אינו גרמני אלא פולני לפי מוצאו... אבל גם בלי חידוד המוחות תוך כדי פולמוס מצער זה יש לשאול: למה להעליב אדם שרוב הגרמנים בארצו עולבים בו על שאינו "פטריוט" כשר בעיניהם ושדידותו לעם ישראל וגם עברו האנטי-נאצי אינם מוטלים בפרט שהועד הודה, שאין בכך משום בעניין זה ב"למרחב" מאמר מלא הת-בספק? ושוא צדקה חנה זמר, שהעירה ב"דבר", כי המצפון האישי שבנו "הוא שגורם לנו חוסר נוחות נפשית דווקא במפגש עם אנטי-נאצים מובהקים, כי

בכך (ידועה פרשת יציאת ערביי חיפה) והאחראים ליציאה הם מנהיגי מדינות ערב ומתכנני הפלישה למדינת היהודים דים למחרת יום הכרות העצמאות של מדינת ישראל.

אין מי שיאמר, כי סארטר לא גילה בעבר הבנה לשאלת האנטישמיות ורדיפות היהודים באירופה, אבל ביקורו במצרים ובישראל לשם ראית הדברים מקרוב מחייב יותר מ"נייט" ראליות מזהירה" בסכסוך הישראלי-ערבי. הוא מחייב התייצבות לצד שוחרי השלום נגד הקוראים להרס מדינת היהודים. בזאת יבחן סארטר הוגה-הדעות והאדם.

י. מישראל

ביותר", מה שהסופר המהולל לא ראה לנחוץ להמתין בהצהרת הצהרות אלה עד אחרי ביקורו בישראל מראה, כי מצבם של הפליטים מוסיף להיות הקלף הטוב ביותר בידיהם של מדינאי ערב ותועמלני ערב, והסברות ישראל-ות והעמדת עובדות על אמיתותן — אין בהן כדי לשנות הרבה את הרושם הקשה המתקבל אצל המבקר במחנות הפליטים. נקווה, כי אורח חריף ושנון זה יבין גם כן את האמת הפשוטה שהחזרת הפליטים לישראל — כמוה כסיכון קיומה של מדינת ישראל ולכן היא מן הנמנעות, בפרט שמייסדי המדינה ומגיניה לא תיכננו את יציאת הפליטים, ורבים מהם אף לא רצו

התפלספות יהודית כיום / המשך מעמ' 211

היהודית המאורגנת הוא להעתיק את המאבק על דמותה היהודית של מדינת ישראל, מן המישור הפוליטי במובהק, אל המישור הדתי במובהק. אין ספק כי המאבק במישור הדתי יהיה קשה פי כמה וכמה מן המאבק במישור הפוליטי, כי אז הדת היהודית לא תוכל ליהנות מפירותיהן של קונוונקטורות חברתיות, של קואליציות מדיניות ושל כושרי התימרון של עסקניה; אז היא תאלץ לסמוך על עוצמתה הפנימית, על יכולתה להתמודד התמודדות טוטאלית עם המאה העשרים ועל כוחה לשחרר — שיחרור אונתולוגי ולא פסיכולוגי — את האדם היהודי מכבלי משבריה של מאה זו.

כיום, הדת היהודית במדינת ישראל ומדינת ישראל עצמה, נמצאות בתקופה של "בינתיים", המקשה את החיים גם על הדת היהודית וגם על המדינה. זוהי תקופה שבה הדת היהודית סומכת עדיין על כוחה הפוליטי ומסתפקת בו; לפיכך לידי התמודדות של ממש עם החברה הישראלית לא הגיעה. יוצא אפוא, שלא רק על פי ההגיון הפנימי של המישור ההגותי עצמו ההתפלספות היהודית נתונה בתקופת בינים שבה הלימוד, המחשבה, המחקר ו... השתיקה בלבד הם בגדר האפשר, אלא גם מצד הסיטואציה ההיסטורית-החברתית הנוכחית של עם ישראל (לאחר הקמת המדינה), מצויה התפלספות זו בתקופה דומה של "בינתיים", שכן נחשפה דמות המשבר הפוקד באופן טבעי את הדת היהודית, אלא שזו טרם הגיעה לידי התמודדות של ממש עם משבר זה. ושוב, גם מבחינה זו אין זו תקופה יפה אלא לשתיקה, תוך כדי צפייה ואולי גם תקווה.

תל-אביב על המאמצים שהנהלתו משקיעה בהבאת תרבות צרפת בפני הקהל הישראלי.

● **בעמק מקווים ליבולי ברכה**, מוסר סופר "דבר" בעמק. מצב השדות בכל איזורי העמק משביע רצון. כמות הגשמים עלתה על הממוצע השנתי וגם חלוקתם היתה מצויינת לכן מקווים ליבולי ברכה בתבואות החורף, אם לא יחול שינוי לרעה באקלים. גם המטעים וגני הפרי נהגו מהגשמים המרובים ולילות הקור בחודשי ינואר-פברואר. שטחי המרעה הצמיחו עשב רב להנאת עזדי הבקר והצאן והנוף ירוק כולו במישור ובגבעות.

● **ראגה לגורל מחקר השואה** מביעה הועדה הציבורית לבדיקת "יד ושם" בשל המצב הנוכחי בתחום זה באוניברסיטאות מוסר "למרחב". הועדה פירסמה דין וחשבון לפיו מתברר שבמוסדות מחקר בארץ ובעולם אין די חוקרים צעירים הרואים ייעודם במחקר זה, למרות שמקומו הטבעי של מחקר השואה הוא במיכלות לא ניכרים לפי שעה, סימנים כי אמנם מצליחים מוסדות ההשכלה בארץ לגדל דור של חוקרי שואה. הועדה מביעה צערה כי עד כה לא נוצר בסיס לשיתוף-פעולה בתיאום המחקר בין "יד ושם" והאוניברסיטה העברית. הועדה המליצה בפני שר החינוך והתרבות לבוא בדברים עם הגהלות שני המוסדות על מנת לתאם פעולת מחקר משותפת לשניהם. כן הומלץ ששר החינוך יבוא בדברים עם האוניברסיטאות במטרה למציאת דרכים לטיפוח חוגי לימודים על השואה.

● **חיל הים הישראלי** עומד לפני שידוד מערכות בקליטת כלי שיט חדשים מוסר "דבר". עד לתקופה האחרונה לא נהנה חיל הים מזכויות יתר לעומת הזרועות האחרות של צה"ל. "אין זה סוד", כותב

● **המשורר ט. כרמי**, שהוזמן להצטרף אל חבר היועצים שלידי ה"מכון לתרגום ספרות עברית ללועזית", עם הופעת שני הכרכים הראשונים של "השירה העברית בתרגום אנגלי", לא נענה להזמנה. תשובתו ליו"ר המכון, ב"י. מיכלי, הודפסה ב"תרבות וספרות" של "הארץ" והיא מהחזק מאמר מקיף הכתוב בהומור ומוקיע את תרגום השירים העברים לאנגלית כשיא של רישול וחלמאות ספרותית שלא נודע כמותה.

ט. כרמי מציע למכון לרכוש מילון עברי אנגלי (ואם אפשר — גם אנגלי-עברי)... "אנקריאון על קוטב העצבון" לאצ"ג תורגם כ"אנקריאון על בול עץ או קורה"... ה' הידיעה של "משירי החורף" נדהה אל "אריה בעל הגוף"... השור האבוס הוכנס לאיבוס... ושלמה המלך אוכל מספוא. "הכניסיני תחת כנפך" הפך ל"כנפיך"... "החצוצרה נחביישה" מתורגם:

The Trumpet That Dried Up...

ט. כרמי מסיים: "אני מקוה, שעצותי יסייעו בידי העורכים השוקדים על המלאכה. באמת, אין צורך להודות לי בהקדמה".

● **תערוכת רודן נפתחה בתל-אביב** על ידי שגריר צרפת בישראל ובנוכחות שר החינוך והתרבות. בתערוכה מוצגות 95 מיצירות הפסל הצרפתי הדגול: 50 פסלים ו-45 רישומים ואקווארלים. לטקס הפתיחה הוזמנו חברי הסגל הדיפלומאטי וקהל מאות איש שמילא את אולמי מוזיאון תל-אביב. שר החינוך אמר כי התערוכה חשובה לכל חובבי האמנות בארץ והיא תשמש מקור השראה ליוצרים. שר החוק, אבא אבן, ציין בברכתו בכתב כי במסגרת חילופי התרבות בין שתי המדינות מעמידה צרפת לרשותנו מדי שנה כמה מאוצרותיה היקרים ביותר כמוזיאון בורדו ו"קומדי טראנסזי" ואילו שגריר צרפת הודה למוזיאון

אילת, הרב הראשי הרב יצחק נסים, שגירי שודיה בישראל, ראשי האוניברסיטה, אנשי הסגל האקדמי, סופרים ואישי ציבור והסופר עצמו. התערוכה כוללת מאות מוצגים, כתיבי יד, מכתבים, עתונים וצילומים המקיפים את מכלול יצירתו של עגנון מימי נעוריו בעיר בוצ'אץ ועד לקבלת פרס נובל.

מקום מיוחד בפתיחת התערוכה תפס שולחן תצוגה שעליו מונחת, על גבי קטיפה אדומה, התעודה המקורית שהוענקה לסופר מידי מלך שודיה לרגל הכרתו כחתן פרס נובל לספרות.

● **הסופר יהודה בורלא הגיע לגבורות** ולרגל המאורע רואיין על ידי כתב "משא" יצחק בצלאל. הסופר סיפר כי הוא כותב 4-5 שעות ליום ועליו מוטלים שתי עבודות גדולות: את הטרילוגיה על רבי יהודה אלקלעי ואת כתיבתו מחדש של ספרו "בת ציון" שבזמנו כתבו בחיפון רב. לשאלה אם התכוון בורלא לתת ביצירתו בטיי להי של יהודי המזרח נענה המראיין כי "כל מספר יכול לספר רק על בני עמו החיים בסביבתו". בורלא חי בין יהודי ספרד והמזרח שאותם הכיר ואת לשונם ידע. רומן היסטורי לעומת זאת נכתב לא על סמך היכרות אישית אלא בהסתמך על קריאה במקורות. "מעולם לא כתבתי על ספרדים משום היותם ספרדים", אמר הסופר, "ולא התכוונתי להראות מה הם ומהי תרבותם. בדיעבד נתקבל מעין גילוי משום שקוראים מעריבים חשבו שלספרדים אין ערכי תרבות ואין להם במה להתפאר. האמת היא שיש לספרדים מנהגים נפלאים ומסורת יפה. יש אינו "גרנדזה" — אצילות — בכל אשה ספרדית פשוטה, ותכונות אלו באו לביטוי בסיפורי. משל למה הדבר דומה? זרקתי אבן ולא נתכונתי לקלוע לאינו מטרה, וקלעתי".

הסופר סיפר שבימים שהחל לכתוב לא היתה הבדלה כה רבה בין ספרדים לאשכנזים. לפני חמישים שנה היו הבדלים דתיים ולא חברתיים ואילו בין בני הדור הצעיר מקרב שתי העדות היו יחסים טובים. לשאלה אם נתקל בקיפות בשל מוצאו הספרדי תיך ואמר: "אולי יש לי יחס

העתון, כי בסולם העדיפויות של רכש כלים חדשים יקדמו לו בראש וראשונה חילת האויר והשריון". לאחרונה, מוסיף העתון ואומר גברה התודעה הימית במדינה לא במעט בעקבות התעצמותו של הצי המצרי. מפקד חיל הים הסביר כי סדר הכוחות החדש מחייב הכרת מקצועות חדשים והתמצאות בתחומי טכנולוגיה שלא ניצבו בפניו בעבר. חיל הים בונה עתה בית מלאכה מודרני ומשוכלל ביותר לאלקטרוניקה וכן עוסקים בחיל בבניית מיתקן תחזוקה לתיקון כלי שיט קטנים, מדוחים ומיתקנים אחרים.

מפקד חיל הים הדגיש כי הבעיה העיקרית העומדת בפני החיל לקראת קליטת הכלים החדשים היא בעיית כוח האדם — מסקרים, קצינים ובעלי מקצועות בכירים והדבר חשוב שבעתים בשנת מעבר כגון זו.

● **ספר זכרון לקהילות שאלוניקי** יצא לאור בתל-אביב, וברוך קרוא מספר על כך ב"מעריב":

"מה שהיו חילנה, חארשה ואודיטה ו... ערים אמנות" אחרות ליהדות האשכנזית היתה שאלוניקי ליהדות הספרדית וגורלה היה כגורלן, אלא שהיא עתיקה מהן. ימיה כימי הבית השני, מלפני החורבן השני ומאז לא פסק יישובה עד לחורבנה בידי הנאצים". ברוך קרוא מהלל את הקובץ שלדעתו הוא מן המצויינים בין כל ספרי הזכרון לקהילות שניספפו. הוא יצא לאור על ידי המכון לחקר יהדות שאלוניקי, התאחדות עולי יוון בישראל ומוסדות אחרים.

הספר מלא ובוודו חומר לתולדות היהודים והיהדות בימי הביניים ובדורות האחרונים שרובו אינו נפוץ בספרות של חכמי אשכנז. בקובץ מפת קהילות היהודים ביוון לפני השואה ומאמרים מיוחדים מוקדשים לספרות ולעיתונות בלאודיו ולתיאור פעלם של יוצאי שאלוניקי אחרי השואה, ביחוד במדינת ישראל.

● **ארכיונו של ש"י עגנון** נמסר למשמרת, לסידור ולעיבוד בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. התערוכה נפתחה במעמד נשיא האוניברסיטה אליהו

הַעֲרָכוֹת וְדְבָרֵי-בִקְרָת

ראובן ואלנרוד בסיפוריו

(קווים אחדים לדמותו)

מאת אברהם אהרוני

ראוי הוא ואלנרוד להערכה מעמיקה ומפורטת של כתביו הבלטריסטיים, כי אומנם מספר חשוב הוא שהעמיק חדור לתוך נפשותיהם של גיבוריו למרות הפשטות החיצונית של צורת כתיבתו ועל אף סגנונו הקל והקולח שאינו דורש מאמצים יתרים מן הקורא. אולם אני אעסוק כאן רק בסיפורת שלו המקובצת בשני ספרי סיפוריו, "בדיוטה השלישית" (דביר, 1937) ו"בין חומות ניו יורק" (מוסד ביאליק 1952).

מה הם עיקרי תרומתו של ואלנרוד לסיפורת העברית? בתכלית הקיצור הייתי אומר שהוא הושפע אשר למצע הרעיוני של הסיפור מן הפילוסופיה של

זעקה נגד נוהגו של עולם ובורלא התכוון להביא בני אדם לידי פקחת עיניים ומחשבה. ברנר חי בתקופה של אזלת-יד וחוסר תקווה, והוא חי בהרגשה שהוא אחראי לעתיד העם. בורלא אמר שיש מעט סופרים מיוצאי ספרד ונראה לו שבחברה הישראלית כיום יש מעברים חריפים מדי, אין הויי מגובש של חיי משפחה, בית ובית כנסת או מנהגים שמישהו יוכל להתרשם מהם וכל אלה חומרים שמהם נעשה הסיפור אך אין לו ספק שבעוד עשרים-שלושים שנה, כאשר חיים אלה יגיעו לגיבוש יהיה לנו סופר ספרדי גדול. לדעתו כל הנכתב אצלנו עכשיו הוא בגדר ספרות-מעבר. סופרים כמו יזרה, שמיר ומגד הם המשך הישג שלפני קו המדינה. לדעתו הסופר מגבש את עולמו בתקופה שבין הילדות והבגרות; הערכים, המאורעות והרשמים שמצטברים בתקופה זו, מהם הוא חוצב ביצירתו. וככל ש"מחצבה" זו גדולה יותר — יצירתו גדולה יותר.

י. ר.

מיוחד בכל מקום... זה כמו באנקדוטה שמספרים על שחקנית מפורסמת בארץ שאמרה: "אני לא מבינה מדוע כולם מתלוננים על היחס בקופת חולים — הם תמיד כל כך אדיבים אלי".

לשאלה אם לדעתו קיימת אפלייה כלפי יוצאי אסיה ואפריקה ולכך השיב שאינו מעורב כל כך בנעשה יום יום אך נראה לו שקיימת אפלייה. בדרך הטבע סובל המיעוט מידי הרוב והיה זמן שהאשכנזים בארץ היו ב"גלות" אצל הספרדים. החכם-באשי, למשל, היה תמיד ספרדי והממשלה הכירה בו כנציג כל היהודים ואליו פנו בכל ענין ציבורי. נראה לבורלא כי חלק גדול מהרגשת הקיפוח בא בשל הפקידות בכל מיני מוסדות וכי שינוי היחס מצד השכבה הרחבה של הפקידות ישתק הרגשת קיפוח יותר מאשר הגדלת הייצוג של הספרדים בכנסת.

יהודה בורלא הירבה לספר בראיון על השפעת ברנר עליו שהיה עורכו הראשון. בורלא התכוון לכתוב דברים שיש בהם משום צעקה נגד עיוות מכל סוג שהוא. זו

דיואי האמריקני, היא הפילוסופיה אשר אינה מכירה בקיים ועומד, וטוענת כי הכול הולך ומשתנה מיום ליום, כי החיים הם במצב שוטף הוא תדיר, ואין יציבות בחברה בכלל, ולא כל שכן בחיי הפרט. ביודעים או שלא ביודעים חדרה הכרה זו לסיפוריו, קנתה שביתה בלב גיבוריו, והיא היא היוצרת ורוקמת את הווייתם.

מתוך עיקר ראשון זה, ממילא, יוצא גם עיקר שני, והוא שחיי הגיבורים צמודים לקצב חיי המטרופולין, ישוב-הענק על כול שאונו והמונו. מדובר במצבי חיים בלתי יציבים, שהם אופייניים לגבי הכרך. ומכאן גם תלישותו של היחיד, חוסר הכיוון אשר בחייו היומיומיים. זהו הרקע אשר עליו מושתתים חיי גיבוריו של ואלנרוד, ואותו, את הרקע הזה, היטיב לתאר ועלה בידי המספר ליצור טכניקה סיפורית הוגנת ומתאימה, המגלה לעיני הקורא את סבלות האישים בסיפורים, שמחותיהם, תקוותיהם ושאיפותיהם.

כאמור, חוסר יציבות ותנועה בלתי פוסקת הם מסממני הסיפורת הזאת, ואומנם כן הוא. ברוב הסיפורים שבהם הגנו דנים, לא רק חיי הגיבורים הם במצב שוטף ומשתנה כי אם כל החיים הסובבים אותם ובתוכם הם פועלים. הנה ד"ק גרשין בסיפור "גחליליות", החוזר מן הצבא ומוצא כי דורו ניתק ממנו. אינו צעיר עוד בין הצעירים ואינו מבוגר בתוך המבוגרים. והריהו מרחף לו נשמה ערטילאית בתוך חברה ערטילאית. חברה זאת אשר ליציבותה ולוודאותה ציפה כל זמן היותו בצבא, הנה גם היא בלתי ודאית, בלתי יציבה ומשתנה. ומה נותר לו לגרשין מלבד הבידודות המעיקה, שהיא היא אמת החיים היחידה שאין עוררין עליה?

משום כך גם רבה התנועה בסיפוריו של ואלנרוד. אין עולמו של הסופר חיי גיבוריו סטטיים. מכוניות אצות רצות, רכבות הומיות ומטרטרות: "מורגש היה כוח חסון מהיר והודף, כוחה הגיגנטי של ניו יורק. הכול רעד והתנועע." (בדיוטה השלישית) ואף האנשים הפועלים בסיפורים כמוהם כרכבות: "ראה (גרשין) את האנשים מתרוצצים סתם. בורחים זה מזה. נפגשים ונפרדים. פעמים לנצח." (גחליליות) והסגנון אף הוא מקוטע, קצר נשימה, בהתאם לקצב הענק הזה, הוא הכרך.

רבים הסיפורים על העיר הענקית, אשר בהם משתקפת הזרימה התדירה והבלתי פוסקת. בסיפור "הזיות בוקר", למשל, כשרואה המהנדס ווילקא שהנהו ריק ומרוקן מכול, משנתברר לו שאינו אוהב את פולין אשתו, רואה הוא לפני עיניו: "רכבות אצות ורועשות מעל לראש, בני אדם ממהרים באוטומובילים, נכנסים לקרונות החשמל, באים, יוצאים. והוא יחידי". אפילו העצים, כביכול, אינם יציבים: "אותו עץ עצמו אחר הוא בבוקר ובערב, ביום שמש וביום סגריר". זהו הכרך, לרבות העצים אשר בקרבו.

והאדם בכרך מהו? וכאן תשובתו של ואלנרוד חריפה וכוללת. ניתנה אמת להיאמר שכל אמריקה לכרך אחד היא דומה, אשר בו האדם בודד וגלמוד. ובודדים גם האנשים במקומות ישוב קטנים. גלמודים הם ובודדים כרעיהם במטרופולין. ופה העמיק ואלנרוד ראות והבן. בדידותו של האדם בימינו בדידות

„בית בכפר“ סיפורו האחרון של ראובן ואלנרוד

מאת חיים ליף

ראובן ואלנרוד היה בעיקרו מספרו של הכרך, אולם אף מבין חומות ניו-יורק היבהבה עיירת המולדת הישנה, היא ואנשיה, מראות הנוף והוויות החיים שלבה. בן העיירה והכפר העלה גם בסיפוריו הכרכיים הדים מנסיונות „בראשית“ הנעוצים בקרקע המולדת הישנה, נסיונות הקרובים ביותר לרוחו ולשרשו. לא מקרה הוא שמסגרת ההתרחשויות באחד מסיפוריו הטובים ביותר „כי פנה יום“ היא „בחיק הטבע“ שבהרי הקטסקיל, במלון מאוכלס בני-כרך

כוללת היא. אפילו הצטרפותו של היחיד להפגנה רבת-עם אינה תריס בפני בדידות: „לפני רגעים אחדים נראו כגוש אחד ההולך ושר, כנפש אחת. והנה נתפרד הגוש, נהפך להמון אנשים בודדים. כול גוף הצטמצם לתוכו, לתוך חייו הפעוטים שלו, לתוך בטנו ורגליו ושלדו הקטן“. (גחלילית). גורלו של דז'ק, גיבור הסיפור הזה, הוא גורל הבודד המתמוטט ונכשל, וסופו שהוא מפיל את עצמו מן הקומה העליונה דרך החלון ארצה.

לא כל גיבוריו של ואלנרוד בעלי מרה שחורה הם. יש גם אור ואף שמחת חיים בסיפורים. ברם רוב הגיבורים הנאתם מן החיים איננה הנאה שלימה. מטולטלים הם בין תקווה לפחד והפרוץ מרובה על העומד. בסיפור הארוך והמצויין, „על יד וון קורטלנד“, בצאת סילביה, אשתו של סעם פינקל, לקליפורניה לבקש מרפא לביתם החולה, וכשסעם נשאר לבדו בתחנה לאחר צאת הרכבת, מרגיש הוא כי אבן גדולה נגולה מעל ליבו, ועולם חדש יפה מתגלה לפני עיניו. כן, עולם יפה דווקא, למרות מחלת ביתו האנושה. וגם ווילי, התלוש הזה, שעסק אפילו במכירת קוקאין, ועכשיו הוא מין „הובר“ מלא זכרונות מתפלספים, רואה גם יופי בחייו. אולם הוא אינו משלה את עצמו וידוע ידע כי היופי הוא זמני מאוד, קצר מאוד.

מכיוון שזרימת החיים היא שוטפת תדיר, ללא מטרה עומד האדם בפני גורלו נבוך ואינו יודע לאן לפנות. ומה הוא עושה? הריהו מתרוצץ ללא כיוון: „באה השעה לאדם והוא רואה לפתע פתאום כי חייו עוברים וצר בעשה לו. מתכווץ הלב, והוא מתחיל להחפז, למהר, בהלה תוקפת אותו. מתחיל הוא לרוץ בלי כוח“. (על יד וון קורטלנד). מעטים הגיבורים בסיפורי ואלנרוד הפועלים על דעת עצמם, העושים מעשה רציני, פעולה מכוונת ומתוכננת. האדם אינו בעל רצון משלו, נדחף הוא בידי החברה, שהיא גם היא נדחפת בידי זרימת החיים התמידיים, הבלתי פוסקים.

ובתוך חיים בלתי יציבים ושוטפים אלה מגלה ואלנרוד הבנה עמוקה לנפש האדם הסובל ומתענה.

המבקשים נופש ותענוגות. סביבה זו של שדה ויער, של חוות אכרים ונאות דשא — משמשים רקע לתיאורים שמראות-נוף והילכי-נפש ממוזגים בהם כאחד. התנודה הגופנית והנפשית מציינת, כידוע, את אופי סיפוריו של ואלנרוד. ואם ב"באין דור" תגודה זו ראשיתה נעוצה בחיים המתפוררים באירופה, בהתמוטטות זו של אשיות חיים שניראו זה לא כבר כמוצקות ומקוימות וסופן בעולם החדש הזר והסואן, הנה ב"בית בכפר" חוזר המספר אל ימי ילדותו בכפר מולדתו.

תחושת הילד בסיפור הזה היא תחושה ערה וחייה והסתכלותו הסתכלות חודרת ונוקבת. האם כך ניגלו אל ואלנרוד הנפשות שהוא מתאר אותן באותה תקופת ילדות רחוקה? ונוף זה שהוא מעלה על כל חליפות המראות והגונים שבו — האם ראייתו את הנוף הזה או כראייתו בזמן שנתגלה לו מחדש כשנוקק לו זיקה אמנותית? יתכן שכמה קווי ציור וסיפור הושלמו על-ידי דמיונו היוצר של המספר, אולם פרטי הענינים שמעלה ואלנרוד מנבכי ימי הילדות המופלגים חיים ומפרכסים הם במידה רבה כל כך עד שלעתים נדמה שלא יוכל שנים ועוד עשר שנים מבדילים בינינו לבין האנשים והסביבה המתוארים ב"בית בכפר", אלא שהדברים מתרחשים לנגד עינינו ממש. ואלנרוד מטעימנו גם ב"בית בכפר" מסממני הסיפור המשוכחים והפשוטים ביותר של המספר: נאמנות זו אל המציאות, שאינה מוותרת על "פכים קטנים", על כל קו וקו טיפוס, ארשת פנים, תנועת גוף ואופני דיבור. האדם מופיע בדמותו השלימה, בהליכותיו ובנימוסיו, במיזגו ובחליפות רוחו.

ישנם בסיפור זה, ב"בית בכפר", כבסיפוריו האחרים של ואלנרוד, הדים ממספרינו הריאליסטיים, מש. בן-ציון ומי. ד. ברקוביץ, ביחוד מיצירתו של האחרון, שקרקע-מולדת אחד להם והוויות-חיים משותפות. לכאורה טיפוסים אלה ונסבות החיים המתוארים אצל ואלנרוד ידועים לנו משכבר, שהרי הפכו בהם מספרינו מאז מגדלי ועד תלמידי-תלמידי, אולם אין יצירה ללא חידוש. דווקא ההווי הכפרי לא טיפלו בו מספרינו טיפול אמנותי רחב וממצה כבסיפורו של ואלנרוד. מעטות הדמויות בספרותנו כדמות זו של הסב, יהדי פשוט ותקיף, חסון בגופו ועז באמונתו, אמונת אבות כנה ויסודית. דמיונו כאלון זה ששרשיו עמוקים ומסועפים וענפיו מרובים ומצילים, שאפילו רוח תזזית אינה עוקרתו. יניקתו של הסב מן "הפריץ", חצרו ואחויותיו, אך אין ביחסים משום כניעה והתרפסות, כי אם יחסי כבוד — עד כמה שמעמדו "האצילי" של "הפריץ" מחייב...

אימתו של הסב על הבית ועל יושביו וכל ענייניו יישקו על פיו ודברו חוק. אדם קשה ו"רודה" הוא הסב, אך אינו גס-רוח. להפך, ביתו פתוח לעניים, לעוברי אורח וליהודים שפרנסתם הדלה על משא-ומתן או מלאכה בכפרים. מלבד הסב, מתגלים לפנינו ב"בית בכפר" דמויותיהם של אשתו ובניה, האורחים ששיבתם בבית ישיבת קבע, כגון לייבל בעל העיטרן וזליק "דראטובניק", או מתקן הסירים, וגרי הכפר. האשה, שמורא בעלה עליה, והיא כולה כניעה בפניה, מסיחה ושופכת את לבה בהעדרו לפני זליק ומגוללת לפניו פרשת חיתה.

ספרים וסופרים

לינה שחור משחור

השם „לילה“*) לא במקרה נבחר על ידי מחבר הספר אדגאר הילנרנאט, אחד מפליטי החרב של מלחמת העולם השנייה. שם זה כבר נבחר, אגב, על ידי אחדים מקודמיו. ולא בכדי נבחר, שכן קשה לסכם במלה אחת את מה שעבר עליהם, על פליטי חרב אלה, ואת מה שעובר עליהם גם עתה, בביעותי לילה. הספר הזה מוקדש כולו לא לזועות הנאצים אלא לזועות ולשמות שעשו הנאצים בנפש קרבנותיהם. כי עובדה היא שאין להסית את הדעת ממנה, כי הניהיליזם הנאצי בא להוכיח, כי לא רק המתעללים בקרבנות אלא גם קרבנותיהם עוללים היו ליהפך לחיות טרף. ברוב הגדול של המקרים לא הצליחו להוכיח זאת, אך שיפלותם

*) Edgar Hilsenrath: Night; Doubleday Publishing House, New York, 1966, 464 pp.

ואף זליק מזיל אמריו ומגלה מצוקות לבבו לפני עקרת הבית ולואט באזנה גורל בנותיו המשרתות בעיר הקרובה בבתי זרים והגתונות לפיתויי היצר ועל מבוכת הפגישות עמהן.

נסיונות חיים צרים הם אלה ורגשות דלים, אך כמה אנושיים הם הכאב, העלבון, המבוכה והפחד — ממשיים ונאמנים כל כך!

ואלנרוד עומד על הישן המפרפר וגווע ועל החדש העולה השופך את ממשלתו על הדור הצעיר. והחדש גם לו פנים שונים ומשונים, פנים נוחים ומסבירים ומעוררים הדים עתיקים וכיסופי־תחייה; וחדש שפניו נועמים, המבקש לסלול לעצמו דרך ולבנות את בנין העתיד ביד חזקה ובורוע נטויה. „החדש“ מופיע בדמות „הרבי הארוך“, הכובש את הלבבות בשוררו משירי המולדת הרחוקה השבה לתחייה ממחברת „כינור ציון“; ובדמות המורה שבא אחריו זמירות אחרות בפיו, זמירות על מלחמת מעמדות, על מרד ודרור והוא כולו דין והחלטה וביטחון עצום באמיתו ובצידיקת דעותיו. ברשת אמריו החותכים והמוצקים נלכדות בנות הבית והוא „המשולח“ המבשר כאילו את הרס המשפחה ומשטרה המסורתית.

והרס זה אינו מאחר בוא. עוד לפני שהסב נופל למשכב ואינו יכול להזיז אבר, סמכותו מתמוטטת, אם גם למראית־עין עדיין בני הבית מציינים לו. שוב לא יהיה יורש לבית ולטובו, לחצר הגדולה, לשדות ולתנובתם. מיכל, לא־יוצלה זה, שחזר מאמריקה ומתמרד נגד סידרי היחסים עם „הפריץ“, הוא חסר־אונים, רצון ויוזמה לכלכל ענייני המשק; ואף אליה, שירש כושר עשיתו מאביו (הוא „הסב“), אף הוא הולך אחרי ליבו, אחרי דרכים זרות. גם הבנות ניתפסות ל„רוחות החדשות“ והעזובה מתדפקת על בית יהודי מאושש בכפר. תמוטת הבית מסתמלת במשפט אחרון פשוט זה שמשמיעה עקרת־הבית ברוח הריאליזם הבהיר והעממי של ואלנרוד:

— כל הלילה היה השער פתוח. החזירים ודאי עשו תל־עולם בגן הירק.

הטבעית והתנוונותם היתרה כאלו ביקשן אישור לעצמן אצל קרבנותיהם ודחפה אותם לקראת מישנה אכזריות שאין לתארה כלל.

אדגאר הילזנראת היהודי הוא יליד גרמניה. הוא גורש עם הוריו למוהילב שבאוקראינה בעודו ילד בן י"ג שנה. שם נאלץ לעבוד עבודת כפייה בבית חרושת למוצרי ברזל. גם לאחר ששחררה מוהילוב על ידי "הצבא האדום" לא נסתיימו צרותיו של הנער, שנעצר (הלא אזרח גרמני היה!) ונידון לעבודת פרך בדונבאס. בשנת 1947 עלה בידו להימלט מערבה עם אנשי "הבריחה". הוא הגיע למדינת ישראל. אחר כך מצא את בני משפחות בצרפת ומשם היגר לאמריקה.

הספר "לילה" דן בעיקר — כאמור — ברישומן של שנות הסבל והעינויים, הרצח והרעב בנפשות קרבנות המשטר הנאצי בימי המלחמה; כיצד התקיימו והתייחסו זה לזה הקרבנות של משטר זה; כיצד ניטשטשה דמותם של רבים שנבראו בצלם בחשכת ה"לילה" האיום שירד על אירופה וכיסה את עין הארץ.

לא ייפלא אם ספר זה מזעזע עד היסוד את הקורא בו יותר מהספרים על מעשי הרצח והעינויים של התליינים הנאציים. דווקא משום שהתליין הנאצי ממעט להופיע בעלילת הספר הזה ודווקא משום שהוא מטפל במעונים ובנרדפים ובמתרחש בינם לבין עצמם — נורא המראה המתואר ומחריד מכל. אין הילזנראת סופר מהיר וסגנונו אינו מלוטש ומהוקצע. אבל שפתו של עד ראייה זה, שהיא לפעמים שפת עלגים, מרתיעה ומזעזעת יות משפתם של אחרים, המבקשים אפילו בספרות השואה להגיע לכלל אפקטים ספרותיים. הילזנראת הוא עד, וברור שהוא עד נאמן, ועדותו היא אות קלון לאנושות. מבחינה זו הוא קבוע לעצמו מקום מיוחד בספרות השואה הענפה ורבת היגונים.

שושלות בארצות הברית

ספרו של סטיפן הס "שושלות מדיניות של אמריקה" (***) הוא ספר נדיר באיכותו ובטיבו ההיסטורי המעולה. הגישה היסודית של המחבר לא פגעה אף כמלוא הנימה בשטף הסגנון ובוודך הרצאת הדברים. הנושא כשלעצמו יש בו חידוש, שהרי למרות מה שחוקת ארצות הברית אוסרת במפורש מתן תארי אצילות ואין זה מדרכה של רפובליקה לעודד המשכילותן של שושלות בשלטון, הרי עובדה היא שבחייהן המדיניים של ארצות הברית תפסו משפחות מסוימות, רמות יחש, או גם כאלו שגדלו מכוח יחוס עצמן, מקום נכבד מאוד. המחבר מתחיל במשפחת אדמס וגומר במשפחת קנדי. הוא מעלה כמאתיים דמויות של מדינאים, שתפסו מקום מסוים בהיסטוריה של אמריקה ושהיו בני שושלות מסוימות, מהן הידועות לכל בר-בירב ומהן שנשכחו כמעט בינתיים. הצד השווה שבהן שהן מעידות, כי גם בתנאי הבחירות הדימוקראטיות בארצות הברית אין המדינאי יוצא לזירה בחינת "יש מאין", אלא הוא נשען על הבסיס השושלתי, אם מבחינת המסורת המדינית ואם מבחינת הנכסים, או היחש. המדובר הוא איפוא גם במשפחות מפורסמות בזמננו כגון זו של רוזבלט, טאפט, לודג' וקנדי, וכן גם במשפחת ואשבורן, למשל, שנתפרסמה מאמצע המאה הקודמת בנה, שארבעה מבניה נבחרו בכתיאחת לקונגרס. ארבעתם ייצגו בבית הנבחרים את מיין, אילינוי, ויסקונסין ומינסוטה.

ספרו של הס מלא עובדות רבות-עניין מתוך ההיסטוריה המדינית של ארצות הברית, תוך העלתם והבלטתם של הקשר המשפחתי ושל ההישענות על השושלת ועל "מורשת האבות" המדינית והחומרית כאחת. בפרק על משפחת קנדי מסופר, כי קאטלין, בתו של רוברט קנדי, הביאה פעם את אחיה הצעיר ג'ון לתנות כל-בו, והנער השתובב ולא נהג

**) America's Political Dynasties, by Stephen Hess, Doubleday & Co., New York, 736 pp.

בנימוס. פנתה אליו בארשת־פנים חמורה ואמרה: „היה שקט! בהתנהגות שלך אתה גורם לנו הפסד קלות!“...

הס מסיק ממחקרו היסודי והמקיף, כי האומה האמריקנית העדיפה במשך שתי המאות שחלפו לבחור בבני „אצולה לא־רשמית“, דור אחרי דור. 1,700 מתוך 10,000 איש, שנבחרו לשני הבתים משנת 1774 ואילך, השתייכו ל„שושלות“ האמורות. מתוך 16 שושלות, שהספר מטפל בהן באריכות, יצאו: שמונה נשיאים של ארה״ב, שלושה סגני נשיאים, שלושים סינאטורים, שנים־עשר מושלים, 56 חברי בית הנבחרים והסינאט ותשעה חברי הקבינט. המשפחות האלה רובן בכולן היו ממוצא אנגלו־סאכסי, ופרוטסטנטים, והן היו בעלות נכסים. שמונה ממשפחות אלה הגיעו לאמריקה בסוף המאה הי״ז ואחד־עשר ממיסדי המשפחות האלה היו ממוצא אנגלי. מבין 83 שנבחרו למוסדות המחוקקים היו 57 עורכי דין לפי מקצועם, אף כי כמה וכמה לא התפרנסו ממקצוע זה כלל ועיקר. הקבלה לתופעה זו אתה מוצא גם בצרפת ובפרט באנגליה, שבהן מקצועו „הטבעי“ של המדינאי הוא של עורך דין.

יותר ממחציתם של אנשי השושלות היו מיליוגרים או בני מיליוגרים. אמנם, המשפחות של העשירים המופלגים ביותר — כגון: אסטור, ואנדריילט וגאולד — התרחקו בדרך כלל מהמדינאות (להוציא את בני רוקפלר בזמננו). לפני חמשים שנה זיותר כתב צ׳ארלס ו. אליוט, נשיא מכללת הארווארד, כי „כדי שהחברה תפיק תועלת מחופש־התנועה והזמיבנה שלה, אלה שעלו בה לגדולה חייבים להישאר ברום המדרגה גם בדורות יבוא, למען יורחבו ויגדלו בהתמזה הרבדים העליונים של החברה“. הוא האמין „בחברה המתחילה באורח חפשי ובאצולה הנמצאת במצב היולי והיודעה לפנות מקום לכשרונות עולים חרשים“. מן המובא בספר זה ניכר, כי צדק הס באמרו, שהאומה האמריקנית בחרה במדינאי החברה שלה בהתאם להשקפה זו.

י. עין

תוך כדי קריאה

לא בחידות* (

המשורר בחדס והמחנך הוותיק, החבר אליהו יעקבי (יעקובוביץ), אותו ישיש־צעיר, שוב הפתיענו בימים אלה בספרו „לא בחידות“, שבתוכו כינס את מיטב שיריו, חזיוניו ותרגומיו לא פחות ממה שהפתיענו לפני כעשר שנים בספרו החינוכי „הבה נעלה“. כשאתה נוקט את הספר „לא בחידות“ בידך ומדפדף בו אתה מוצא להפתעתך והנאתך שהמשורר־המחבר מר יעקבי חיבר, כתב, צייר, עיטר וקישט במו ידיו עצמו באופן מאד ססגוני כל אות וכל שירטוט הנמצא בתוך הספר. ואתה תוהה ראשית כל על צורתו החיצונית המקסימה, על יפי אותיותיו ועל ציוריו הזעירים והמזהירים. לאחר מכן אתה שב לתחילתו ומתחיל לקרוא בו וטועם טעם הליריקה והשתפכות־הנפש העדינה והנאצלת. השירים מעלים הדים מן החיים של העבר הרחוק, חיי אהבה וכיסופים, יאוש ובדידות, נודדים וגעגועים. וטוב לנוע על גאות־הדשא ועל מי־מנוחות של שירה זכה זו.

המשורר אליהו יעקבי כינס את מיטב שיריו, חזיוניו ותרגומיו כשהוא מתקרב לגיל השבעים. כחובב פולקלור סיפח אל סוף הילקוט ששה שירי־עם יהודיים שבנעוריו שמע אותם מושרים בתפוצות הגולה וכמעט שנשכחו מפי העם והוא אספם להצילם מתהום הנשייה. ילקוט שירים זה הוא מיטב יצירת המשורר. מר יעקבי זכה אחרי החלטה מסיימת, אחרי נודים ארוכים וקשים, להגיע, בערוב יומו לארץ חלום־חיינו למונית־ישראל המשותררת, להאחז בה, ולהפוך במו ידיו אדמה שוממה שהוא יושב עליה לנן פורח והוא גם עורך בחן ובכשרון גן שירתו.

מאת צבי שמוך

* „לא בחידות“ ילקוט שירים מאת אליהו יעקבי, ישראל, תשכ״ה.

המאבק על חופש הביטוי והמחשבה בישראל *

סיבות שמצודתן פרושה על חיי הרוח של האדם כשם שהיא פרושה על חיי הכלכליים והחברתיים. ישנה סיבה פסיכולוגית המביאה לידי התנגדות לחופש המחשבה. האדם מטבעו הוא נמשך לעבר ולהוט אחר הנושנות שבדעות. כל דעה שהוד עבר עליה, ירבו הבריות להחזיק בה ולהגן עליה בפני דעות חדשות הבאות לדחוק את רגליה. חלק חשוב של הפילוסופיה מוקדש להגנתן של אמונות הבל. שערי הטענות „התהוכחות“ לא נגעלו בפני „עמקות“ של פילוסופים השונים היכולים לטהר שרץ בהגיון עקום ונפתל הנראה כזה, דק ועמוק.

ספר זה הוא בעצם כתב-אשמה המכוון כנגד רבים מבני עמנו שעמדו לשתן בדרכו של חופש המחשבה. חופש המחשבה ראשיתו ויסודו ביהדות. אברהם העברי הראשון מתריס כלפי ד'. אף על פי שהוא „עפר ואפר“ הוא שואל: „השופט כל הארץ לא יעשה משפט?“ הוא מדבר אל ד' בלשון של אזרה: „תלילה לך וי“ שפירשו: לא טאה ולא ראוי ולא הגון לעשות כן. במקום אחר אברהם אינו מתפעל מהבטחותיו של ד' ואומר „לו ישמעאל יהיה לפניך“. משה אדון הנביאים ממאן לקבל את שליחותו ואומר: „שלח ביד תשלח“. הוא קובל על ד' על שהרע לעם: „מאז באתי לדבר אל פרעה“. משה מתאונן על ד' מפני „שכלינו באפק ובהמתך גבהלנו, שמה עונותינו לנגדיך... כי כל ימינו פנו בעברתך“ וכו' (תהלים פרק צ). אף נעים זמירות ישראל מתאונן: „תמכור עמך בלא הון... תשימונו משל בגויים, מגוד ראש בלאומים... עורה למה תישן“... (תהלים מד). ירמיה הנביא „מדבר משפטים עם ד'. וכן אתה מוצא בנביאים שונים. ספרותנו העתיקה מעידה על חופש המחשבה. חז"ל אף הם התריסו כלפי שמיא ואמרו: תורה לא בשמים היא. ד' לא גער בהם אלא אמר: „נצחוני בני“. כל הבריות שקמים על חופש הדיבור והמחשבה בישראל מתנכרים לתעודתו ולרוחו ההיסטורית של עם ישראל.

חופש הדיבור והמחשבה הוא יסוד היסודות לתרבות, מדע וחברה מתקדמת. חופש זה הוא כפרה עדין הטעון טיפול והשגחה מעולה. בכל דור ודור קמים אנשים צרי לב, אדוקים משנאל ומימין, המבקשים ליטול את חופש הדיבור והמחשבה מבני האדם. אנשים אלו חיים על השגאה. הם אויביה של התרבות וחותרים תחת משאת גפשמ של נביאי ישראל, אשר היו חלוצי חופש הדיבור והמחשבה בעולם.

ספרו של ד"ר כרמלירויינברגר הוא מטעם זה חשוב ונכבד. יש לקבוע לו מקום של כבוד בספרות הדנה בפלא הגדול שהוא חופש המחשבה. כל החפץ להחכים ולהיגאל ממכתה של הבערות יעסוק בהיסטוריה שהיא גואלת את רוח האדם מדי אמותיו של ההוה ופורשת לפניו מרחקי ימים ושנים של תולדות הרעיונות ונפתוליהם. „ספר וסיף“ הוא היסטוריה של חופש הדעות בישראל. בזה הרים ד"ר כרמלירויינברגר תרומה לתרבות עמנו ולתרבות האנושות בכלל. הספר מקיף את תולדותיה של המלחמה כנגד חופש הדעות מזמן התלמוד עד ראשיתו של הישוב החדש בארץ ישראל. בו משתקפת היסטוריה של קנאות, מלחמת הישן בחדש והשמרנות של מורדי האור המצויים לרוב בישראל בעמים, בעבר ובהווה. המחבר עוקב אחר מאבק הדעות לכל פרטיו החשובים, מסביר, מפענח, מאיר ומכניס את הקורא לסבך מלחמת הדעות בפרקים רבי ענין ועמוסי תוכן. מתוך שפלתו של אדם אתה עומד על גדולתו. למרות כל המכשולים העומדים כאבן-נגף בדרכו של חופש המחשבה, רוח האדם פורצת גבולים וחורגת משלשלותיהן של מחשבות כוזבות ונפסדות.

המחבר חותר לקבוע את הסיבות הגורמות להתנגדות לספרים שלא גשאו חן בעיני מחנה זה או מחנה אחר. בודאי שקיימות

* ספר וסיף, מאת ד"ר משה כרמלירויינברגר בהוצאת מכון סורא — ישיבה אוניברסיטה, ניו יורק, תשכ"ז, 328 עמ'.

יצחק דוב ברקוביץ ז"ל

עם חתימת הגליון הגיעה הידיעה המרה על האבידה הקשה שאבדה לספרותנו במותו של המספרה-אמן, המתרגם והעורך, מן הדמויות המצוינות ביותר של תקופת התחייה — יצחק דוב ברקוביץ.

פטירתו של י. ד. ברקוביץ ביום ד', י"ז אדר ב' (29 בתורש מרץ), בגיל פ"א, חותמת פרשתי-יצירה עשירה ורבת תוכן וענין. על אף זיקנותו וליקוי ראייתו, הוסיף המנוח גם בשנים האחרונות לרקום מסכת יצירתו. בספריו "פוקי לדות" ו"יום אתמול" כי "יעבור" קיפל בראשון חברי זכרונות ובשני — רשמיו מארץ-ישראל בסוף שנות העשרים בהארה אמנותית צרופת סגנון וביטוי. בהוצאת "דביר" יצא לפניכֵן כתביו בעשרה כרכים: מנחם בארץ-ישראל, מחזות, ימות המשיח והראשונים כבני אדם. — כמתרגמו של כתבי שלום-עליכם לעברית וכעורך השבועון "התורן" (1916-1918) ו"מקלט" גילה טעם ספרותי מעורן ומשובת. הערכה עליו תבוא בחוברת הבאה. יהא זכרו ברוך!

נשף לכבוד ד"ר ישראל אפרת

לרגל קבלו פרס ביאליק והופעת ארבעת כרכים של שירתו ושני כרכים מהגותו, נערך מטעם ההסתדרות העברית באמריקה נשף לכבודו ביום ה' 30 במרץ, ש. ז. ישב בראש ד"ר יהודה פילטש, נשיא ההסתדרות, מראשי המתנכים העברים באמריקה וממנהיגי הוותיקים של התנועה העברית. דברי הערכה על שירתו של ד"ר ישראל אפרת נשא ישראל זמורה, המבקר הידוע. ד"ר גרשון א. תורגין עמד על

משנתו העיונית של חתן המסיבה. יונתן ברקאי, מתאטרון חיפה, קרא משיריו של ד"ר אפרת. קהל רב בא לחלוק כבוד למשורר והוגה הדעות, שנשא משא על "המשמעת השירית, או שירה ודממה". דברי ההערכה יתפרסמו בחוברת "בצרון" הבאה.

אורחים באמריקה המספרת רחל איתן

המספרת הידועה, מן המשמרת הצעירה של סופרים עברים, רחל איתן באה לביקור באמריקה ושותה בני-יורק. סיפורה של איתן, "ברקיע החמישי", מסכת-חיים מורכבת ומסובכת במוסד חינוך, זכה בפרס ברנר. — גבי איתן משתתפת במדור הספרותי ב"הארץ" במסה ובקורת.

ד"ר חיים רבין

ד"ר חיים רבין, פרופיסור לבלשנות עברית באוניברסיטה העברית בירושלים, הגיע לפני שבועות אחדים לניו-יורק. ב-22 למרץ הירצה בסמינר התיאולוגי בניו-יורק על "התפתחות השפה העברית מימי קדם עד תקומת מדינת ישראל". ההרצאה על שם חיים וייצמן נערכה מטעם המכון הישראלי בשיתוף המתלקה לחינוך ולתרבות של הסוכנות היהודית. ד"ר שאול ליברמן ישב בראש.

הביתן הישראלי בתערוכת מונטריאל

הביתן הישראלי שייפתח בתערוכה העולמית במונטריאל ישקף עלידי מוצגיו תקופות מכרעות בתולדות עמנו ואת חיי הכלכלה, החברה והתרבות של מדינת ישראל

משם שמות מלאכים. חופש הדעות בישראל טבוע בתרבותנו העתיקה. ספרו של ד"ר כרמלי-ויינברגר ראוי שימצא בכל בית בישראל. הקורא בו בעיון ימצא בו עונג. ד"ר גרשון א. תורגין

מטעם זה יש לתחזק טובה לד"ר כרמלי-ויינברגר בשל ספרו "ספר וסייף". במקום שהסייף שולט שם יאבד הספר. חופש המחשבה הוא תוחמה של היהדות. קבאות בדעות כנראה העלינו מבבל כשם שהעלינו

סופר" על סוגיות הש"ס, מעסקני הישוב הישן ומייסד אגודות לחקלאות, המשיך את עבודתו הספרותית-תורנית ופעל לטובת הישוב גם בשבתו באמריקה. באי דשבועות תשכ"ג נפטר בגיל של צ"ג שנה בניירורק והובל לקבורה בירושלים. הספר "שערי שמחה", נחלתו הספרותית של רא"ש בלומנטאל, כולל מדורות אלה; דברי תורה, מחקר ובקורת, זוטות, מאמרים ורשימות, הקדמות לספרים, וספרו "שיחת חכמים" — פולקלור תורני, שנדפס בשנת תרס"ג בירושלים, ועשה רושם על חכמי ארץ ישראל. לספר נלוו תולדות המחבר (מ"ב עמודים) וקונטרס "פרחי אהרן", ביבליוגרפיה של כתביו מאת א. ר. מלאכי. הספר יצא על-ידי בני המחבר: שניאור ועוריאל זליג בלומנטאל. את הספר אפשר להשיג אצל ש. בלומנטאל, 520 רחוב 110 מערבה, ניר-יורק.

אבידות

אהרן לייליס-גלאנץ ע"ה

בגיל של 78 נסתלק אהרן לייליס-גלאנץ, מראשי השירה האידית בתקופה החדשה ומעורכי הבמה והאסכולה הפיוטית "איגוד" בשנות העשרים, שיצרה זרם חדש בשירה הזאת. יליד הלוצלאוק, פולין, הגיע לאמריקה בשנת 1909. הוא היה חבר מערכת ה"טאג" מן היום הראשון להיווסדו עד מותו — תקופה של ג"ב שנה. — המנוח היה בין הלוחמים לאידישיון ונצטרף לתנועת הטריטוריאליסטים. — שיריו ומחזותיו "אשר למליך" ו"שלמה מולכו" תורגמו לעברית.

יוסף זולא ז"ל

בלוס אנג'לס נפטר המחנך והעסקן העברי החותק, מר יוסף זולא ז"ל. המנוח כיהן כנשיא ההסתדרות העברית בל.א. ויו"ר המגבית המאוחדת השנתית. וסייע עם כל המפעלים העברים באמריקה והראה חיבה יתירה ל"בצרון", שהשתתף בו גם ברשימות מספר. בן ס"ג היה במותו. בהלווייתו בכ"ט טבת הספידוהו: הרב דניאל מרט, פרוץ משה ליבמן, הרב ש. מנורי ומר שלמה בקרמן, ונשיא הסתדרות המורים, והחזן ברוך כהן. — שלום לעפרו!

בימינו — מלבד הישגי החקלאות, התעשייה, התרבות והספרות. — על-ידי הביתן תיפתח מסעדה, שתגיש מאכלים מזרחיים ומערביים כשירים. באלם מיוחד, סמוך ליציאה, יימכרו ספרים, תפצי אמנות, תקליטים ועוד.

נשף ל"ג פרייל ולכו שטיקר

ב-22 במרץ נערך מטעם הפא"ן האידי נשף לשני המשוררים הידועים גבריאל פרייל ומאיר שטיקר בבית ההסתדרות. ד"ר שמואל מרגושט, שישב בראש ציין בדבריו את ערכם ומקומם של שני המשוררים החשובים. המשוררים הקראו משיריהם והסבירו את דרכם בשירה. הנשף נתקיים לרגל הופעת ספרי שיריהם.

"נחלת צבי" — ביבליוגרפיה של כתבי ד"ר וויסלבסקי

בהוצאת "עכשיו", ירושלים, הופיע הספר "נחלת צבי", ביבליוגרפיה מועצה של כתבי ד"ר צבי וויסלבסקי ושל הספרות עליו, בעריכת ד"ר גדליה אלקושי. הספר מכיל 200 ע' זכו פרקים אלה: הקדמה; ספרי הו.; מאמרי הו.; הו. המתרגם; הספרות על הו.; מפתח כתבי העת והספרים; מפתח שמות האנשים. העורך מודה לאישים אלה שסייעו בעבודתו: יעקב דויד אברמסקי, ד"ר יונה דויד וא. ר. מלאכי.

ב" דבורה וויסלבסקי, אלמנת המנוח מטפלת בהוצאת ספריו של המסאי והוגה הדעות ועד עתה הופיעו הספרים: יחידים ברשות הרבים; ערובי רשויות; חבלי תרבות; במזל מאדים; על מצפה; אורות בדרך; הרומאן והנבילה בספרות המאה התשע-עשרה ומשנת זימל על רוח הרכושנות. בדבר פרטים לפנות אל הוצאת "עכשיו" ת.ד. 505, ירושלים.

"שערי שמחה"

לר' אהרן שמחה בלומנטאל ז"ל בעריכתו של א. ר. מלאכי יצא ספר "שערי שמחה", קובץ מאמרים תורניים וספרותיים של הרב אהרן שמחה בלומנטאל ז"ל.

המחבר, איש ירושלים, תלמיד-חכם וסופר תורני, מחבר ספרים ומו"ל שני חלקי "חתם

להתענג בפסח —

מצות

הארזווייז-
מארגארעטען

וכל מיני אוכל כשרים וטובי טעם

של

הארזווייז-מארגארעטען

אופי המצה היותר טעימה באמריקה.

היין הכי משובח והכי כשר
למהדרין מן המהדרין

הנהו דייקא

יין ליפשיץ

— המפורסם —

בטובו, בטעמו ובכשרותו
לפסח ולכל השנה

בית היין הזה נוסד לפני שלשה דורות באירופה
על ידי מוה"ר ליפשיץ ז"ל וממשיך בו

נכדו

מו"ה צבי ליפשיץ נ"י

קשטו נא את שלחנותיכם ביינות מאלאגא,
מאסקאטעל, טעקאי, סאטורן, בארגאנדי, עביר
קאנקארד ובכל המינים והמראות המשובחים
והנעימים, המשמחים לב ונפש וכן גם יין לחולי
סכרת.

כמו כן יש לקבל בכל חנויות מכלת ובתי מרוח
את מיץ הענבים שלנו הנעשה בכשרות, חפשי
מאקוקוהול וראוי לברכת בורא פה"ג.

LIPSCHUTZ WINE CO.
(MONTEREY WINE CO.)

119 Norfolk St. New York 10002

158 Broadway Brooklyn, N. Y.

Tel: 777-8080

THANKS — to all you wonderful people who filled up our reservation list for Passover so early. Sorry we had to tell so many of you we had no rooms but remember

YOU'RE WELCOME to join us for a delightful Spring Holiday any time starting May 3. Headline entertainment — supervised teenage & childrens program — indoor, outdoor pool — sundecks — 300 deluxe rooms with private bath — plus

- * Dietary Observance ① Supervision
superb dinning room in distinguished ANDRON tradition
- * Complete Spa & Health Club
2 gyms, whirlpiol, steam, sunroom
- * Conventions, Parties Special Weekends
unmatched facilities, group occasions

100% Air Conditioned — Free Parking

THE FAMED MAYFLOWER HOTEL/MOTEL/SPA

On the Boardwalk at Tennessee Avenue

MU 5-1956

ATLANTIC CITY, N. J.

Phila. WA 2-1266

Atlantic City 609-344-1161

YOUR HOST
DR. DAVID S.
ANDRON

A Wolf Corp. Enterprise
Jos. Wolf, Pres.
Leon Spilky, Treasurer

חג כשר ושמח!

ידידים יקרים של הצדקות המאוחדות
בירושלים ע"ה"ק:

כאשר אתם מכינים צואה לאחר ק"כ, בבקשה
להזכיר את המוסדות הקדושים ישיבת עץ
חיים עם י"ג תתי"ם ובתי חולים.

מר ד. ל. מקלר, נשיא

**UNITED CHARITY
INSTITUTIONS OF JERUSALEM**
132 Nassau St. N. Y. C. 10038
Suite 1119

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative — used for over 50 years.

Buy the Economy 98c size

Save as much as 54c

Also available in 43c and 19c sizes

When Nature "forgets" . . . remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

מחנות „מסד“ בארה"ב

החלוץ למחנות עברית

העונה הב"ב

הורים עבריים ומחנכים עבריים רשמו את ילדיכם
במחנות העברים

„מסד“ א' • „מסד“ ב' • „מסד“ ג'

א. למחנות

מתקבלים ילדים וילדות לכל העונה

בגיל 6 — 15

ב. לפרוודור המכון

מתקבלים בנים ובנות בגיל 15 — 16

המחיר לכל העונה — — — \$425.

ג. למכון ההדרכה

מתקבלים בנים ובנות בגיל 16 — 17

המחיר לכל העונה — — — \$350.

מחנות „מסד“ הם עולם מלא, עולם עברי
מסורתי-לאומי, התוסס חיים ויצירה, משחקים
ושעשועים. התוכנית התרבותית משלבת
בתוכה דרמטיקה, ומוסיקה וכל סוגי ספורט.
— השפה העברית שלטת בכל הפעולות —

הזרזו בהרשמת ילדיכם כי מספר

מקומות התניה בשלושת המחנות

מוגבל

לפרטים נא לפנות אל:

MASSAD CAMPS INC.

426 West 58th Street

New York, N. Y. 10019

Tel. 285-7240

SENIOR CITIZENS RESIDENTIAL HOTELS

KLEIN'S OCEAN MANOR — 1283 Ocean Ave., Brooklyn. Kosher. Approved N. Y. S. & City Dept. of Social Welfare. Personal service our finest recommendation. GE 4-9553.

CROWN HOTEL — On the boardwalk. Your home away from home. 170 W. Broadway, Long Beach, N. Y. 516 889-8900.

OCEAN CREST — Beach 62nd & Boardwalk, Arverne Rockaway. Rabbi Aisenstadt, Manager. Glatt Kosher. \$35.00 up. GR 4-8400.

BAT YAM HOTEL — Beach 125th & Boardwalk, Rockaway, Belle Harbor, N. Y. Luxurious, Private Baths, Shower, Phone, elevator. Special Diets. NE 4-6100.

NEW BRIGHTON — On Boardwalk, Long Beach, newly remodeled, beautiful rooms, personal care Mr. & Mrs. Weiss. 516 GE 1-0200.

PALACE — 275 E. Broadway, Long Beach, N. Y. Special Diets. 516 GE 2-9000.

ASBURY AMBASSADOR — 217 3rd Ave., Asbury, Pk, N. J. Bath, phone all rooms, elev. manned, 3 mls. strictly kosher. N. Y. 227-6155, N. J. 775-3500.

Schapiro's
NEW YORK STATE

**REAL
KOSHER WINE**

126 RIVINGTON STREET
NEW YORK, N. Y.

Try these famous for quality wines:

Malaga, — extra heavy
Concord Grapes — medium dry
Concord, Sauterne, Burgandy
Blackberry, Cherry, Loganberry,
Mead (Honey Wine), Rosé, Tokay.

Sold at all Liquor Stores

*most people call RIVERSIDE . . .
for the inspired service and
spiritual comfort RIVERSIDE
offers family and friends*

**RIVERSIDE
RIVERSIDE
MEMORIAL CHAPEL**

Funeral Directors

76th St., and Amsterdam Ave.,
New York — ENdicott 2-6600
Brooklyn * Bronx * Long Island
Mt. Vernon * Miami and
Miami Beach
Merton Rosenthal - Carl Grossberg

Directors

RIVERSIDE MONUMENTS

. . . more than fine granite. Each
memorial . . . be it a modest head-
stone or an impressive mausoleum
. . . is a mark of everlasting respect,
unconditionally guaranteed forever
by RIVERSIDE'S 50-year reputation
for quality. *Visit our showroom.
Call or write for illustrated Booklet*

GREETINGS FROM

**THE
GRAND
UNION
COMPANY**

חתמו והחתימו את ידיכם
על "בצ"ל"

All international airlines are offering new low fares—
fares that are based on your traveling with a group of 15 people.

**Now! Lufthansa introduces
“Pick-a-Group”...the only easy-does-it plan
for travelers to Europe on
the new low fares!**

“Pick-a-Group” is the exclusive Lufthansa system that computerizes
groups of 15 people wanting to fly to the same destination...
automatically qualifies individual travelers for the new low fares.

**All you need to do is call your Lufthansa Travel Agent!
“Pick-a-Group” does the rest!**

(Don't have a Travel Agent? Check the Yellow Pages!)

HERE ARE SOME SAMPLE LOW PRICE TOURS:

TOUR DESCRIPTION	DURATION	PRICE FROM N.Y.C.	DEPARTURE DATES
DISCOVER TRADITIONAL EUROPE Germany, Italy, Switzerland, France, England, Netherlands	21 days	FROM \$580	June 13, 27; July 11, 25; Aug. 8, 22; Sept. 5
DISCOVER RUSSIA AND SCANDINAVIA Russia, Denmark, Sweden, Finland, Poland and Germany	21 days	FROM \$630	May 23; June 6, 20; July 4, 18; Aug. 1, 15, 29; Sept. 12
ROMANTIC HOLIDAYS Southern Germany and Austria	16 days	FROM \$596	Every Monday from May 8-Sept. 18
RUSSIA AND EASTERN EUROPE Finland, Soviet Union, Hungary and Czechoslovakia	21 days	FROM \$840	April 24; May 8, 22; June 5, 19; July 3, 10, 31; Aug. 14, 28; Sept. 11, 25
ROMAN SOJOURN Germany, Austria, Italy, and Switzerland	15 days	FROM \$498	May 1, 15; June 5, 19; July 3, 17, 31; Aug. 14; Sept. 4, 18; Oct. 2, 16
BIBLE LANDS JOURNEY Egypt, Lebanon, Damascus, Jordan, Israel and Greece	17 days	FROM \$907	Every Monday through 1967

**Take this ad to your Travel Agent. Tell him you want “Pick-a-Group”!
He and Lufthansa will take care of everything.**

Ask about Lufthansa's 24-month Pay Later Plan, and how you may travel on your credit card.

Lufthansa

OFFICES IN PRINCIPAL CITIES OF THE U. S. A. AND CANADA.

HAS EVERYTHING KOSHER FOR PASSOVER

*Under Rabbinical
Supervision of*

RABBI AARON SOLOVEICHIK

ARON STREIT, INC., 150 RIVINGTON ST., NEW YORK, N. Y.

*In the glorious tradition
of the
Festival of Freedom
proudly we offer*

**Cantor
Robert Fingeroth,**
*assisted by the
the glorious
Nevele Choir*

*to conduct
the services and sedarim
for the*

**Passover
Holidays**

NEVELE

ELLENVILLE, NY

Hotel Tel: 914-647-6000
or Call Your Travel Agent

הנהלת

בתי ספר נבונים
שעל יד ישיבה אוניברסיטה

**YESHIVA UNIVERSITY
HIGH SCHOOL**

FOR BOYS

2270 Church Ave.
B'klyn 26, N. Y.

Amsterdam Ave.
and 186th St.
N. Y. 33, N. Y.

FOR GIRLS

1277 East 14 St.
B'klyn 30, N. Y.

462 West 58th St.
N. Y. 19, N. Y.

מבנים את נשיא ישיבה
אוניברסיטה

ד"ר שמאל בלקין ומשפחתו

החורים והמורים,
התלמידים והתלמידות

בחג כשר ושמוח

Passover Greetings From

SPIEGEL'S

Hungarian Restaurant
STRICTLY KOSHER

45 East 167th St.

Catering for
All Occasions
Jerome 6-9600

cor. River Ave.
Bronx, N. Y.
Free Parking

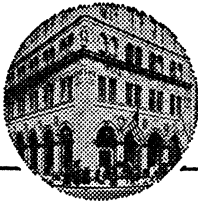
**yes
we
do!**

**IN ADDITION TO OUR
INTERNATIONAL FACILITIES
WE OFFER A FULL
RANGE OF DOMESTIC
SERVICES, INCLUDING—**

**CHECKING ACCOUNTS!
SAVING ACCOUNTS!
SAFE DEPOSIT BOXES!**

PLUS FREE BANKING BY MAIL.

**Come in and inquire about the
many ways we can serve you.**

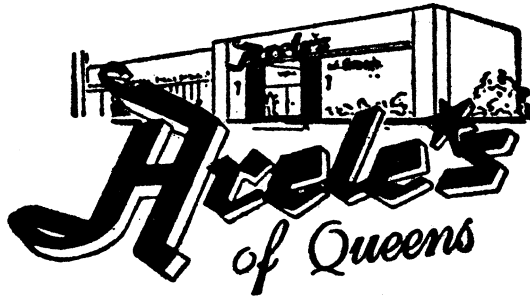

ISRAEL DISCOUNT BANK LTD.

511 FIFTH AVENUE at 43rd ST., NEW YORK, N.Y. 10017

A network of Affiliated Banks and Correspondents in all parts of the World

Cantor Julius Gabler and Jonah Binder Choir

Strictly Kosher Night Club • Restaurant • Caterer

**LONG ISLAND EXP'WY at 162nd ST
• HI 5-4444 •**

Tel.: ORegon 4-9406-7 — Office: OR 7-5588

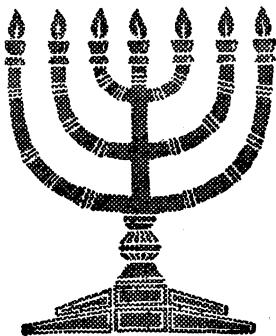
RATNER'S

Dairy Restaurant and Bakery

Catering Facilities for All Occasions

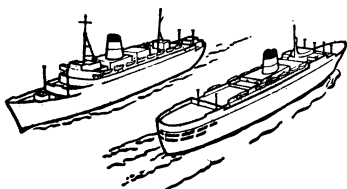
138 DELANCEY STREET

NEW YORK, N. Y. 10002

חנה את הים
במסע למופת
לישראל

שאל את פי ידידיך שהמליגו אתנו. ברשותנו האניות הגדולות ביותר. השירות המהיר והתכוף ביותר לחיפה בכל שבועים מגירודק (בוסטון) דרך פורטוגליה, אימליה, סיציליה, יוון וקפריסין. מטבח כללי, או כשר (אולמ-אוכל פרטי), בית-כנסת לתפילה, רב, משגיה. היסכון עד עשרים אחוז בהפלגות של „האוו-פארטיס“. וכן גם שאל את פי סוכני-הנסיעות בדבר תיורים כוללים, מסעות מיוחדים, מחירים לנסיעות-מיזל ולקבוצות.

OLYMPIA
QUEEN ANNA MARIA
**GREEK
LINE**

32 Pearl Street, New York, N.Y. 10004 • WH 3-9140

ארצות-דישום : ליבריה / יוון

KOSHER

Join the only Caribbean
PASSOVER CRUISE
on TSS Olympia (Liberian Reg.)

Sails April 24 from N. Y. returns May 3, 8 A. M.

SEDER SERVICES AT SEA

9 Wonderful days — 3 Ports \$275 & up. Children under 14 \$50 only. Out-of-town call collect.

ATLAS VACATION
SERVICE
101 West 47th St.
JU 2-1545

Ask for our special gift parcel service to U. S. S. R. Special rates for organizations.

Published by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York, N. Y. 10001 (except January-February, May-June, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Prof. N. Glatzer, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Associate Editor; F. Ziony, Business Manager. Subscription, payable in advance \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1967, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.

Passover

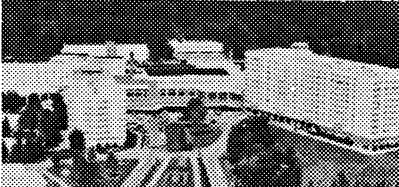
**CANTOR
JACOB
BARKIN**

*will officiate at
the traditional
Services and Sedarim.*

Sholom Secunda

*will direct the
glorious Concord
International Choir.*

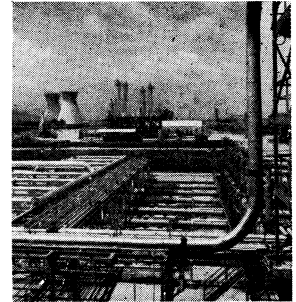
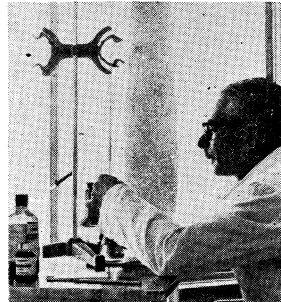
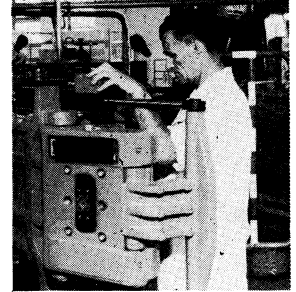
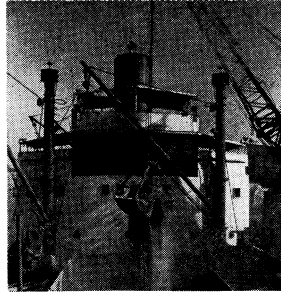
*A glorious tradition in a
glowing surrounding where
the natural beauty
of Spring contributes
its own special dimension.*

THE world's foremost resort HOTEL
Concord

Kiamesha Lake, New York
Hotel Tel.: area code 914, 794-4000
Or See Your Travel Agent

GO Where The Opportunity Is

כדאי להשקיע בישראל

השתתף בפיתוחה של מדינת ישראל, והגדל רווחיות מפעלק. לישראל כלכלה הצומחת במהירות, כוח אדם מקצועי וזול יחסית, והיא משמשת שער לשוקים באיזור הים התיכון, אפריקה ואסיה. הממשלה מציעה תנאים מיוחדים למשקיעים כולל הלוואות לזמן ארוך ברבית נמוכה, ומענק בגובה של עד שליש מסכום ההשקעה בצירוף.

Would you like more information on
investment opportunities in Israel?

לקבלת פרטים נוספים מלא נא את התלוש המצורף.

**GOVERNMENT OF ISRAEL
INVESTMENT AUTHORITY**

850 Third Ave., New York, N. Y. 10022

NAME : .....

COMPANY : .....

ADDRESS : .....

TYPE OF BUSINESS : .....

מאדושעל איז בעסער בע'מעם'טער

א דעזירט פון העכסטער קוואליטעט און געשמאק
סטריקמלי כשר

לכל השנה ולפסח

פאָדערט פון אייער גראַסערי סטאָר נאָר

"קאָ-דזשעל"

KOSHER DESSERT, Inc.

8 West 28th Street
New York 1, N. Y.

Invest In Israel

GOVERNMENT OF ISRAEL INVESTMENT AUTHORITY

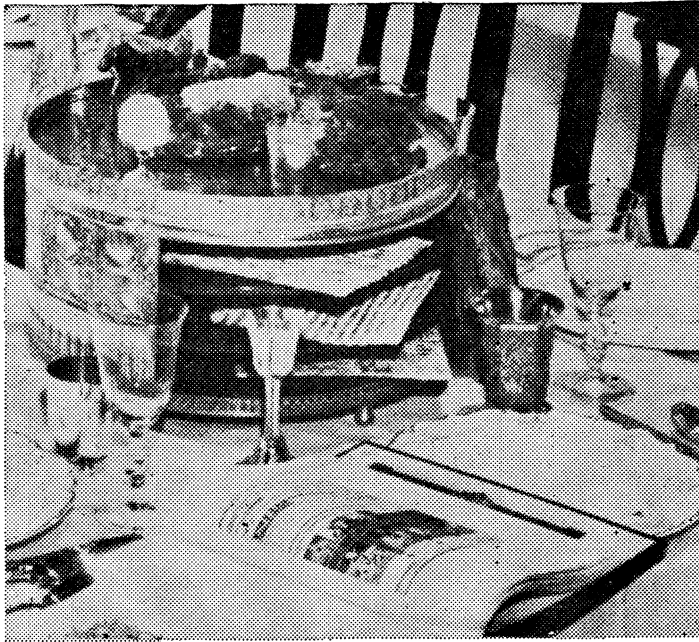
NATIONAL OFFICE

850 Third Avenue, New York, N. Y. 10022 Phone: Plaza 2-5600

REGIONAL OFFICES

Chicago, Ill.
936 N. Michigan Avenue
(312) WH 3-0265

Los Angeles, Calif.
859 S. Highland Avenue
(213) WEBster 8-3691

PASSOVER GREETINGS

BANK LEUMI LE-ISRAEL

60 WALL STREET

NEW YORK, N. Y.

CELEBRATING ITS 63RD PASSOVER

Kedem Wine Co.

132 Norfolk St. GR 3-8288

New York, N. Y. 10002

Best in Quality
Highest in Kashruth

SPECIALTY - CHAMPAGNE

CONCORD & MUSCAT WINES

Naturally Sweet
WINE EGG NOSH
WISHNIAK
ALASH
GRAPE JUICE

KEDEM WINE can be secured in all leading liquor stores

ב. מאנישעוויטץ קאמפאני

אחד מי יודע? — אחד אני יודע!

אחד הוא מאנישעוויטץ אשר כל מיצרכי האוכל והשתייה שנעשים בבתי-התעשייה שלו, מצטיינים בטיב האיכות ובהידור-כשרות, זה שבועים ותשע שנה. ואלה הם המאכלים והמשקאות מתוצרת מאנישעוויטץ, שינעימו לכם את שולחן ה"סדרים", החג והשנה כולה:

כל מיני מצה, פתיתי-מצה, קמח-מצה ודייסת-מצה; דגים ממולאים, מרק של בשר או עוף והמיצות; מזון לתינוקות, כופתות מהמוכן ואף לכיבות תפוחי-אדמה הטעונות רק טיגון; כל מיני יינגפן ו"שאמפיין"; יין-פירות (מברכים "שהכל"), שליכוביץ, ליקער, ווישנאק וברענדי; מאקארונים, עוגות ושמונה מינים בליל-עוגות; מיץ של שזיפים, תפוחים ועגבניות; שימורי-פירות וריבה, דבש וסוכריות, טה וקפה ועוד ועוד.

מינו את ה"עיקרים", ואידך — זיל גמור! בחנויות המכולת תמצא עוד עשרות מיני מזון מתוצרת מאנישעוויטץ.

כשר לכל השנה וגם לחג הפסח, אם על האריזה מצויין כשר לפסח בעברית או באנגלית, בלי שום חשש ופיקפוק אפילו למתדרין מן המתדרין, בהכשר:

הרב ר' אליעזר זילבר מסינסינטי, ראש הנשיאות של "אגודת הרבנים";
הרב ר' יצחק הלוי סגל מג'ורסי-סיטי, נשיא-יכבוד של "אגודת הרבנים";
הרב ר' נפתלי צבי יהודה ריף, הרב מקמדין, נשיא המוסד "עזרת תורה";
הרב ר' חיים קארלינסקי מברוקלין, מזכיר-בללי של "אגודת הרבנים".

אכול מתוצרת "מאנישעוויטץ" — ואי אתה בא לידי מכשול!

A Healthy & Happy Passover
FARMFOOD RESTAURANTS
DISTINCTIVE DAIRY CATERERS
142 WEST 49th STREET
NEW YORK, N. Y.
PLaza 7-4971

- Air Conditioned Dining Rooms. Open 7 days a week for Luncheon, Dinner, Supper and After Theatre (Sat. & Sun.)
  - Beautiful Private Dining Rooms accommodating up to 250 persons for Showers, Luncheons, Dinner and After Theatre Supper or Snacks.
- "AFTER 35 YEARS . . . THE MOST TRUSTED AND RESPECTED NAME IN OUR FIELD"

מאות היתומות במוסד המהולל
בית היתומות הכללי בירושלים
מצפות לעזרתך

המוסד הזה קיים 64 שנה. נא להושיט לו יד עזרה. אין מצוה גדולה מזו של החזקת המוסד המפואר בכרכת חג כשר ושמח
בית היתומות הכללי בירושלים
שלחו תרומותיכם אל:

GENERAL ISRAEL
ORPHANS' HOME FOR GIRLS
132 Nassau Street
New York, N. Y. 10038
Tel.: COrtland 7-7222

If Israel is so small, why take a tour?

Read the following out loud: Jerusalem, Galilee, Mt. Zion, Mt. Carmel, Acre, Caesarea, the Red Sea, the Dead Sea, Beersheba, Tel Aviv, Haifa.

These are just a few of the places you'll want to visit in Israel, where some 5000 years of history have created many more. But how successful you are in *thoroughly seeing* these places can depend on whether you go as an independent traveler, or on a tour.

The choice we want you to make is the tour. The *organized* tour.

Tours are designed to bring you to as much of Israel as is possible, and in a short amount of time. For example, you can easily find your own way to the Sea of Galilee. But only an *experienced* tour guide can take you to the Biblical sites that dot the shore. This way you neither lose time following an unfamiliar map, nor waste time hunting up transportation.

A tour has several other built-in conveniences. For instance, your baggage is transferred for you. Your hotel rooms are reserved long before you arrive. You're directed to the restaurants and shops which will give you more for your money.

Perhaps one of the least-known features of traveling with a tour, and one of the most important, concerns the money you'll *save*. While you'll see and do more, you'll spend less. Tours receive special rates, the savings of which are passed on to you. That also includes your round trip El Al air fare.

Tours vary as to length of stay and price. Your travel agent can discuss the different ones with you, and answer your questions.

El Al Israel Airlines
610 Fifth Avenue
New York — PL 1-7500